

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Štefan Peciar

VÝKONNÝ REDAKTOR

František Kočiš

REDAKČNÁ RADA

Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepкова 26

OBSAH

J. Mlacek, O štylistike odborného prekladu . . .	321
G. Horák, Reč o reči v románe Vincenta Šikulu <i>Majstri</i> . . .	327
V. Blanár, Osobné meno <i>Eugen Pauliny</i> . . .	337
J. Rybák, Zástupné zámenné výrazy . . .	343

DISKUSIE

J. Horecký, K metodologickým otázkam ortoepickej kodifikácie . . .	346
E. Pauliny, Fonémy /i/ a /j/ v slovenčine . . .	351
M. Ivanová-Šalingová, O príbuzenských názvoch v slovenčine a češtine . . .	356
J. Jacko, Výslovnosť slabík <i>ti, te, de, ni</i> v miestnych názvoch typu <i>Tibava, Teriakovce, Dechtáre, Haniska</i> . . .	365

SPRÁVY A POSUDKY

Prof. Eugen Pauliny šesťdesiatpäťročný. J. Mistrík . . .	375
Seminár o heuristickom výskume vlastných mien. M. Majtán . . .	376
Mistrík, J.: Kapitoly zo štylistiky. J. Mlacek . . .	377
Zborník Filozofickej fakulty UK Philologica XXIII-XXIV. F. Kočiš . . .	379

ROZLIČNOSTI

Softbal. S. Ondrejovič . . .	383
Žirafa – <i>žirafi, žirafia, žirafie</i> . J. Sabol . . .	383
Western – <i>vestern</i> . L. Dvonč . . .	384

Jozef Mlacek

O ŠTYLISTIKE ODBORNÉHO PREKLADU

A. Popovič vo svojej Teórii umeleckého prekladu (1975, s. 24 a i.) vyslovil myšlienku, že štylistika svojím zapojením do výskumov prekladu „zvedečila“ samu teóriu prekladu. Možno však konštatovať aj to, že teória prekladu prehľbuje štylistiku odborného prekladu, pohľad na jej problematiku. Túto myšlienku treba hneď na začiatku vysloviť najmä preto, lebo ešte donedávna prevládala v prekladateľskej oblasti mienka, že odborný preklad je z hľadiska štylistiky takmer bez problémov, treba len dbať na terminologickú stránku vo východiskovom i v prekladovom texte. Patrí medzi zásluhy prvej celoštátnej konferencie o odbornom preklade (Pedagogická fakulta Nitra v r. 1972; materiály z nej vychádzajú až v r. 1977 pod názvom Preklad odborného textu), že sa táto zjednodušujúca predstava prekonala. Štylistickej problematiky prekladu — odborného i umeleckého — sa tu dotýkali viaceré príspevky. Tu si na úvod povšimneme aspoň tie, ktoré systematicky a podstatne sledovali špecifické črty odborného prekladu.

Neveľký príspevok K typológii odborného a umeleckého prekladu (Popovič, 1977) rozvíja niektoré myšlienky z jeho monografie, najmä tie, ktoré sa dotýkajú štylistickej stránky prekladu. Zdôrazňuje, že „aj odborný preklad je vo svojej podstate štylistická operácia, aj keď sa tu neprenášajú estetické, ale vecné informácie“ (s. 192). Rozdiel medzi odborným a umeleckým prekladom teda nevidí autor v prítomnosti, resp. neprítomnosti štylistického aspektu. Pripúšťa iba to, že v odbornom preklade je oslabená interpretačná zložka (s. 192), že tu môže mať len pomocnú úlohu. Práve v konštatáciách tohto druhu, ktoré sa vyskytli aspoň sporadicky aj v ďalších príspevkoch na uvedenej konferencii, možno vidieť výraz spomínaného obratu v chápaní štylistických otázok odborného prekladu.

Zásadný význam pre pochopenie našej problematiky mal referát Štylistika odborného prekladu (Miko, 1977). V súlade s autorovou koncepciou

štylistiky určili sa v ňom základné výrazové kategórie, ktoré prichádzajú pri odbornom preklade do úvahy, ďalej sa stanovila špecifika štylistiky prekladu proti štylistikám jednotlivých jazykov i proti porovnávacej štylistike. Vymedzili sa tu aj základné úlohy celej štylistiky odborného prekladu, a to takto: „V súvislosti so štylistikou odborného prekladu ide o tri postupné, na seba nadväzujúce úlohy: v pojmoch výrazových kategórií opísať špecifickosť odborného štýlu nezávisle pre každý z jazykov, ktoré vstupujú do prekladu, konfrontáciou zistiť výrazové zhody a rozdiely v odborných štýloch príslušných jazykov a na základe toho udať možnosti a formy výrazovej ekvivalencie pri preklade odborného textu v relácii príslušných jazykov“ (Miko, 1977, s. 41). Autor sám neriešil rovnako hlboko všetky uvedené úlohy, niektoré z nich iba naznačil, takže ostali aj na celej konferencii i v ďalšom výskume otvorené. Niektorých z nich sa ešte dotkneme ďalej.

Pre ďalšie uvažovanie o štylistike odborného prekladu je z konferencie dôležitá aj štúdia Lingvistické predpoklady vedy o preklade (Jedlička, 1977). Autor sa v nej dotkol mnohých závažných otázok. Analyzuje tu napr. problematiku uplatňovania spisovnej normy v odbornom preklade, ďalej otázky fungovania tzv. štylistických vrstiev v odbornom preklade a napokon naznačuje aj problematiku vnútornej štylistickej diferenciacie tzv. odbornej štýlovej oblasti a odraz tejto diferenciacie pri odbornom preklade. O tomto probléme chceme uvažovať trochu podrobnejšie.

Skôr ako začneme analyzovať naznačenú otázku, chceme ešte pripomenúť, že v materiáloch z prvej celoštátnej konferencie o preklade odborných textov sa aj ďalšie referáty a príspevky aspoň okrajovo dotkli štylistickej problematiky odborného prekladu a vo viacerých z nich sú podstatné zistenia, dôležité pre celú štylistiku odborného prekladu. Máme tu na mysli najmä referáty I. Poldaufa, J. V. Bečku, E. Fürstovej, O. Mana a ďalšie.

V tomto príspevku sa sústredíme iba na jednu čiastkovú otázku štylistiky odborného prekladu, a to na problém vnútorného štylistického členenia odborných textov. Táto otázka, ako sa ukázalo v predchádzajúcom prehľade, ostala vo všetkých citovaných prácach nepovšimnutá, resp. citovaní autori sa jej dotýkali len okrajovo. Je to síce otázka, ktorá bude až na výsledkoch lingvistiky prekladu a na mikroštylistických operáciách, ale ktorá zároveň kompletizuje výsledný štylistický obraz prekladového textu.

Východiskom nášho ďalšieho uvažovania je konštatovanie vyplývajúce zo všetkých citovaných, ale aj ďalších prác v zborníku Preklad odborného textu, že odborným prekladom sa vlastne rozumie preklad odborných textov. Ak tu platí znamienko rovnosti, potom je otázka vnútornej štylistickej diferenciacie odborného prekladu celkom aktuálna. Ide totiž o to, že odborná štýlová oblasť (podľa terminológie A. Jedličku) je javom veľmi

širokým a v súčasnosti už značne členitým. J. Mistrík už viac ráz zdôrazňoval, že termín odborný štýl je už anachronizmom, že na jeho mieste je už celá škála zreteľne vyčlenených osobitných štýlov (porov. napr. Mistrík, 1976, s. 81). Počiatky vnútornej štýlovej diferenciácie odbornej oblasti u nás predvídavo signalizoval už v druhej polovici 50. rokov v sérii článkov J. Horecký, keď v časopise Naša veda (1957, 1958) i v Slovenskej reči (1962) písal o rodiacom sa teoretickom štýle, praktickom odbornom štýle a o popularizačnom štýle (v poslednom prípade hovoril ešte iba o tzv. popularizačnej literatúre).

Súčasný stav je v našej sústave štýlov ešte zložitejší a rozvitejší. Na mieste pôvodne jednotného odborného štýlu nachádza dnešná štylistika viaceré štýly: vedecký alebo náučný štýl (niekedy sa nazýva aj teoretickým), praktický odborný štýl, rokovací administratívny štýl a pri presahu do umeleckej sféry je esejistický štýl.

Pravda, nie všetky tieto štýly sú funkčne a hierarchicky rovnocenné. Celkove sa prijíma (v Mikovej i Mistríkovej koncepcii), že vedecký štýl (J. Mistrík hovoril donedávna o náučnom štýle; v súčasnosti uplatňuje označenie náučný štýl ako súborný názov pre vedecký i popularizačný štýl) a rokovací (v Mikovej terminológii) alebo administratívny štýl (v Mistríkovej terminológii) patria medzi tzv. primárne štýly, kým popularizačný a esejistický štýl sa radia k tzv. sekundárnym štýlom. Sporný je len tzv. praktický odborný štýl (štýl školských učebníc a pod.). Niekedy sa blíži k administratívne, inokedy — častejšie — k popularizačnému štýlu (práve preto sa niekedy už osobitne nevydeľuje, ale sa pokladá za variant popularizačného štýlu).

Každý z uvedených štýlov možno dnes už charakterizovať osobitnými vlastnosťami i špecifickými jazykovými, príp. aj tematickými prostriedkami. Napríklad vedecký štýl charakterizujú tieto vlastnosti: písomnosť, monologickosť, verejnosť, pojmovosť, presnosť, zreteľnosť a odbornosť (Mistrík, 1970, s. 108). Podobne ho charakterizuje aj F. Miko, pravda, jeho vlastnosti rozdeľuje do dvoch skupín podľa toho, či patria do tzv. vonkajšej línie ikonickosti (pojmovosť, abstraktnosť, deduktívnosť, formalizácia) alebo do tzv. vnútornej línie ikonickosti (textovosť — u Mistríka písomnosť; súvislosť, šírka, zomknutosť, úplnosť, autosémickosť, vecnosť a detailnosť — porov. Miko, 1970, s. 80). Pri sekundárnych štýloch pristupujú vlastnosti z tých štýlov, ku ktorým sa príslušný odvodený štýl blíži. Napríklad v popularizačnom štýle pristupujú vlastnosti spoločné s hovorovým štýlom (zážitkovosť, subjektívnosť atď.), pri esejistickom štýle zasa vlastnosti spoločné s umeleckým štýlom.

Pre prekladateľa je však dôležitejšie ako uvedený výpočet vlastností to, že za každou z nich sú špecifické, najmä jazykové, ale aj tematické vy-

jadrované prostriedky. Napríklad vlastnostiam z vonkajšej línie ikonickosti — pre túto štýlovú oblasť najzávažnejším — zodpovedajú takéto jazykové prostriedky: pojmovosti zodpovedá nocionálna lexika, abstraktá, substantíva, termíny; abstraktnosti zodpovedá zvýšený výskyt abstraktných pomenovaní a termínov; deduktívnosti — špecifické syntaktické konštrukcie (dôvodovo-dôsledkové spojenia a pod.); formalizácii — uplatňovanie symbolov (Miko, 1970). Ak predpokladáme, že spomínané podstatné vlastnosti uvedených „odborných“ štýlov nefungujú vo všetkých týchto štýloch rovnako, v rovnakej miere nemôžu fungovať ani ich jazykové (ba ani tematické) prostriedky. Z toho vyplývajú pre autora textu v hociktorom z týchto štýlov, ako aj pre prekladateľa závažné inštrukcie.

Skôr ako sa dostaneme k prekladateľskému pohľadu na uvedenú škálu štýlov z odbornej oblasti, treba sa ešte pristaviť pri jednej dôležitej otázke. Ide totiž o to, že predchádzajúci prehľad vnútornej stylistickej diferenciácie odbornej štýlovej oblasti bol v podstate pohľadom na situáciu v slovenskej, resp. v československej stylistike. Vzniká teda otázka, či uvedené poznatky a fakty platia aj pre stylistiku prekladu. Isteže, sústava štýlov jednotlivých jazykov nemusí byť rovnaká. Rovnaká teda nemusí byť ani diferenciácia v odbornej štýlovej oblasti jednotlivých jazykov. Vzájomná korešpondencia, ktorá súvisí so stylistickou ekvivalenciou, tu však existuje. Analógia v stylistických sústavách jednotlivých jazykov má svoje lingvistické opodstatnenie. Ak budeme s F. Mikom pokladať štýly za výsledok funkčnej diferenciácie jazykov, potom rozdiely medzi stylistickými sústavami nemôžu byť v jednotlivých jazykoch príliš veľké. Pravda, netreba tu zasa predpokladať zhodu v sústave štýlov a vo vlastnostiach štýlov. Špecifickosť jednotlivých jazykov, osobitosti ich historického vývinu pochopiteľne vedú aj k istým rozdielom. Ani ten istý štýl nemá v rozličných jazykoch rovnaké vlastnosti. F. Miko (1977, s. 43) hovorí, že počet výrazových vlastností aj ich systémové rozloženie je v jednotlivých národných jazykoch približne rovnaké alebo aspoň podobné. V čom sa štýly jednotlivých jazykov podľa neho navzájom odlišujú, to je „využitie výrazových kategórií a ich rozdielne konfigurácie“. Keď si však popozeralíme stylistiky viacerých jazykov, a to nielen príbuzných, napr. slovanských, vidíme tu často zreteľné analógie v sústave štýlov a explicitne alebo aspoň implicitne sa naznačujú aj spomínané diferencie v rámci odbornej štýlovej oblasti. Napríklad v spisovnej ruštine sa hovorí o administratívnom (delovom), náučnom a náučno-populárnom štýle. Trochu neprehľadnejšia je tu situácia v stylistikách niektorých západných jazykov, v ktorých sa neuplatňujú funkčné prístupy k stylistike, ale viacej prístupy individualistické, resp. široko filologické (keď sa stylistika značne prekrýva s poetikou). Tu sa niekedy celá odborná oblasť nečlení ďalej funkčne, ale skôr

tematicky, v závislosti od jednotlivých konkrétnych sfér fungovania odbornej komunikácie (právnický odborný štýl, technický odborný štýl a pod.).

Pri pokuse o charakteristiku slohových kvalít prekladov z jednotlivých uvedených štýlov odbornej oblasti musíme priznať, že doteraz nie je dostatok štylistických konfrontácií jednotlivých jazykov. Poznámky k problematike prekladu jednotlivých uvedených štýlov majú teda viac-menej ilustratívnu, nie systémovú platnosť.

Pre vedecký štýl spisovnej slovenčiny sú typické všetky spomínané výrazové vlastnosti tzv. vonkajšej línie ikonickosti (pojmovosť atď.), ale zároveň aj šírka výrazu, kondenzovanosť výrazu, vecnosť a detailnosť výrazu. Nazdávame sa, že rozdiely medzi jednotlivými jazykmi tu môžu byť v obidvoch skupinách výrazových kategórií. Vedecký štýl v slovenčine sa napr. v porovnaní s paralelným ruským textom vyznačuje menšou explicitnosťou, niekedy väčšou kondenzovanosťou, v porovnaní so silno kondenzovaným anglickým vedeckým textom sa vyznačuje zasa väčšou šírkou výrazu. V súvislosti s tým F. Miko v citovanom referáte (s. 43) hovorí: „Zomknutý výraz v angličtine treba do slovenčiny prekladať v takej miere, aká je zvyčajná pre odbornú slovenčinu.“

Spomenutá relácia medzi vedeckým štýlom v slovenčine a v ruštine sa môže zdať sporná, pričom sa dá poukázať na rôznorodosť prekladania do slovenčiny takého kondenzačného prostriedku, akým je ruský prechodník. Popritom však existuje celý rad ďalších jazykových činiteľov (parentetickosť, veľmi zložitá a široká súvetná stavba, multiverbizácia atď.), ktoré zasa našu predchádzajúcu tézu potvrdzujú. Podporuje ju aj bežná skúsenosť s rozsahom vedeckého textu: slovenský text pri preklade do ruštiny narastá, ruský vedecký text sa pri preklade do slovenčiny o málo skrakuje.

V čom sa tu teda prejavuje uvádzaná vnútorná diferenciacia odbornej oblasti pri prekladaní do slovenčiny? Konkrétne v tom, že vo vyslovene vedeckom teoretickom texte môže prekladateľ z angličtiny ponechať rozhodne viac kondenzačných prostriedkov (prechodníkov, neurčitkov alebo prídavných, ako ich ponechá pri preklade praktického odborného textu, a to aj za predpokladu, že jeden i druhý originálny text ich má rovnako zastúpené.

Na iný typ súvislosti tohto druhu poukázali už viacerí referenti na spomínanej konferencii pri prekladoch z francúzštiny (Fürstová, Poldauf, Miko). Podľa ich čiastkových zistení sa ukazuje, že náš populárny či popularizačný štýl je v porovnaní s francúzskym trochu strohý, málo diferencovaný od vedeckého štýlu. Vedecký štýl vo francúzštine je naproti tomu menej schematizovaný, menej uniformovaný, častejšie sa dostáva do polôh popularizačného, prípadne esejistického štýlu. Verný, „doslovný“ preklad, založený iba na ekvivalencii slov alebo termínov by tu teda ne-

vystačil, pociťoval by sa v jednom i druhom smere ako štylisticky nie celkom ekvivalentný.

Aj táto stručná ilustrácia vari ukazuje, že vnútorná členitosť odbornej štylovej oblasti je faktom, ktorý nemožno pri preklade obchádzať. Rozoberaný jav netreba, ba ani nemožno pokladať za najdôležitejší v prekladateľskom procese, lebo je istou nadstavbou nad vlastnými jazykovými a mikroštylistickými operáciami, ktoré musí prekladateľ uskutočňovať. Na druhej strane však nemožno s ním nerátať pri preklade, veď práve ním sa dotvára, doformúva štylistický charakter celého prekladu.

Cieľom nášho príspevku nebolo potláčať termín odborný preklad (hoci tu ide vlastne o istú skratku za plné pomenovanie preklad odborného textu). Uvedomujeme si, že v opozícii proti pojmu umelecký preklad funguje uvedený názov celkom dobre. Chceli sme však upozorniť na to, že štylistická problematika odborného prekladu má svoje špecifické črty nielen v uvedenej opozícii s umeleckým prekladom, ale aj v dimenziách samej odbornej štylovej oblasti. Pole takéhoto uvažovania o štylistike odborného prekladu sa nám vidí otvorené a bádateľsky produktívne. Ďalšie možnosti takéhoto prístupu totiž poskytuje jednak prehĺbenie porovnávacej štylistiky, jednak rozvítie uvedenej diferenciácie o aspekt simplexných štýlov, s ktorými sa čoraz viac začínajú zaoberať naša i sovietska štylistika.

Literatúra

BEČKA, J. V.: Konfrontační stylistika textů a překlad. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 91–96.

FÜRSTOVÁ, E.: Několik poznámek z oblasti porovnávací stylistiky. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 125–133.

HORECKÝ, J.: Niekoľko znakov popularizačnej literatúry. Slovenská reč, 27, 1962, s. 159 n.

HORECKÝ, J.: Slohové druhy v odbornom štýle. Naša veda, 5, 1958, s. 173 n.

HORECKÝ, J.: Terminológia v odbornom štýle. Naša veda, 4, 1957, s. 450 n.

JEDLIČKA, A.: Lingvistické předpoklady vědy o překladu. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 25–37.

MAN, O.: Metoda překladového porovnávání a lingvistické problémy. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 99–108.

MIKŮ, F.: Stylistika odborného prekladu. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 39–50.

MIKŮ, F.: Text a štýl. 1. vyd. Bratislava, Smena 1970. 188 s.

MISTRÍK, J.: Stylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 424 s.

MISTRÍK, J.: Tendencie v súčasnej teórii štylistiky. In: Kapitoly o slovenčine. Red. J. Kačala, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 79–85.

POLDAUF, I.: Konfrontační lingvistika ve vztahu k odbornému překladu. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 71–89.

POPOVIČ, A.: K typologii odborného a umeleckého prekladu. In: Preklad odborného textu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 191–194.

POPOVIČ, A.: Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie. Bratislava, Tatran 1975. 293 s.

Gejza Horák

REČ O REČI V ROMÁNE VINCENTA ŠIKULU **MAJSTRI**

(E. Paulinymu na šesťdesiate piate narodeniny)

Román Vincenta Šikulu *Majstri* je pozoruhodný z mnohých stránok. V rámci zúženého pohľadu na toto dielo sa uspokojíme konštatovaním, že osviežuje našu umeleckú prózu tematicky, ale i stavebnou metódou. Pokladáme ho za oživenie, tak trochu provokujúce i v okruhu reči. V tomto našom príspevku sme si vybrali čiastkový záber. Pristavíme sa najmä pri tých vybraných miestach z novej Šikulovej prózy, kde predmetom autorovho umeleckého záujmu v rámci sprievodných úvah a zdanlivých odbočení (neraz rozsiahlych) — s priehľadnou dejovou osnovou však vždy vnútorne spojených — je istý jazykový prvok a mudrovanie okolo jeho formálnej i významovej stránky. Je celkom prirodzené, že vo väčšine pôjde o pomenovacie prostriedky, o umeleckú, a teda i všetečnú hru s hláskovou podobou slova, pomenovacieho výrazu a s jeho širokou významovou, teda i funkčnou hodnotou: pritom hru organicky zaradenú do humorného ladenia, aké je v pozadí vari celého Šikulovho slovesného diela.

Rozlišujeme sedem skupín prípadov: 1. svojský výber zemepisného mena; 2. lokálna alebo stavovská frazeológia; 3. umelecká etymológia slova v súlade s náladou okolo jej významu, vlastne hodnoty v rámci zámeru diela; 4. významový vzťah príbuzných slov; 5. členenie významu slova; 6. interferencia medzi základným a sekundárnym alebo situačným významom; 7. konvencie v okruhu normy spisovnej slovenčiny.

1. Výber zemepisného mena. — Čitateľská skúsenosť ukazuje, že vlastným menám venujú autori literárnych diel dosť pozornosti. Vlastné meno miestne (v širokom zmysle), ale i osobné je totiž natoľko exponované, že mu autor (a potom i čitateľ) venuje veľkú pozornosť. Uplatňuje pri nich (pri ich hľadaní) rozličné druhy a stupne motivácie, no niekedy aj čiru konvenciu vyjadriteľnú zásadou, že každý človek, každá dedina musí mať meno, a tak meno má (dostala) i opisovaná dedina. S výberom, aký sa uplatnil pri pomenovaní dedín, Vincent Šikula čitateľa priamo zoznamuje, a to v rámci celkovo uplatňovaného rozprávačského postupu; ním dáva čitateľovi na známosť, ako pri koncipovaní svojho diela pracuje. Šikula sa s čitateľom svojho diela ustavične rozpráva, lebo uzavrel s ním dohodu o takejto hre. Dá sa povedať, že čitateľa so svojou tvorivou dielňou jednostaj zoznamuje a zakaždým sa s ním radí ale i škriepi, a tento zámer marginuje vzťahom ku svojmu druhému, kritickému (sebakontrolujúcemu) ja. Pri pomenovaní obcí, v ktorých sa pohybujú hrdinovia Majstrov, siahol

Šikula do zásobnice jestvujúcich miestnych mien; vybral si z nej dve, akoby celkom náhodne, vraj také, ako mu prišli pod ruku — alebo lepšie, aké mu na mape padli do oka.

Dedina, kde bývali [rozumej majster a jeho traja synovia] volala sa Okoličné. Obec s podobným názvom našli by ste aj na mape, ale načo by ste sa namáhali! Okrem názvu nemajú tie dve dediny nič spoločného. (s. 11)

Autor tu podľa bežného poriadku platného v živote, ale i podľa zvyku v literárnych dielach len konštatuje: Dávam dedine meno, lebo treba, aby ho mala; nuž tu je. Tak dáva lapidárne najavo svoj akoby celkom nemotivovaný, číro konvenčný postup.

Naň poukazuje aj druhá, vnútorne podobná vysvetľujúca poznámka, keď sa začína rozprávať o dedine, kde tesársky majster Guldán a jeho traja synovia Jakub, Ondrej, Imrich stavali školu: Dedina — mapu znova nabok! — volala sa Plaveč. Aj tu platí: Moja Plaveč je iná ako tá, čo sa takto volá úradne, teda i na mape. Potom sa obec ako zvyčajne niekoľkými výraznými črtami celkovo charakterizuje. Charakteristiku zacitujeme, lebo sa v nej názorne ukáže, ako sa Šikula so sebou i s čitateľom v širokom zmysle, podľa jeho kvalifikácie, — s kibicom — často a zámerne rozpráva.

Bola to pekná obec. Pekné dvory a chalupy, v záhradách mnoho kvetov a zelene. Pred každým domom lipa alebo orech. Inakších stromov tam, tuším, ani nebolo. Z dvora sa dalo vybehnúť do humna, kde mal každý dosť zeleniny a strukovín, pravda, ak berieme do úvahy, že niektorí chodili do susedovho. V humne sa našla slivka, sem-tam marhuľa alebo jabloň, ale čo nás teraz po stromoch?! (s. 17)

Ukazuje sa, že autor aj v takýchto opisoch vstupuje do svedomia iným (niektorí chodili do susedovho), ale i sebe sa jednoducho do roboty, kibicuje (čo nás teraz po stromoch?!). Nakrátko: Okoličné nie je Okoličné, Plaveč nie je Plaveč — zato Cerová, tretia obec, kde sa štyria Šikulovi tesárski majstri najviac pohybujú, Cerovou už naozaj je; autor to aspoň nepopiera.

Ak by sme mali čo-to v tejto súvislosti pridať aj o menách osôb, stačí celkové zistenie, že Šikula v diele *Majstri* si v súlade so zemepisným umiestnením deja vyberá západoslovenské mená zväčša bez charakterizačného zámeru. Takým je i meno tesárskeho majstra — *Guldán*. Motivovanosť badať iba v mene *Karčimarčík* a v zmysle dedinských zvykov zástupkyňu dedinských bláznov, chudákov, ale i uvoľnených filozofov Julču pomenúva autor iba osobným menom. (Porov. v próze pre mládež *Prázdniny so strýcom Rafaelom* meno dedinského čudáka *Miško*.)

2. Lokálnu frazeológiu a jej vznikanie spriehľadní tento citát:

Kedy-tedy prišiel majstra navštíviť klampiar Karčimarčik. Bol to starý mládenec a vždy mal veľa rečí. Ale majster ho mal rád. Ak niekto v Okoličnom veľa mudroval a ľudia chceli jeho reč obrátiť na žart, stačilo povedať: „Si múdry ako Karčimarčik.“ Alebo: „Máš toľko rečí ako Karčimarčik.“ Ak bolo treba obrátiť na žart rozhovor dvoch alebo viacerých rečníkov: Mudrujete, ako keď sa stretnú Guldán s Karčimarčikom.“ (s. 13)

A naozaj namudrovali sa v diele vyše práva.

Takúto miestne motivovanú frazeológiu má každý z nás naporúdzi, vznikala a vzniká priam pred našimi očami a neraz sa potom istý čas udržiava jej situačné, hoci rozšírené alebo pozmenené (skreslené) východisko (motivácia).

Ako príklad na stavovskú, v danom prípade remeselnícku frazeológiu (v širšom zmysle) uvádzame kontextovo prehodenú zvoláciu vetu *Bože, daj, aby sme nespadli!* — Ondro a Jakub sa večer mocú s dievčencami po rozostavanej škole. Ako to už býva, na takomto mieste treba dávať pozor, a to ešte potme!

Jakub neprestáva mlieť: — Aký je dnes večer! Cítite ten vzduch? Včera sme zažili psinu, ktosi vylial maltu, náš Ondro sa šmykol, skoro spadol z lešenia. Ondro, však?

— Uhm.

— Len aby som ja nespadla! — zľakla sa Julka, hoci bola pod Ondrovou ochranou.

— Povedz: bože, daj, aby sme nespadli! — radil Ondro. [...]

— Pane bože, daj, aby sme nespadli! — ozvalo sa zdola.

Jakub s Martou vošli do miestnosti zapratanej doskami a brvnami.

Iba na konci scény, pri odchode dvoch mladých párov sa čitateľ dozvie motiváciu uvedenej vetnej frazeologickej jednotky.

Odišli zo staveniska. Julke sa zlepšila nálada. Podchvíľou opakovala vetu, ktorú pochytila od Ondra a ktorú vravievajú klampiari, tesári, pokrývači, možno aj iní remeselníci, keď majú vyjsť na nejakú vysokú budovu: — Bože, daj, aby sme nespadli! (s. 19)

3. Pravá i hravá, dá sa povedať umelecká etymológia výrazu. — Autor poobracia pomenúvací prostriedok z hláskovej aj významovej stránky tak, aby to vyhovovalo nielen jeho rozprávačskému čiastkovému zámeru, ale bolo i v súlade s celkovým ideovým zacielením diela.

a) *Holič* a západoslovenský výraz *oholič*. — Autor v rámci pomenúvaní, vlastne vymenúvaní jednotlivých remesiel uvádza i meno *holič* a to mu v súlade s jeho zapáravosťou vyvoláva hravú asociáciu s krajovým, hlás-

kovo podobným výrazom *oholič*. Z tejto konfrontácie vyjde narážka na všetkých, čo chcú druhého oholiť bez britvy.

Márnosť! Ale sme sa rozhovorili. [...] Našou úlohou je zoznámiť sa trochu s tesárčinou, prípadne s inými remeslami. [...] Tárali sme o iných remeslách a povolaniach, prečo by sme teda nemohli vraviť aj o spisovateľoch? Vojenské remeslo tiež sa niekomu páči, preto sme spomenuli aj vojakov. Pravdaže, okolo každého povolania motá sa mnoho naturistov, pomáhačov, robotníkov, nadšencov; naša úcta však patrí profesionálom. Pravda, vyjadrovať sa o spisovateľoch alebo vojakoch z povolania ako o remeselníkoch, to znie trochu vulgárne, dehonestujúco. [...] Každý deň môžeme počuť o vojenskom, literárnom, hudobnom, športovom, maliarskom, hereckom, kaderníckom a ešte hocíjakom inom umení. [Potom autor svojsky definuje jednotlivých remeselníkov.] Holič je holič, čiže remeselník, ktorý nás vie ostriať, oholiť, umyť a obráť o peniaze. (s. 99)

V súvislosti s touto zádrapčivo naznačenou črtou sa autorovi obsah slova *holič* rozširuje a otvára mu možnosť „oberáciu“ tendenciu pomocou poznámkovito vsadenej vety *Oholič je západoslovenský výraz, nahradzujúci slovo námraza vzťahovať na všetkých, čo radi dostávajú obslužné bez zásluhy a nedbali by toho druhého oholiť, ozbiť*. Takto autor v službe svojho zámeru dáva a dostáva do súvislosti výrazy vecne celkom odchodné, a to i ponad hranice spisovnej lexiky (to stupňuje dojem hravosti z jeho postupu).

b) Budúcnosť = bu-bu-bu-budú-c-cnosť!

Správca majera Kirinovič zvolá pred príchodom frontu polotajnú a dosť málo vydarenú schôdzku. Vybraní chlapi z okolia sa radia, čo ďalej, aby sa so zdravou kožou dostali cez záverečnú fázu druhej svetovej vojny, búchajúcej i na slovenské dvere. Znepokojuje ich, čo príde, čo bude, keď sa vojna skončí.

Hovorilo sa o všetkom možnom: Alkohol dodával rozhovoru švih. [...] Slovom, bolo to zaujímavé, zaujímavé už aj preto, že rozhovor, v ktorom sa znovu a znovu mlelo o vojne a o politike – veď o vojne a o politike sa dá ustavične a všelijako mlieť – bol zameraný na budúcnosť. Budúcnosť. Bu-bu-bu-budú-c-cnosť. Kto by sa o ňu nezaujímal? (s. 188).

Hra so slovom *budúcnosť*, najprv zmnoženým a potom rozloženým na štyri jednotky *bu-bu-bu+budú+c+cnosť*, je veľmi zaujímavá. So zreteľom na spoločenskú psychózu pred Povstaním nielen na spomínanej schôdzke (divadielku), ale a najmä so zreteľom na kontext celého diela prikláňame sa k takejto interpretácii. Prvá časť *bu-bu-bu* je odkaz na známe citoslovce používané pri strašení (porov. napr. v knihe S Rozarkou: *Tak mi teraz, chlapče, povedz, či už budeš dobrý...! Bu-bu-bu! Teraz dedko zašramotil reťazou; alebo [...] raz to skúsím, ukážem ti čerta*,

bu-bu-bu...). Druhá časť budú je ešte zreteľnejšia. Tvar budú sa viaže s podstatným menom *cnosť* (-*cnosť*) a tvorí s ním eliptickú vetu *Budú* (bude sa) *skúmať/preverovať/vážiť/zisťovať cnosť* čiže *česť a statočnosť* = Opýtajú sa ťa, ako si sa správal a zachoval v rozhodujúcich chvíľach. Takto rozložené slovo *budúcnosť* pre vypočítavcov (akým bol najmä správca majera Kirinovič) značí „Budúcnosť straší (bu-bu-bu), lebo sa bude, lebo budú skúmať cnosť“. — Ostáva na vysvetlenie ešte jeden prvok pri tejto umeleckej dekompozícii slova, a to element -c-. Interpretujem ho po istom uvažovaní ako citoslovce sprevádzajúce obavu, nechť alebo nevôľu a vyslovované vdychom -c! v takej funkcii ako citoslovca *jaj/juj/joj*.

4. Významový vzťah hláskovo príbuzných slov. — Keď sa dvaja starší Guldánovi synovia (Jakub a Ondro) vymknú spod otcovej majstrovskej, ale i otcovskej ferule a stroja sa ženiť, ba odísť z rodnej dediny, starý Guldán na pokračovanie mudruje (podotýkame, že máva zakaždým trochu v hlave), filozofuje o dome, domove. Najprv hneď v ten deň, keď sa synovia pohádali s otcom a odišli z nedorobenej stodoly, a potom keď Guldán prijme prácu na cerovskej veži a chystá sa na realizovanie tohto veľkolepého projektu znovu získať i dvoch starších synov. V obidvoch prípadoch svoje úvahy o tom, čo je dom, doma, domov, predostiera na chápanie, odobrenie, ale i poučenie svojmu najmladšiemu synovi, menovcovi Imrovi. V prvej, akoby len naznačovanej časti hovorí o tom, že nie je ľahké v cudzom dome nájsť domov a že veď Jakub a Ondro skúsia, čo je to. A v druhej časti, keď si veľká práca žiada všetkých štyroch tesárov, ba i mnohých pomocníkov, starý Guldán si o pojmoch DOM, DOMA, DOMOV zamudruje gruntovne, rozkonárene a presviedčavo tak, že to jeho najmladší syn prijme so zvolaním: — Ale ty vieš človeku rozum miešať!

Ženatý je doma tam, kde má svoju ženu a deti, viem, rozmýšľal som o tom. Doma môže byť doma, ale aj u susedov, vo Viedni aj v Paríži, v Amerike, hocikde, v hociktorej zemi. A predsa je ozajstný, najkrajší domov iba tam, kde sa človek narodil. [...] Dom možno zrúcať, možno ho aj predať, dom je dom a s domom možno všeličo urobiť, namiesto starého domu možno postaviť nový, sto nových domov, tisíc nových domov, no domov, nie je dom, ale domov, áno, skutočný domov, môj rodný domov je iba tam, kde sme začínali, kde sme si šúchali a obtlkali kolená [...]; domov sa rozbieha do diaľky aj do šírky, domov je šíriaci sa kruh, ktorý má svoj stred a stredu je len kúsok [...]; domov je kúsok obyčajnej prepotenej zeme, udlabčenej vlastnými detskými nohami, uhladenej vlastnými detskými kolenami, udýchanej vlastným detským dychom; domov má i výšku, domov má i výšku a ja sa vždy pýtam, ak niekto z domu uteká: kam utekáš, človeče, prečo bežíš z domu? [...] Kto má svoj domov, ten je všade doma, všetky domovy sa mu privrávajú, kto však bez domova je, ako ten bludný v cudzej zemi kameň, ktorý každému prekáža, ešte aj ostatné kamene naň pokrikujú: cudzí si mi, braček, nie si u nás doma. Pretože domov

s domovom spolu držia a človek sám musí vedieť, kde má svoje korene... (s. 70–71)

V takomto mudrovaní sa stavia do protikladu nociónálny obsah slova *dom* s citovo rozohraným obsahom slov *doma*, *domov* v plnom, ba trochu nadnesenom rozvedení v duchu rozprávačskej rozvravenosti životom skúšaného a skúseného majstra. Z opozície dom — domov, doma vychádza domov ako oporná hodnota, determinujúca postavenie človeka v spoločnosti. Pojem DOMOV pokladáme za jeden z kľúčových v Šikulovom diele. Iným takým kľúčovým pojmom je POKOJ (pozri nasledujúcu časť).

5. Členenie významu slova s hravou humornosťou a s narážkou na odchodný význam rovnakého slova v češtine nájdeme pri slove *pokoj*. Vincent Šikula preberá rozličné významy a významové odtienky tohto slova vo vnútornej, situačne danej súvislosti s nepokojom mladého ženáča Imra Guldána a v príčinnom zväzku s pokojom na majeri, keď správca Kirinovič odchádza do Bratislavy. Imro stratil pokoj, lebo začína klamať ženu Vilmu, a vtedy, keď je na majeri pokoj od Kirinoviča, stupňuje sa Imrov nepokoj, lebo sa mu otvára možnosť stretať sa s Kirinovičovou ženou Štefkou.

Nasledujúce dni prežil Imro ako v horúčke. Chodil ako námesačný. V hlave mu hučalo ani v úli. Stratil duševnú rovnovahu a vnútorný pokoj, nebol schopný triezvo rozmýšľať a poradiť si sám so sebou. Ustavične mal Štefku pred sebou, no nechcel priznať, že je do nej zaľúbený... (s. 204) — Kirinovič chodieval dva razy do mesiaca v úradných veciach do Bratislavy, kde mal, ako sám vravieval, veľa práce a vybavovačiek. Niekedy slovo práca nahradil slovom povinnosť. Inokedy, pretože sa chcel spraviť dôležitejší, použil všetky tri slová: „Mám veľa práce, povinností a vybavovačiek.“ Prirodzene, stačilo povedať jedno, ktoréhoľvek z týchto slov, no Kirinovič mal rád veľa slov. [...] Hlavne, že bol od neho chvíľu na majeri pokoj. (s. 205)

A tu sa začína, tentoraz autorovo mudrovanie:

Pokoj, opäť iba slovo! A na slová sa netreba veľmi spoliehať. Nieкто povie, vyhlási: Pokoj! Potom však zistíte, že je to podvod, veď ozajstného pokoja niet. [...] Z každých úst znie ináč. Niekedy môže znieť ako hrozba: „Mlč už! Pokoj! Nerozhadzuj sa, viac ani nemukni, lebo s tebou spravím poriadok!“ [...] Ďalej môže znieť ako ľahostajnosť: „Dajte mi s tým pokoj! Ja nechcem nič počuť. Chcem iba pokoj a nič viac.“ Niekedy je to prosba a opatrnosť: „Ticho! Pokoj! Pst, pst! Náš malý práve zaspáva.“ Alebo prosba a modlitba: „Bože, daj mi pokoj! Prosím vás ľudia, pomôžte mi a dajte mi pokoj! [...] Pokoj! Hm, ozajstný pokoj je ako teplá izba. (s. 206)

A tu sa Šikula dostáva na odrazový mostík k možnosti porovnať obsah slova *pokoj* v slovenčine a v češtine, čo v názornom náznaku stelesňuje

veta (rámcovaná situáciou, keď sa Slovák s Čechom stretnú a prestanú jeden na druhého šomrať...): „Nerozčiluj se, bráško, pojd' do pokoje, tady je klid!“ (s. 206–207)

Poznámka: Táto časť Šikulových Majstrov by mohla byť predmetom špeciálnej jazykovednej štúdie, zacielenej na esejistické postupy pri interpretovaní jazykových prvkov – v danom prípade najmä na situačne výstižnú umelecky názornú exemplifikáciu významových odtienkov slova. Je to vlastne výrazná ukážka jazykovej eseje, dobre votkaná do dejovej osnovy, podčiarkujúca rozpoloženie postáv a ich (v tom čase ešte) skryté alebo skrývané vzťahy.

6. Interferencia medzi základným a sekundárnym, a to i príležitostným významom slova. – Túto skupinu prípadov inštruktívne predstavujú dva príklady:

a) Situačné antonymické významy adjektíva *pekný* [Oráč Hirko sa rozpráva s mládenčekom, ktorý sa na individuálnej prechádzke krajom v myšlienkach upriamuje na anonymných tvorcov dejín]:

„Rád by som vedel, kto ten zámok postavil.“ – „Kto ho postavil? Dedko ho postavili. Nejaký môj dedko, namiesto ktorého teraz oriem. [...] Vždy som sa tak na zámok díval: tamten *pekný* zámoček postavili môj dedko alebo pradedko. A kto ho zrúcal, to už neviem, ani sa o to nezaujímam, viem, že môj dedko ho nezrúcali. Musel to byť *pekný* somár, *pekný* hrdina, čo dal vypáliť a zrúcať taký *pekný* a šikovný zámoček!“ (s. 232)

Hru s priamym a ironickým významom slova *pekný* využíva Vincent Šikula s obľubou aj inde (napr.: Namojdušu, Imro, ty si potom *pekný* vôl! Škoda také *pekné* dievča pre Kirinoviča! – s. 115; podobne aj v iných dielach).

b) Hra so základným a sekundárnym (a to nadávkovým) významom slova *sviňa*. Autorovi aj tam, kde upozorňuje (ale vari len očísom), že myslí na pravé svine, chodia po rozume vyberaní sviniari.

[Je reč o odchode slovenských chlapcov do vojny.] Do vojny škoda je aj jedného. [...] Niektu takú vec nechápe. Zabúda, že priatelia i nepriatelia bývajú na oboch stranách. Kto chce nájsť nepriateľa, nájde ho. Kto chce nájsť priateľa, nájde priateľa. Pravda, s priateľstvom je to trocha komplikovanejšie. *Sviňu* možno ťažko nazvať priateľom. Hoci aj *sviňi* treba priateľa. Človek to na *sviniach* vidí, ak sa nemýlime v tom, že ide naozaj o *svine*. *Sviňa* totiž hneď vidí v každom nepriateľovi. *Sviňa* sa vie hnevať napríklad aj na takého nevinného a poriadneho človeka, ako je pisateľ tejto knihy, hoci nikomu neublíži, celkom pekne a nezainteresovane vyjadruje sa aj o *sviniach*. Aby sme si rozumeli. Kto sa chce interesovať, kto chce hľadať *svine*, musí mať dobrý žalúdok. Poriadny človek od *sviň* a pred *sviňami* uteká, najmä ak ide o divé *svine*, pred ktorými treba vyliezť na strom alebo zaliezť do budy, alebo sa brániť ohňom

a železom [...] — A teraz, ako to bolo s cerovskými chlapcami, keď šli na front: [...] za Medzilaborcami nebolo cerovských tatkov a materi, boli to synkovia, a tí aj vedeli, aj nevedeli, kto sú a čo sú, načo idú a kam idú, či sú *svine* alebo len prasce. (s. 77–78). (*Kurzíva je od autora článku.*)

V týchto príkladoch už nejde o zjavné prípady kvalifikovateľné ako reč o reči. No jasné je, že v ich pozadí úvaha o obsahových zložkách príslušných jazykových prostriedkov stojí celkom zámerne.

Sem priradujeme i ukážku takých prípadov, keď autor ústami postavy diela diskutuje s obsahom ustálenej vetnej frázy gnómického rázu, s príslovím. V danom prípade autor cez majstrove skúsenosti preklepáva platnosť príslovia *Remeslo má zlaté dno* a žiada od majstrov hľadať i pod dnom.

Myslíš, že remeslo má aj naozaj zlaté dno? Imro, ty tomu veríš? Zlaté ruky môžeš mať, zlaté ruky, zlaté ruky, syn môj, no zlaté dno nezazrieš, nezazrieš ho zblízka ani zďaleka. [...] Ak totiž nejaké zlaté dno naozaj je, poznajú ho len fušeri a podvodníci, lebo poriadnu, ozaj dobrú robotu remeselníkovi málokto dobre zaplatí, sám si za ňu zaplatíš a možno len sám vieš, čo si za ňu zaplatil. Remeslo má zlaté dno! Ľudia vravia o dne, no stačí im povrch. [...] Krajčír ušije poriadny kabát a teší sa z toho, že našiel naň niť, lebo jej nemal, ani len tej nite nemal, už bol celkom na dne a nevedel si poradiť, a predsa ušil, majster vždy ušije, lebo ak nenájde (niť), zájde až pod dno, povie si: aj keď tu skapem, áno, aj keď tu skapem, ja tú niť nájdem a ja ten kabát ušijem a bude to poriadny kabát. [...] Veď kto hľadá pod dnom, ten vie iba šif. (s. 136–137)

Ako vidieť, tu nie je iba diskusia so známym príslovím, ale i subtilná symbolická hra so slovom *dno*, s jeho frazeológiou a takisto so slovom *niť*; pravdaže i krajčír reprezentuje v autorovej symbolike všakové remeslá i umenia. Túto časť knihy pokladám za jednu z najvydarenejších vo vrstve Šikulových úvahových digresii a v našich súvislostiach najpodarenejšiu ukážku v tematickom okruhu reč o reči.

7. Konvencií v okruhu normy spisovnej slovenčiny sa Vincent Šikula dotýka jednak priamo, ale naráža na ne mnohonásobne i nepriamo. Na jedno i druhé uvedieme po jednom prípade.

Podme preč! Ja sa trochu bojím. Mňa tu nič nebaví, — zatiahla Julka bernoláčinou. (Mäkcene na Ď a Ň priložil pisateľ z úcty k láskavému čitateľovi.)

Tu autor s platnosťou pre celé dielo naznačil — tak trochu mládežnícky, že jeho osoby hovoria západoslovenským nárečím, ale ich prehovory — ako to v dielach krásnej literatúry u nás býva — transponuje do celonárodnej, spisovnej formy.

Druhý príklad je ukážkou nepriamej (sotva však nevedomej) vzbury

proti tomu, že sa držíme stredoslovenského východiska spisovnej slovenčiny.

[Cerovský kostolník sa v duchu zlostí na organistu, že sa povyšuje pre svoj stredoslovenský pôvod.] Keby aspoň voľakto umrel! [...] Hneď by bolo na cípok chleba. Organista by mal na päť, možno i na desať chlebov, je to spravodlivosť? Vypotí pár mizerných veršov, a už sa peniaze sypú. [...] Človek si pri pohrebe radšej vatu strčí do ucha, taký si ty umelec! A len sa nadúva, len sa nadúva, stále sa len nadúva: dôstojný pán, ja pochádzam z Detvy! Môj otec ešte nosieval vrkoče! Somár sprostý! S tým by som sa chválil! [...] Myslíš, že pán boh meral ľuďom rozum na Detve a valaškou? Nuž valach! Hádám nechceš povedať, že v Trnave, v Bratislave, v Budapešti alebo vo Viedni, ba tuto dolu hocikde, ešte aj na Záhorí, v Perneku, v Lakšároch a na Búroch boli ľudia sprostejší než na Detve. Čo je to Detva? Kde je tá Detva? Ukáž, kedy a kde si vzal po prvý raz do rúk šlabikár?! (s. 111)

Sú to mnohonásobne zamierené triafajúce narážky; možno v nich vybadať dohováravý tón: Stredoslováci, nenaďúvajte sa (*nadúvať sa* je veľmi časté Šikulovo slovo) — a to ani v okruhu reči a slovesného umenia.

Do rámca našej témy patria i také prípady, keď sa meria cena slova, adekvátnosť myšlienky, keď sa kvalifikuje istá zámlková jazyková reakcia alebo keď sa komentujú rečové návyky osôb (pozri už spomenuté Kirinovičovo odôvodňovanie ciest do Bratislavy) i konvencia pri používaní gramatickej osoby (Časťania si onikajú — s. 242) a keď sa celkom mimoriadne použijú výroky v cudzom jazyku (majster vo sne „dostáva“ od najstaršieho syna Jakuba — čerta kvetnatou maďarčinou), a keď sa dakto pýši vypožičaným hlasom.

[Majster Štefke] — Kto by ťa, dušička, ohováral? Som rád, že ťa vidím. Opeknela si. Vydaj ti osožil. [...] Imriško, dosvedč!

Imro si myslel to isté čo otec, no v rýchlosti nenašiel vhodné slovo, preto sa iba usmial a povedal: — Hmhm! — Znelo to ako zahmkanie, no Imro tým nahradil prinajmenej šesť alebo sedem slov. Aj majster so Štefkou to tak vzali a tvárili sa, že všetkých sedem, možno ich bolo aj osem, Imrových slov pochopili. (s. 162)

A to je asi všetko, čo vtedy majster povedal. Možno dačo povedal stručnejšie, dačo obsirnejšie. Niektoré veci si musel aj sám pre seba vysvetliť a vysloviť nahlas, lebo vyslovené slovo má väčšiu váhu, môžu sa naň aj iní odvolať, prípadne ho môžu trochu zmeniť, opraviť. Je možné, že sa niečo podobné stalo, iba neskôr; roky trvalo, kým si Imrich [= autor], najmladší z Guldánových synov, otcovu reč znovu poskladal, nezbadajúc, že tu i tam ju poprekrúcal a popreplietal vlastnými myšlienkami. [...] Ak myšlienka nevystihuje skutočnosť, treba ju zmeniť alebo aspoň spresniť. (s. 48)

Požičiavanie hlasu, či chcel či nie, kvalifikuje Šikula v rámci letného predvečerného vtáčieho koncertu na kraji hory, v čase, keď už v poli vonia dozrievajúci chlebík.

Rozrapľoval sa i strákoš — kolesár, nevedel v rýchlosti, ktorého vtáka napodobniť, nuž spustil len tak, diletantsky, no pritom suverénne trilkoval, hvízdal, nariekal, rozdrapoval sa, nafaľhoval krk, lebo chvíľami predstieral i nežnosť, fahavo lichotil, hneď nato ostro staccatoval a keď vystrieľal celý zásobník, mrzuto si frkol: umelci smradľaví, očuli ste to? (s. 198)

Pozorný čitateľ nájde v knihe Vincenta Šikulu *Majstri* veľa takých miest, čo priamo alebo nepriamo hovoria o jazykových prostriedkoch, o reči a o rečových návykoch. Nedá mi, aby som neupozornil na iróniou nabitý a hudobnou terminológiou korený, v tóne vojenského slangu podaný opis bojov a bitiek (s. 101), ďalej na použitie tesárskej terminológie a napokon na pripomenutie základnej zásady, maximy slovesnej tvorby písať pravdu: Pravdu treba písať! Lenže akú pravdu. Keby sa dalo písať o pravde ako o kukurici, juj, akú krásnu knižku by som napísal! Ono sa dá, lenže to každý nevie. (s. 63) — Ukazuje sa nám po niekoľkonásobnom študijnom čítaní *Majstrov*, že Šikula to vie, a to i v okruhu úvah o reči.

Celkom nakrátko zhrňame: 1. Časti rozprávania, ktoré kvalifikujeme ako reč o reči, tvoria organickú, teda s dejom zviazanú súčasť Šikulovho diela; 2. Na otázku, či táto zložka tematiky je špecifickou črtou Vincenta Šikulu, odpovedáme: nie je, ale v takej kvalite, v takom rozsahu a zámere je výraznou zložkou jeho, práve preňho charakteristickej podávacej a kompozičnej metódy; 3. Najnovšia Šikulova próza dáva veľa podnetov i jazykovedcovi, ukazuje možnosti umeleckého pohľadu na jazykové a rečové javy; tým provokuje širší a prehľadnejší pohľad; 4. Preberaná zložka Šikulovej románovej prózy vo svojich vydarených triafajúcich zásahoch, ale i v drobnejších hodoch vedľa (nechali sme ich teraz bokom) ukazuje, že toto dielo dobromyseľne podpichuje, a to i na základni latentnej diskusie s požiadavkami praktickej jazykovedy. — A napokon: V diele Vincenta Šikulu *Majstri*, pri ktorom časť našej literárnej kritiky mohla zaváhať o žánrovej príslušnosti, dostala moderná slovenská próza dielo mnohostranné — a podľa svojho čitateľského zážitku pripájam: dostali sme v ňom vzácne dielo. Ibaže jedno prečítanie na jeho premeriavanie nestačí. Neuspokojí každého čitateľa.

OSOBNÉ MENO EUGEN PAULINY

Osobné meno *Eugen Pauliny* sa v slovenskej i slovanskej jazykovede často cituje a vzhľadom na svoj denotát (vynikajúci slovenský lingvista, ktorému pripisujem z príležitosti jeho životného jubilea tento článok) bude sa používať aj v budúcnosti. V našom príspevku si všimneme jazykovú stránku tohto osobného mena a jeho antroponymickú platnosť.

1. Rodné meno *Eugen* je gréckeho pôvodu; grécke *eu-genēs* znamenalo „blahodarný, wohlgeboren“ (Drosdowski, 1968). V staršej dobe sa *Eugen* ako krstné meno u nás používalo pomerne zriedka. Svedčí o tom zbierka osobných mien, ktorá sa zakladá pri budovaní kartotéky pre Slovenský historický slovník v Jazykovednom ústave ĽS SAV.

Priezvisko *Pauliny* (grafické a hláskové varianty: *Paulini*, *Paulíny*, *Paulinyi*) je historicky 2. p. sg. k lat. *Paulinus*. Mužské osobné meno *Paulinus*, ako aj ženské *Paulina* sú odvodené od lat. *Paulus*, *Paula* (k *paul(l)us* „malý“) (Mackensen, 1969). Tieto mená v slovenčine zdomácnili v podobe *Pavel/Pavol* a zastarané *Paulín* (Slovník slovenského jazyka, zv. 6, 1968), *Paula* a *Paulína* (staršie *Pavla*, *Pavlina*). Formu *Pavлін/Paulín* máme doloženú v základoch priezvisk *Pavlinec*, *Paulinský*. Podobu *Pavлін* poznáme i zo súboru českých priezvisk. Túto formu možno vyložiť aj ako pomenovanie podľa otca odvodené od *Pavel* príponou *-ín* (Beneš, 1962).

Genitívnou podobou *Paulini* sa vyjadroval príbuzenský vzťah, a to patronymický (*filius*, *filia*) *Paulini* alebo maritonymický: (*uxor*) *Paulini*. Vyjadrenie patronymického a maritonymického vzťahu koncovkou 2. pádu j. č. otcovho alebo manželovho mena je jedným z doteraz používaných morfológických prostriedkov na vyjadrenie tohto sémantického príznaku. Pohľad na vývin osobného pomenovania nám otvára živé mená. V triede detí a vydatých žien na strednom a západnom Slovensku prevažujú posesívne tvary plurálového typu (*Jano, chlapec, syn*... *Mara, žena*) *Martinčekov(a)*, *Martinčekových*, *Martinčekovie*, *Martinčeké* a pod., na východnom Slovensku 2. sg. *Jano Martinčeka* (Blanár, 1972) *Vargomihala* (t. j. syn) (Kotulič, 1974).

V 16.–18. stor. sa najmä v administratívno-právnych písomnostiach na Slovensku často používala latinčina. V latinskom kontexte dostávali krstné mená latinskú podobu a významovo priezračné — najmä vyjadrujúce zamestnanie — sa často prekladali, napr. r. 1587: *Emtio quartae partis domus, quam emit Georgius Tomae a Bernhardo Figulo* (*figulus* = hrnčiar) *sibi*

*et suis haeredibus perpetuo jure possidenta etc.*¹ — r. 1716: *Marina Georgii Fedicinis* (fidicen = hudobník na strunovom nástroji) *uxor.*² Osobné mená genitívneho typu (*Johannes*) *Sculteti* (1680) odpovedajú teda v slovenskom kontexte analytickým menám typu *Pavlov syn* (1620) a syntetickým menám typu *Paulík* (1630; Blanár, 1968). Pomerne početné prímená si podržali genitívnu latinskú podobu aj v slovenskom kontexte, napr. *pan Jan Ku b i n i brat nagstarssy...*³; *pany Michaloweg Swatoyanskeg pozustaleg wdowe Catarinae Ku b i n i dwuch podanych.*⁴ Latinská genitívna podoba osobného mena sa v slovenskom kontexte začína hodnotiť ako jeho základná podoba. Mená na *-oris*, *-ides* sa priradujú k vzoru mužských životných substantív „chlap“, napr.: *Ya Alžbeta, manželka Joannesa Rusnaka, poruczenstwy czynim w tegto mogey tesskosti a nemocy pry pritomnosti pana Georgiuse Molitorisa* (1689 Krupina).⁵ Prímená na *-i* ostávajú spočiatku nesklonné. V dvojčlennom modeli „rodné meno + prímeno“ sa obyčajne skloňuje len krstné meno: *kterižto mne pozdrawisse od pana Krisstofa Ku b i n y*,⁶ *Yak se oznamilo ode wsseho statku, ktery gey gmenowaneg Cathrinely budto po panu otcy swem Goliassowy Fa b r i a-neb matky sweg pozustawal, erbowala.*⁷ Pomerne skoro sa však začína vytvárať osobitný typ skloňovania pre osobné mená, ktoré majú iné zakončenie ako obvyklé domáce pomenovania mužských osôb. K menám, ktoré sa končia na predné samohlásky (najčastejšie ide o *-i*, *-e*), pripájajú sa zámenné koncovky *-ho*, *-mu* atď. Oporou pre takýto vývin mohlo byť skloňovanie domácich apelatívnych a propriálnych mužských životných substantív na *-i*, *-i* z pôvodného *-bji*: 1. p. sg. *hajči*, *Krajči*, neskôr *hajči*, *Krajči*, — 2. p. *hajčieho/hajčeho/hajčiho*, *Krajčieho/Krajčeho/Krajčiho* atď. (porov. Pawla *Brzieho* 1469 v Žilinskej knihe; Stanislav, 1967) a vôbec skloňovanie osobných mien adjektívneho typu (*Krátky* — *Krátkeho/Krátkeho* a pod.). Z kultúrnej slovenčiny 16.–18. storočia možno bohato doložiť formovanie paradigmy *Škultéty*. Uvedieme niekoľko príkladov. Skloňovanie samotného prímena:

¹ *Protocollo(n) civium Lypcze Alemanilis*, 1566–1742. Rkp.: OA Lipt. Mikuláš, fond Partizánska Lupča. Mikrofilm a fotokópia v archíve oddelenia pre dejiny slovenčiny v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Odtiaľ aj ostatné citované historické doklady.

² Súdy nad strigami v Krupine z r. 1675–1741. Povyberané z viacerých mestských kníh a súdnych protokolov. Rkp.: OA Zvolen, pracovisko Krupina.

³ Bobrovník, ŠA Bytča, LŽ, Divisionales, fasc. II. č. 9.

⁴ 1641, ŠA Bytča, LŽ, Oculata, č. 29.

⁵ 1689 Krupina; OA Zvolen, MA Krupina.

⁶ 1576 Ružomberok, ŠA B. Štiavnica (192b/Mis.)

⁷ 1614. Protokol Slovenskej Lupče. Súdne zápisy z r. 1603–1619 v tzv. menšom protokole mesta Slovenskej Lupče. Rkp.: OA B. Bystrica.

že kdi Martina, ktereho Spanieli poklali, pochowali, issla fatens na pohrab mimo domu *Fabriho*,⁸ (budú prislúchať zeme) wedle *Fabriho* zeme;⁹ pradyen No 16 Jankowy poruczam u *Pauliniho* skowane;¹⁰ fatens zele sekal dolozeney Kolkari a gey manzelowi *Paulinimu*.¹¹ Fabriciusowy *Janczimu* taller(ov) 20.¹²

V poslednom doklade má skloňovanie uvedeného typu rodné meno (*Janči — Jančimu* . . .) a datívne koncovky vzoru „chlap“ sa pripínajú k nominatívnej latinskej podobe prímena (*Fabricius — Fabriciusovi*). Neprekvaňuje, že v slovenskom jazykovom prostredí sa aj genitívna podoba typu *Molitoris* hodnotila ako základná podoba mena a začleňovala sa k paradigme „chlap“ (porov. vyššie uvedené spojenie: *pry pritomnosti pana Georgiuse Molitoris*).

Takto sa prímeno a neskoršie priezvisko *Pauliny*, bohatšie doložené v našom materiáli od 17. storočia z okolia Krupiny,¹³ zaradilo do paradigmatického systému slovenského jazyka.

2. Pravda, čisto jazykovedný výklad necháva nepovšimnutú podstatnú otázku: ako funguje meno *Eugen Pauliny* v sústave slovenských mužských osobných mien, aká je jeho antroponymická platnosť. K odpovedi na tieto otázky nás privedie analýza osobného mena *Eugen Pauliny* ako prvku istého súboru mien v danej sústave, t. j. onomastický aspekt.

Najprv osvetlíme obsahovú stránku tohto mena, obsahový model (Blanár, 1973). Vychádzame pritom z myšlienky, že obsahový model v našej úradnej antroponymickej sústave vytvárajú isté sémantické príznaky osobných mien. Potom ukážeme, ako sa toto meno zapája do mikrostrukturálnych vzťahov v súbore osobných mien mesta Bratislavy. Tento súbor tu pokladáme za antroponymický „kontext“ (Karpenko, 1967; Blanár, 1973). Budeme si všímať slovotvorné začlenenie rodného mena a priezviska (a) a vzťah medzi denotátom a formou osobného mena (b).

V úradnej sústave slovenských osobných mien predstavuje rodné meno *Eugen*, priezvisko *Pauliny*, ako aj úradné meno *Eugen Pauliny* rozličné obsahové modely. Ich základným sémantickým príznakom je spoločensky podmienená identifikácia. Tento príznak funkčného rázu charakterizuje propriá oproti apelatívam. Rodné meno *Eugen* charakterizujú tieto antroponymické sémantické príznaky (zväčša v negatívnom uplatnení): /+ muž-

⁸ 1726 Krupina. Súdy nad strigami; OA Zvolen, pracovisko Krupina.

⁹ 1704, Protokol mesta Zvolena, zv. C. Rkp.: OA Zvolen so sídlom v Ostrej Lúke, bez sign., str. 354.

¹⁰ 1685 Krupina. Rkp.: OA Zvolen, pracovisko Krupina, bez sign., ftk. 54.

¹¹ 1739 Krupina. Súdy nad strigami; OA Zvolen, pracovisko Krupina, MA Krupina, 235.

¹² Krupina 19. 12. 1685, 2. Mestský archív Krupina.

¹³ Onomastická kartotéka v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave.

ský nositeľ/, /+ jednotliviec bez vzťahu k iným príbuzným – nepríbuzným osobám/, /– príbuzenský vzťah/, /– dedičnosť/, /+ administratívno-právny úzus/, /– konotatívnosť/.

Obsah priezviska *Paulíny* možno vymedziť týmito sémantickými príznakmi zväčša v pozitívnom uplatnení: /+ mužský nositeľ/, /– jednotliviec bez vzťahu k iným príbuzným – nepríbuzným osobám/, /+ príbuzenský vzťah k rodine ako celku/, /+ dedičnosť/, /+ administratívno-právny úzus/, /– konotatívnosť/. Tieto dva funkčné členy vytvárajú v spojení úradné osobné meno; z hľadiska antroponymickej sústavy hierarchicky základným, určeným členom je priezvisko a určujúcim členom rodné meno. Z jazykovedného hľadiska je základným členom rodné meno (Oravec, 1973). Ide tu o charakteristický rozdiel vzhľadom na odlišný hodnotiaci prístup. Uvedené tri modely sú základnými prvkami systému (sústavy) úradných mien v slovenčine (Blanár, 1973).

Omnoho rozmanitejšie modely poznáme v sústave živých mien. Napr. rodina Ondreja Paulínyho z Rajca (o. Žilina) má živé rodinné meno *Kolárech*, dom volajú *ku Kolárom* alebo *u Ondreja Kolárech*; otca volajú v obci *Kolárech Ondrej*, *Ondriš Kolár*, matku *Štefaniu Paulínyovú*, rod. Čerňanskú volajú *Štefina Komrnajech*, *Komrnajka*, *Kolárech Štefina*. Uvedené živé mená predstavujú rozličné obsahové modely, ktoré v podobe slovo-tvorných modelov svoje rozmanité jazykové vyjadrenie. Jedna z príčin tejto rozmanitosti spočíva v tom, že pri neúradnom mene je obvyčajne živá jeho motivácia rozličnými pomenovacími okolnosťami (napr. vlastnosť, zamestnanie alebo spoločenské postavenie pomenovanej osoby, jej pôvod, bydlisko, vzťah k príbuzným a pod.).

Konštruktívnou zložkou antroponymického systému je spôsob vyjadrenia pokrvnej príbuznosti v triede vydatých ženských osôb a detí. Pri pomenovaní manželky a detí, ktoré sa v manželstve narodili, uplatňujú sa špecificky antroponymické zákonitosti. Manželka Anna dostala priezvisko svojho manžela (ide o maritonymický vzťah vyjadrený zhodnou antropolexiou) a podobne deti dostávajú priezvisko svojho otca (*Ján Pauliny*, *Peter Pauliny*; patronymický vzťah opäť vyjadrený zhodnou antropolexiou).

Takáto hĺbková analýza umožňuje odhaliť odlišnú vnútornú stavbu aj rovnozvučných antroponým:

otec Pauliny [+ príbuzenský vzťah k rodine ako celku]
syn Pauliny [+ príbuzenský vzťah patronymický].

Mikroštruktúrne vzťahy osobného mena *Eugen Pauliny*.

a) Veľkú skupinu v súbore slovenských rodných mien tvoria izolované mená, napr. *Ábel*, *Adam*, *David*, *Marek*, *Silvester*; *Eva*, *Margita*, *Ružena*, *Žofia*. Od mnohých oddávna používaných a zdomácnených rodných mien

sa tvoria pomenovania ženských osôb prechýlením, napr. *Jozef — Jozefína, Peter — Petrína/Petra, Július — Júlia, Milan — Milana*. Sem patrí dvojica mien *Eugen — Eugénia*. V neúradnom, najmä domácom styku sa v slovenčine používajú hypokoristické podoby: *Eugenko, Geno — Geňo, Genko, Genuško — Geňuško, Žeňo, Žeňko* a i. (porov. SSJ, 6, 1968).

Do bohatého slovotvorného hniezda sa začleňuje priezvisko *Paulíny*. Vo voličských zoznamoch obyvateľov mesta Bratislavy z r. 1964 nachádzame tieto priezviská odvodené od základov *Paul-*, *Pav-* a *Paľ-*:

Paul, Paulacká, Paulech, Paulen, Paulendová, Pauliček, Paulička, Pauličko, Pauličná, Pauličová, Paulík, Paulík, Paulikovič, Paulinský, Paulíny, Paulíny, Paulinyi, Paulis, Pauliš, Pauljunček, Pauljunčok, Paulosová, Paulov, Paulovič, Paulovský, Paulus, Pautík; Pavák, Pavalek, Pavčo, Pavek, Pávek, Pavel, Pavelčíková, Pavelec, Pavelek, Paveličová, Pavelka, Pavelko, Pavelková, Pavella, Pavešic, Pavlík, Pavko, Pavlac, Pavlacká, Pavlačič, Pavlačka, Pavlajová, Pavlak, Pavlák, Pavlakovič, Pavlanská, Pavlas, Pavlásek, Pavlátová, Pavlatovský, Pavle, Pavlen, Pavlen, Pavlenda, Pavlica, Pavlicsek, Pavliček, Pavliček, Pavličič, Pavličová, Pavlík, Pavlík, Pavlíkovská, Pavlína, Pavlinec, Pavliottiová, Pavlis, Pavliš, Pavlišin, Pavlišin, Pavliša, Pavlita, Pavlo, Pavlov, Pavlovčík, Pavlovec, Pavlovič, Pavlovič, Pavlovich, Pavlovsky, Pavlovský, Pavlu, Pavlú, Pavluchová, Pavluš, Pavlusík, Pavojka, Pavol, Pavrík, Pavříček, Pavušek, Pawlus; Pal, Pál-Feješ, Pala, Paľa, Palaj, Palák, Palanová, Palanský, Palaščák, Palát, Palay, Palčák, Palček, Palčík, Palčo, Palech, Paleš, Páleš, Palešeková, Palfi, Pálfi, Pálfi, Pálik, Páliková, Pališčák, Paljučoková, Palka, Pálka, Palko, Pálko, Palkovci, Palkoviczová, Palkovič, Pálkovič, Palkovský, Páll, Palla, Pallay, Pallasová, Pallo, Palloš, Palo, Paľo, Paló, Paloi, Paloš, Palov, Palovčík, Palovič, Palovský, Paluch, Palúch, Paluš, Palušík, Paluška, Palyo.

Ak berieme do úvahy aj využitie grafickej stránky mena v úradnom pomenovaní (porov. *Pavlus — Pawlus, Paulík — Pavlík, Paulov — Pavlov, Paľo — Palyo* a i.) i mená cudzie a morfeomatickou stavbou dvojznačné (*Paul, Pál-Feješ, Pálfi; Pavúček, Palčák, Palček* a i.), zisťujeme, že rodné meno *Pavel* so svojimi variantmi tvorí jeden z najviac využitých odvodzovacích základov v súbore priezvisk obyvateľov mesta Bratislavy (156 mien) a priezvisk na Slovensku vôbec.

b) Súbor rodných mien i priezvisk v našej úradnej dvojmennej sústave je v podstate ustálený. Rodné mená sa z ustáleného inventára vyberajú a priezviská v zásade dedia po mužskej línii. Preto dôležitú charakteristickú črtu antroponyma ako prvku príslušného súboru predstavuje jeho využitie v istej dobe, na istom území a v daných spoločenských podmienkach. Pri odhaľovaní antroponymickej platnosti propria je jednou zo základných otázok: koľko jedincov sa pomenúva rovnakou antropolexiou a koľko rozličných osobných mien má (v rozličných spoločenských podmienkach) tenže jedinec.

Od antropoléxemy k denotátu. Prvý okruh javov sa týka frekvenčnej distribúcie mena. Rodné meno *Eugen* má v danom súbore frekvenciu 455 (*Eugénia* 52). Túto frekvenciu vieme lepšie posúdiť, ak pripomenieme, že v Bratislave existuje pomerne veľké množstvo rodných mien — a to 526 —, ktoré pomenúvajú jedného nositeľa (napr. *Napoleón*, *Mohamed*, *Palma*, *Sladinka*, *Pravomila*, *Vlk* a i.), a najfrekventovanejšie mužské meno *Jozef* sa vyskytuje 9017 ráz, najfrekventovanejšie ženské meno *Mária* prichodí v danom súbore 13798 ráz. Celkový počet rodných mien v Bratislave je 1338 (z toho 625 mužských, 713 ženských). Priezvisk je 24 ráz viac, preto má ich frekvencia nižšie hodnoty (Blanár, 1973). Forma *Pauliny* sa vyskytuje 6 ráz (*Paulíny* 11 ráz, *Paulinyi* dva razy). Najvyššiu frekvenciu majú v Bratislave priezviská: *Horváth* 777, *Kováč* 703, *Polák* 554. Spojenie *Eugen Pauliny* však prichodí v úradnej mennej sústave len raz.

Od denotátu k antropoléxeme. Príslušný denotát sa nemusí pomenúvať len dvojčlenným úradným menom. Závisí od spoločenskej situácie, či bude na mieste použiť podobu (*profesor Eugen Pauliny*) alebo len (*profesor Pauliny*, prípadne *Eugen*, *Geno* a pod. Vzhľadom na tenže denotát dalo by sa tu hovoriť o onomastickej „synonymii“. V poslednom čase sa dáva prednosť termínu variantnosť vlastného mena, A. V. Superanskaja (1973) hovorí o polyonymii.

Rekonštrukciou obsahového modelu *Eugen Pauliny*, jeho fungovania v slovenskej úradnej mennej sústave (vzájomný vzťah funkčných členov: rodné meno — priezvisko — úradné meno) a odhalením začlenenia tohto osobného mena do súboru osobných mien v Bratislave (slovotvorné začlenenie, frekvenčná distribúcia a variantnosť ukazujú jeho mikroštruktúrne vzťahy) sme určili antroponymickú platnosť skúmaného mena. Rozbor osobného mena *Eugen Pauliny* z dvoch hľadísk nám názorne ukázal aj metodický postup jazykovednej a onomastickej analýzy.

Literatúra

- BENEŠ, J.: O českých příjmeních. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 36.
 BLANÁR, V.: Die Entwicklung der slawischen Benennungssysteme unter strukturellem Aspekt. In: Leipziger namenkundliche Beiträge II. Berlin, Akademie-Verlag 1968, s. 59–74.
 BLANÁR, V.: Antroponymická jednotka a otázka kartografovania. In: Atlas onomastyczny słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji, Wrocław 1–3 VI 1970. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk 1972, s. 9–17.
 BLANÁR, V.: Das spezifisch Onomastische. In: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik. Berlin, Akademie-Verlag 1973, s. 35, 43, 51.
 BLANÁR, V.: Jazyková výstavba slovenských osobných mien. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.–10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, 8–9, 13.

DROSDOWSKI, G.: Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehr als 3000 Vornamen. Mit 75 Abbildungen. Dunen-Taschenbücher, Band 4. Mannheim—Zürich, Bibliographisches Institut—Dudenverlag 1968, s. 77.

KARPENKO, J. O.: Toponimična sistema i systemnist toponimiji. Povidomlennja Ukrajinskoj onomastyčnoj komisiji. 2. 1967, s. 4.

KOTULIČ, I.: Niektoré typy odvodzovania živých mien synov. In: Jazykovedné štúdie. 12. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 255—271.

MACKENSEN, L.: 3876 Vornamen. (Herkunft. Ableitung und Koseformen. Verbreitung. Berühmte Namensträger. Gedenk- und Namenstage.) München, Südwest Verlag, 1969, s. 138—9, 317.

ORAVEC, J.: Syntaktické vzťahy členov v tesných spojeniach zhodných substantív. Slovenská reč, 38, 1973, s. 90—91.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Doplnky. Dodatky. Red. Š. Peciar, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 133, 144.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. 2. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 28, 30, 209—210.

SUPERANSKAJA, A. V.: Obščaja teorija imeni sobstvennogo. Moskva, Nauka 1973, s. 303.

Július Rybák

ZÁSTUPNÉ ZÁMENNÉ VÝRAZY

V rámci zámen sa výrazy typu *ten a ten* (napr. *Kapitán ten a ten tej a tej lode bol v nebezpečenstve*. — Kukučín) obyčajne nevyčleňujú ako osobitný typ, ba v gramatikách (napr. v Morfológii slovenského jazyka, 1966) sa spojenia tohto typu neuvádzajú ani ako osobitný prípad použitia ukazovacích zámen (či už v ukazovacej alebo v odkazovacej funkcii). Implicitne sa tieto výrazy hodnotia ako záležitosť lexiky, nie gramatiky.

Proti nezáujmu gramatiky o výrazy typu *ten a ten* hovorí ich dôsledný paradigmatický charakter: každé ukazovacie zámeno (v zhode s Morfológiou slovenského jazyka zaraďujeme medzi ne aj príslovky vyjadrujúce základné priestorové koordináty) nevyhnutne predpokladá aj použitie v podobe *ten — ten a ten*:

to — to a to, taký — taký a taký, tam — tam a tam, ta — ta a ta, tade/tadiaľ — tade a tade/tadiaľ a tadiaľ, odtiaľ — odtiaľ a odtiaľ, stade/stadiaľ — stade a stade/stadiaľ a stadiaľ, potiaľ — potiaľ a potiaľ, tak — tak a tak, vtedy — vtedy a vtedy, odvtedy — odvtedy a odvtedy, dovtedy — dovtedy a dovtedy, toľký — toľký a toľký, toľko — toľko a toľko, preto — preto a preto, zato — zato a zato, na to — na to a na to.

Iba pri ukazovacích zámenách *tu, tuto, sem* sa tieto tvary netvoria (*tu — *tu a tu, tuto — *tuto a tuto, sem — *sem a sem*).

Vyčlenenie tohto typu zámen (alebo aspoň tohto osobitného použitia) je

dôležité aj z hľadiska kontrastívneho opisu slovenčiny s inými jazykmi; treba predpokladať, že týmto výrazom budú v iných jazykoch zodpovedať homogénne prostriedky, ako sa to prejavuje napr. vo vzťahu slovenčiny a ruštiny, kde výrazom typu *ten a ten* zodpovedajú pravidelne výrazy typu *takoj-to* (*i takoj-to*), porov. príklad z Jilemnického Kroniky:

Jedného dňa zavolať si ma veliteľ do izby a spýtal sa ma, kde sa nachádza kóta *tá a tá*. — Oďaždy pozval meňa nemeckij komandir v dom, čtob sprosif, gde nachoditsia *takaja-to i takaja-to* vysotka.

Zámenom typu *ten a ten* sa v prehovore nahrádza pomenovanie, ktoré bolo (alebo by mohlo byť) na inom mieste a v inom čase presne uvedené, lebo z hľadiska danej situácie je jeho presná určenosť nepotrebná.

Niekedy sa v týchto výrazoch vidí význam blízky významu neurčitých zámen, alebo sa priamo považujú za neurčité zámená (porov. charakteristiky zo Slovníka slovenského jazyka). Takéto ich vymedzenie považujeme za neoprávnené. V istom zmysle totiž tieto výrazy a neurčité zámená vyjadrujú protichodné procesy v rečovej komunikácii: neurčité zámená sú nástrojom prieniku poznania od neznámeho k známemu (porov. Rybák, 1975, s. 155), zámená typu *ten a ten* nahrádzajú známe všeobecným „prázdny“ odkazom.

Vyčlenenie zámen typu *ten a ten* by v gramatikách pomohlo aj ich jednotnému spracovaniu vo výkladových a prekladových slovníkoch. V Slovníku slovenského jazyka je pri týchto slovách značná nejednotnosť:

1. Pri väčšine zámen sa výrazy *ten a ten* neuvádzajú vôbec. Tak je to pri heslách *ta, tade/tadiaľ, vtedy, odvtedy, dovedy, odtiaľ, dotiaľ/potiaľ, toľko, preto, zato, nato*. S týmito výrazmi sa teda stretneme len pri heslách *ten, tam, tak a toľko*.

2. V heslách, ktoré tieto výrazy uvádzajú, sa odlišne hodnotia, čo je v protiklade s charakterom celej paradigmy. Raz sa uvádzajú ako osobitné významy (použitia) príslušných zámen (*toľko a toľko, ten a ten, tak a tak*) a raz sa hodnotia ako ustálené spojenia a uvádzajú sa medzi frazeologickými jednotkami (napr. *taký a taký, tam a tam*).

Nejednotný je aj opis významov týchto výrazov; raz sa robí pomocou synonym *taký a taký* = akýsi, voľajaký), raz sa volí opisný výklad, pričom je každý opis stavaný na iných dištinkatívnych črtách.

Chceli by sme upozorniť na jednu dôležitú štruktúrnú vlastnosť týchto zámen. Kým pre systém ukazovacích zámen je základnou významovou koordinátou vzťah bližší — vzdialenejší, na základe ktorého sa celý systém ukazovacích zámen člení na paradigmum tvarov typu *ten — tento* (porov. Rybák, 1969), spojenia typu *ten a ten* sa v slovenčine tvoria len od tej

množiny tvarov, ktoré vyjadrujú význam „vzdialenejší“; tvary typu *tento a tento* sa v slovenčine netvoria. Je to prirodzené, pretože účastníci prehovoru vnímajú predmet zastupovaný výrazmi typu *ten a ten* ako vzdialený, oddelený od prehovorovej situácie. Tým sa vysvetľuje aj fakt, že sa „zástupné“ tvary netvoria od zámen *tu a sem*; tieto slová totiž v systéme patria práve k množine tvarov vyjadrujúcich bližší vzťah.

Uvedeným konštatovaniam protirečí možnosť tvorif „zástupné“ tvary od zámena *tak* i *takto* (*tak a tak, takto a takto*), porov.:

V jednu nedeľu v zime zastavil Jana pred kostolom, a *takto a takto [tak a tak]*, hovorí, čo ma neprídeš vidieť, keď si mi brat? (Mináč) — Trepanovci sľubovali, že veru *tak a tak [takto a takto]*, na prístupky nevezmú iného ako Maľka. (Kukučín) — Ako sa voláte? Odkiaľ ste? *Tak a tak [takto a takto]*. Odtiaľ. (Tajovský) (Posledné dva príklady sú zo Slovníka slovenského jazyka.)

Bližší rozbor týchto prípadov ukáže, že výrazy *tak a tak, takto a takto* sa „odpútali“ od systému slov typu *ten a ten*, alebo že majú v tomto systéme osobitné postavenie, môžu fungovať ako akýsi všeobecný zámenný etalón výpovede, bez ohľadu na jej obsah. Treba teda rozlišovať použitie výrazu *tak a tak* vo výpovediach typu *Urob si to tak a tak, vysvetľuje mi* (kde je priamočiary vzťah Ako? → tak → tak a tak) od (homonymných?) výrazov *tak a tak/takto a takto* vo výpovediach typu *Zavolať ma, a takto a takto, vraví, urob, ako uznáš za najmúdrejšie*.

Poznámka na záver. Jazykovede trvalo dosť dlho, kým sa zbavila chápania zámen ako slov, ktoré nahrádzajú, zastupujú mená. Avšak práve pri výrazoch typu *ten a ten* máme do činenia s rečovými prostriedkami, ktoré by sme v pravom zmysle slova mohli nazvať zástupnými zámennými výrazmi.

Literatúra

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

RYBÁK, J.: K systému ukazovacích zámen v slovenčine. Slovenská reč, 34, 1969, s. 358–362.

RYBÁK, J.: Kategória čísla a neurčité zámená. Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 150–156.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.

DISKUSIE

Ján Horecký

K METODOLOGICKÝM OTÁZKAM ORTOEPICKEJ KODIFIKÁCIE

Vychádzajúc z koncepcie Á. Kráľa (1976), nastoľuje E. Pauliny (1977) na diskusiu niekoľko základných problémov ortoepickej kodifikácie. Základnou myšlienkou, z hľadiska ktorej analyzuje riešenie navrhované Á. Kráľom, je téza, že východiskom pre ortoepickú kodifikáciu nemôžu byť fonetické hľadiská, ale fonologický, resp. fonematický postoj.

Treba súhlasiť so základnou tézou E. Paulinyho, že ak má mať ortoepická kodifikácia želaný spoločenský dosah (a každý kodifikátor si želá, aby jeho kodifikácia mala čo najväčší spoločenský dosah), nemôže brať do úvahy len podávateľa, ale musí brať ustavičný ohľad aj na prijímateľa jazykového oznámenia. K jeho základnej argumentácii, že oznámenie musí prijímateľ vedieť správne dekodovať (alebo ako hovorí E. Pauliny: „aby sa dosiahlo odovzdanie informácie od podávateľa k prijímateľovi“), treba však dodať aj požiadavku, aby podávateľ vedel oznámenie správne zakódovať.

Je tu však otázka, do akej miery sa môže zvuková realizácia fonémy (lebo pri ortoepii ide práve o zvukovú stránku) odchyľovať od všeobecne prijímanej podoby. Tento problém ešte nikto podrobnejšie neskúmal, ale azda možno povedať, že jazyková komunikácia môže byť úspešná aj pri značnom rozptyle artikulácie. Inými slovami: Jazyková komunikácia môže byť úspešná aj vtedy, keď podávateľ artikuloval niektoré hlásky nedbanlivo alebo dokonca chybne, resp. aj vtedy, keď je podávateľova artikulácia založená na neslovenskej artikuláčnej báze. Z toho síce možno vyvodzovať záver, ktorý je vlastne v duchu tézy E. Paulinyho, že podstatným prvkom pri prenášaní zvukového oznámenia je fonéma, resp. radenie foném, ale na druhej strane aj poučenie, že ortoepická kodifikácia — teda ustálenie výslovnosti hlások a spojení hlások — nie je vlastne pre jazykovú komunikáciu ani dôležitá. Ak sa však napriek tomu vyžaduje istá podoba hlások a ak sa ortoepická kodifikácia stáva aktuálnou požiadavkou všetkých kultúrnych jazykov, svedčí to o tom, že nejde len o jednoducho správne, úspešné prenášanie jazykových informácií, ale aj o to, aby zvuková stránka tohto prenášania bola kultivovaná. A zvuková realizácia jazykového oznámenia je nesporne vecou podávateľa.

Paulinyho otázku, či pre správne prijatie jazykovej informácie je dôležitý „rečový signál, ktorý nesie oznámenie, alebo fonematický komplex, ktorý odpovedá segmentom príslušného rečového signálu“ (Pauliny, 1977, s. 215), treba teda vlastne formulovať inak. Nejde len o to, čo je dôležité pre správne prijatie oznámenia, ale aj o to, čo je dôležité pre jeho správne a primerané zakódovanie aj pre jeho správnu, kultivovanú podobu.

Netreba pochybovať o tom, že pri kódovaní (zakódovaní i dekodovaní) jazykovej informácie je dôležitým prvkom fonéma. Treba však uvažovať o tom, ktoré chápanie fonémy je vhodnejšie z hľadiska ortoepickej kodifikácie.

Podľa Á. Kráľa (1976), ale aj podľa iných bádateľov fonéma nie je pochopiteľná bez znalosti reálneho obsahu fonologických vlastností, založených na zvukových vlastnostiach. Fonéma sa z tohto hľadiska chápe ako dialektická jednota zvukovej a funkčnej stránky fonémy. Podľa E. Paulinyho však zvuková stránka fonémy nie je dôležitá, lebo fonéma nie je konštrukt odvodený od hlásky, ale materiálne súcno, jestvujúce v mozgových centrách človeka a vytvárajúce v súvislom rečovom signáli jednotlivé hlásky.

O jestvovaní foném ako osobitných jednotiek zvukového plánu jazyka nebude dnes nikto pochybovať. Ale pochybnosti môže vyvolať konštatovanie E. Paulinyho, že fonémy jestvujú v mozgových centrách človeka a že sú primárnym činiteľom pri vytváraní hlások. Ak sa totiž vychádza z tézy o materiálnej jednote sveta, treba z toho vyvodzovať, že v mozgových centrách môže byť v podobe odrazu len to, čo jestvuje aj v objektívnej realite, a že odraz nemôže byť prvotnejší ako odrážaný objekt.

Keby fonéma naozaj jestvovala ako materiálne súcno, bez ohľadu na jej zvukový korelát, nebolo by treba vynakladať toľko úsilia na vymedzenie jednotlivých foném a ich vlastností v prácach mnohých autorov, medzi inými aj E. Paulinyho. V svojej štúdii o dištingtívnych vlastnostiach foném v spisovnej slovenčine (1977a) sa predsa práve E. Pauliny (dôslednejšie ako napr. J. Horecký, 1975) opiera o akustické a artikulačné vlastnosti foném, dokonca aj v takých prípadoch, keď tieto vlastnosti nemožno interpretovať zreteľne a v potrebnej miere jednoznačne. Tvrdí totiž: „Hľadáme akustické a artikulačné koreláty v príslušných segmentoch rečového signálu.“ A ďalej: Keby fonéma jestvovala skutočne ako materiálne súcno sama osebe, bez vzťahu ku zvukovým vlastnostiam, nemalo by byť toľko možností pri interpretácii takých foném, ako je napr. v slovenčine fonéma /j/, /ɽ/ a pod.

Ako vidieť, v skutočnosti E. Pauliny predpokladá paralelnosť artikulačných a akustických vlastností segmentov rečového signálu a foném a stavia na tom, že túto paralelnosť pozná aj hovoriaci aj počúvajúci. Je to napokon nevyhnutný predpoklad komunikácie v danom jazyku. Je však otázka, či

sa tieto vlastnosti vyskytujú vždy prísne paralelne a či sa prevádzajú z roviny rečového signálu do fonematickej roviny až pri kódovaní, resp. dekódovaní. Podľa E. Paulinyho totiž podávateľ oznámenia prevádza vlastnosti foném na vlastnosti hlások, prijímateľ zase prevádza vlastnosti hlások na vlastnosti foném. Touto formuláciou sa znova podčiarkuje myšlienka, že hlavným prvkom pri jazykovej komunikácii je fonéma a zvukové segmenty sú len akýmsi pomocným, technickým prvkom, ktorý vlastne je len na to, aby umožnil prenášať jazykové oznámenia vzduchovým kanálom. Ale zároveň sa tým naznačuje, že fonéma síce je materiálne súcno, ale nevieme o jeho vlastnostiach nič okrem toho, že je časťou fonologickej štruktúry daného jazyka a že bez paralelných (ale podriadených) zvukových vlastností by sa vôbec nemohla používať na jazykové dorozumievanie pri priamom styku.

Z takéhoto nadradžovania fonémy (podľa nášho chápania: odrazu materiálnych zvukov) nad hlásky, resp. segmenty rečového signálu prichádza E. Pauliny logicky k téze, že ortoepické pravidlá „nie sú vecou signálovej stránky jazykovej komunikácie, ale sú vecou fonologickej štruktúry príslušného jazyka“. Prijateľnejšia by bola, prirodzene, formulácia uvádzaná na citovanom mieste len akoby na druhom pláne, v zátvorkách: nie sú vecou iba signálovej stránky jazykovej komunikácie, ale sú vecou aj fonologickej štruktúry príslušného jazyka. Súhlasíť treba s druhou tézou E. Paulinyho, že ortoepické pravidlá nie sú vecou len podávateľa, ale aj prijímateľa jazykového oznámenia. Treba však dodať, že ak sa v ortoepii tradične podávajú poučky o vyslovovaní hlások a spojení hlások (o vyslovovaní foném sa zatiaľ poučky neformulujú), ide predovšetkým o podávateľa, lebo len podávateľ môže tieto poučky realizovať.

Pri takomto závere však ostáva nevyjasnená základná otázka, čo sa vlastne pokladá za signálovú stránku jazykovej komunikácie. Z úvah a formulácií E. Paulinyho by vyplývalo, že touto signálovou stránkou komunikácie sú hlásky. Ortoepické pravidlá by sa teda mali týkať nie hlások ako signálovej stránky, ale foném a spájania foném ako jazykovej stránky komunikácie. Nehľadiac na to, že predbežne nie je jasné, ako by sa mali formulovať pravidlá výslovnosti pre fonémy jestvujúce v mozgových centrách, nedal by sa rozumne vysvetliť prípad nezhody medzi hláskou a fonémou, známy napr. v slovenčine v prípadoch predočasného [n] a veľárneho [ŋ], ktoré tvoria jedinú fonému, alebo aj hlásky [v], ktorú E. Pauliny v spomínanej štúdii o dištingtívnych vlastnostiach konsonantov zaraďuje jednak medzi šumové, jednak medzi sonórne konsonanty. Neistota by vznikala pri formulovaní ortoepických pravidiel pre výslovnosť prvého konsonantu pri zdvojovaní spoluhlások.

Situácia by bola jasnejšia, keby sa predpokladali tri roviny: neseɡmen-

tovaný zvukový signál produkovaný pohybmi artikulačných orgánov, ktoré sa realizujú, ako sa už často zdôraznilo, súvislo, bez zreteľných hraníc, ďalej hláskový rad vyčlenený na spomenutom zvukovom signáli pomocou predstavy, resp. pojmu o hláske a napokon fonematický rad reprezentovaný radom foném založených na hláskach. Pritom by bolo, prirodzene, treba predpokladať, že len posledné dva rady tvoriace dialektickú jednotu (resp. ktorých diskrétné prvky sú dialekticky späté) sú relevantné pre daný jazyk, teda i pre výslovnostnú stránku a pre ortoepickú kodifikáciu.

Pravda, možno súhlasí s mienkou E. Paulinyho, že aj fonematický rad je pre ortoepickú kodifikáciu potrebný, a to práve ako korigujúci prvok pri rozhodovaní o tom, čo zo zvukového signálu má komunikačnú platnosť a čo treba brať do úvahy pri ortoepickej kodifikácii. V takomto zmysle treba súhlasí aj s tézou E. Paulinyho, že prílišný ohľad na zvukový signál a na jeho analýzu pomocou strojov (ktorou Á. Král dokazuje jestvovanie takých hlások, ako je labiodentálne *m*, prealveolárne *ɲ*, znelé úžinové *ɣ*) by mohol viesť k formulovaniu takých podrobných ortoepických pravidiel, ktoré vôbec nie sú potrebné pre úspešnú jazykovú komunikáciu. Ale toto strojové, teda vlastne nefonematické segmentovanie rečového signálu sa dá obmedziť a uviesť na potrebnú mieru už na hláskovej rovine, nie na rovine fonematickej.

Ako vidieť z dosiaľ publikovaných poznámok k jednotlivým konkrétnym otázkam ortoepickej kodifikácie, E. Pauliny neuplatňuje svoje základné fonematické východiská vo všetkých prípadoch rovnako.

Pri kodifikácii výslovnosti zdvojených spoluhlások sa dá podľa našej mienky dobre vychádzať zo zistení E. Paulinyho (1977b), že hranice morfému sú v spisovnej slovenčine z fonologického hľadiska menej výrazné, oslabené, resp. že nie sú miestom najvyššieho využitia dištingtívnej platnosti foném a že preto nie je podstatné, či sa bude kodifikovať zdvojená výslovnosť alebo či sa ponechá istá variabilnosť vo výslovnosti prvej časti takýchto zdvojených konsonantických útvarov. Málo však prispeje k ortoepickej kodifikácii aj konštatovanie, že ide o neutralizáciu, lebo vždy treba kodifikovať konkrétnu podobu hlásky, nie archifonémy, resp. jej reprezentanta, ako aj konštatovanie, že „fonologicky ide o zdvojenú spoluhlásku, pretože slabičný (a morfematický) švík ide „cez prostriedok“ tejto foneticky predĺženej, resp. dlhej spoluhlásky“.

Ale pri kodifikácii správnej výslovnosti dvojhlasok by pravidlá, ktoré formuluje E. Pauliny na základe svojej tézy o primárnosti foném pred hláskami a prirodzene aj na základe svojho bifonematického hodnotenia slovenských dvojhlasok, ľahko mohli viesť k zanedbávaniu kľzavej artikulácie zložiek dvojhlasok, ba až k zreteľnému vyrážaniu obidvoch zložiek dvojhlasok ako samostatných foném, resp. hlások. Tým by sa len pod-

porili spôsoby výslovnosti dvojhlások založené na nárečovom podloží (ktoré E. Pauliny v tejto súvislosti správne kriticky pripomína) a vedúce k nesprávnej, resp. k doteraz zavrhovanej výslovnosti typu [*prijateľ*, *prijateľ*]. Takáto výslovnosť by mohla viesť až k narúšaniu fonematickej zreteľnosti v dvojiciach ako *viem* – *vijem*. Treba pripomenúť, že napriek výrazne fonematickému východisku formuluje E. Pauliny prvú poučku veľmi opatrne: „prvú časť dvojhlásky tvorí krátke *i* alebo *u*“, vyhýbajúc sa tak určeniu, či ide o hlásky alebo fonémy.

Prirodzene, takéto úvahy vyplývajú zo spomínaného nadradovania foném nad hlásky, ale aj z presvedčenia E. Paulinyho, že slovenské dvojhlásky sú bifonematické jednotky. Napriek známym zisteniam o kĺzavej artikulácii dvojhlások (ktoré sám cituje a napokon aj uvádza pri formulovaní svojho druhého pravidla o výslovnosti dvojhlások) pokladá dvojhlásky za zložené z dvoch foném, argumentuje tým, že tak sa hodnotia v slovenčine u používateľov celkom jednoznačne (1977, s. 217). Zdá sa, že toto hodnotenie nie je u používateľov také jednotné, lebo práve pri ňom sa uplatňuje rozdielne nárečové podložie.

Na okraj diskusií o bifonematickom či monofonematickom hodnotení slovenských diftongov treba pripomenúť len toľko, že dosiaľ sa nedospelo k jednotnému názoru. Nemožno však uznať ako argument Paulinyho poznámku, že tí autori, ktorí hodnotia slovenské diftongy monofonematicky, nemali by používať ani termíny *dvojhlásky*, *diftongy*. Takýto argument azda nemyslí ani sám E. Pauliny vážne, lebo by tým zavádzal diskusiu do oblasti čisto nominalistických sporov.

Na záver treba formulovať naše stanovisko: Pri ortoepickej kodifikácii by nebolo účelné ustaľovať výslovnosť takých hlások, ktorých povaha sa dá odhaliť len experimentálnym fonetickým výskumom. Treba vychádzať z takých jednotiek, ktoré žijú vo vedomí používateľov jazyka. Za tieto jednotky však pokladáme nie fonémy zbavené ich zvukovej zložky, ale fonémy ako dialektickú jednotu dištinkívnej (systémovej) a zvukovej (akustickej a artikulačnej) zložky.

Literatúra

DVONČOVÁ, J. – JENČA, G. – KRÁL, A.: Atlas slovenských hlások. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, 108 + 120 s.

HORECKÝ, J.: Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 4. Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 5–41.

KRÁL, A.: Na záver Kapitol zo slovenskej ortoepie. Kultúra slova, 10, 1976, s. 333–336.

PAULINY, E.: Otázky slovenskej ortoepie. Slovenská reč, 42, 1977, s. 214–219.

PAULINY, E. (1977a): Dištinkívne vlastnosti konsonantických foném v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 42, 1977, s. 65–79.

PAULINY, E. (1977b): Zdvojené spoluhlásky v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 42, 1977, s. 294–301.

FONÉMY /i/ A /j/ V SLOVENČINE

Nejde nám tu o „večný“ problém, či zvuky [i] a [j] sú v spisovnej slovenčine realizáciou jednej fonémy alebo dvoch foném. Riešeniu tejto otázky sa venovalo už dosť práce. Nateraz možno vari vychádzať z tézy, že tu ide o dve fonémy. V tomto príspevku nám pôjde o ortoepické problémy súvisiace s týmito dvoma zvukmi. V tej súvislosti sa nevyhneme, pravdaže, ani otázke, či ide o dve alebo jednu fonému.

Ak pri porovnávaní dištinkatívnych vlastností foném /i/ a /j/ vychádzame z výsledkov svojich úvah o dištinkatívnych vlastnostiach slovenských konsonantov (Pauliny, 1977) a vokálov, vtedy vychádza tento obraz:

	Na	Op	Ext	Lt	Or	Gr	Cp	Cn	V	C
/j/				—	+	—	+	o	+	+
/i/	+	—	—		o				+	—

Moje ponímanie dištinkatívnych vlastností slovenských vokalických foném možno v stručnosti charakterizovať takto: $/Na - Na^o/$ = úzkosť — neúzkosť. Vlastnosť úzkosti majú vokály /i u/, vlastnosti neúzkosti majú vokály /e o/. Vokály /a ä/ sa na tomto protiklade nezúčastňujú. $/Op - Op^o/$ = otvorenosť — neotvorenosť. Vlastnosť otvorenosti majú vokály /a ä/, vokály /o u e i/ majú vlastnosť neotvorenosti. $/Ext - Ext^o/$ = rozšírenosť — nerozšírenosť. Vlastnosť rozšírenosti majú vokály /a o u/, vlastnosť nerozšírenosti majú vokály /ä e i/.

Ako z obrazu vidieť, fonémy /i/, /j/ majú mnoho nezhodných fonologických vlastností. Pri bližšej analýze sa ukáže toto:

Podľa rozdelenia protikladov $/V - V^o/$, $/C - C^o/$ je zrejmé, že fonéma /i/ je vokál, kým fonéma /j/ je sonórny konsonant. Prítomnosť vlastnosti konsonantnosti je pri fonéme /j/ foneticky podmienená pohybom jazyka, o ktorom som (na základe fonetických pozorovaní) písal už podrobnejšie (Pauliny, 1977, s. 75). Týmto pohybom je foneticky určené miesto prekážky v ústnej dutine. Je to teda aj fonetický korelát fonologickej vlastnosti $/Cn/$, a teda aj vlastností $/Cp/$ a $(Gr^o/$ (s. 77—78). Prítomnosť vlastnosti vokálnosti je pri fonéme /i/ daná zasa vokalickými vlastnosťami $/Ext^o/$, $/Op^o/$ a $/Na/$. Pre obidve fonémy je charakteristická prítomnosť vlastnosti $/Or/$: pri fo-

néme /j/ ako vlastnosti explicitne prítomnej, pri fonéme /i/ prítomnej ako záväznej sprievodnej fonologickej vlastnosti.

Takáto nezhoda fonologických vlastností by však bola pri všetkých porovnaniach fonémy /j/ s ktorýmkoľvek vokálom. Pri porovnávaní fonémy /i/ a /j/ však ide o jednu špecifickosť: aj fonéma /j/, aj fonéma /i/ sú vo svojich fonetických korelátoch charakterizované v podstate tým istým nastrojením artikulačných orgánov. Pri ich artikulácii je v podstate taká istá malá medzera medzi prednou časťou jazyka a tvrdým podnebíom. Pri hláske [i] „obyčajne dosahuje v smere kolmom na sklon chrbta jazyka a podnebnú klenbu priemer iba 3–5 mm, zriedkavejšie viac (6–7 mm)“ (Dvončová – Jenča – Kráľ, 1969, s. 64). Pri hláske [j] „šírka úžiny varíruje od 2–3 mm až po 5–7 mm, ba niekedy sa jazyk ešte menej približuje k podnebiu a ústna dutina je ešte väčšia, najmä v skupinách -aja-, -ája- (dva ja, spájať)“ (s. 95). Pozoruhodné je konštatovanie: „Niektoré artikulácie sa veľmi podobajú na výslovnosť samohlásky [i] postavením jazyka i kolmým priemerom dutiny medzi chrbtom jazyka, ďasnom a tvrdým podnebíom“ (s. 95).

Z hľadiska objektívnych artikulačných kritérií (a mali by tomu zodpovedať aj akustické výsledky) niet teda výrazného rozdielu medzi hláskami [i] a [j]. A jednako – a tu pre ľahšie vyjadrenie súvislosti výkladu musím opakovať notoricky známe fakty – v istých vylučujúcich sa pozíciách zvuku s tými istými fonetickými parametrami odpovedá fonéma /i/ a nemôže to byť fonéma /j/ alebo naopak. Máme tu na mysli pozície: a) na začiatku slova pred spoluhláskou, vnútri slova medzi spoluhláskami a na konci slova po spoluhláske je len fonéma /i/; b) na začiatku slova pred samohláskou, vnútri slova medzi samohláskami a na konci slova po samohláske (taká istá situácia je aj v pozícii po samohláske a pred spoluhláskou alebo na konci slova v tej istej slabike) je len fonéma /j/. V tejto fáze výkladu necháme bez povšimnutia ostatné pozície.

V súvislosti, o ktorú nám ide, nie je dôležité, či to svedčí, alebo nesvedčí o tom, že zvuky [i] a [j] sú pozičnými variantmi tej istej fonémy. Ide tu o to, že v konsonantickom okolí sa pohyb jazyka na utvorenie úzkej dutiny interpretuje a vníma ako fonetický korelát vokalickej vlastnosti úzkosti /Na/ a podľa miesta ako fonetický korelát /Op°/ a /Ext°. Vo vokalickej oblasti sa v podstate ten istý pohyb jazyka interpretuje a vníma ako fonetický korelát fonologickej vlastnosti a protikladu /Cn – Cn°, teda ako prítomnosť prekážky aj s fonetickým určením miesta prekážky ako korelátu vlastností /Cp/ a /Gr°. A z toho vyplýva ten veľký rozdiel vo fonologických vlastnostiach, ktorý sa po tomto vysvetlení ukazuje ako komplementárny. Ak sa na vec dívame takto, vtedy sa nám hneď vyjasní niekoľko skutočností.

Ponajprv si všimneme vzťah diftongov [ɪa ɛe ɪu] — ale obdobná je situácia aj pri diftongu [ɥo] — k spojeniam [aj ej uj], resp. [ov]. Predpokladá sa, že zvuková realizácia diftongov má podobu [ɪa ɛe ɪu], resp. [ɥo] a že spojenie „vokál + j“, resp. „vokál + v“ majú zvukovú podobu [aɪ eɪ uɪ oɪ]. Predpokladá sa teda, že ide o zrkadlový obraz artikulácie, že „v obidvoch prípadoch sa bezprostredne vedľa seba vyskytujú približne rovnaké segmenty, pravda, v opačnom poradí“ (Král, 1974, s. 259). Ak nateraz ostane iba pri fonologickom hodnotení zvuku [ɪ], ukazuje sa nám, že z fonologického hľadiska ide v diftongoch o vokál /i/ a v spojeniach [aɪ eɪ uɪ] ide o konsonant /j/. Vokalickosť zvuku [ɪ] v diftongoch vyplýva jednoznačne aj zo spôsobu artikulácie diftongov, ako ich opisuje Á. Král. Jeho dôvodenia som prebral vo svojom prvom diskusnom príspevku o problémoch slovenskej ortoepie (Pauliny, 1977 a, s. 216–219). Pozorný čitateľ si môže všimnúť, že Á. Král (1974a, s. 203–204) ani na jednom mieste, na ktorom opisuje artikuláciu i-ových diftongov, nehovorí o tom, že i-ový segment diftongov je neslabičný, ako sa tradične tvrdí. Iba na jednom mieste veľmi opatrne poznamenáva, že „i-ový a u-ový segment slovenských dvojhlások nemá výraznejšiu šumovú zložku (nie je to dáka šumová spoluhláska)“. Toto jeho stanovisko vyplýva zo zistenia, že pri dvojhláskach ide o „kľzavé zvukové komplexy“ (s. 202), resp. ešte dôraznejšie, že „nejde o kľzavé spojenie dvoch samostatných vokálov..., ale skôr o osobitný a samostatný zvuk, ktorý sa vyznačuje definovateľnou zmenou akustickej štruktúry v čase“ (Král, 1974, s. 61). Zvuk [ɪ] v spojeniach [aɪ eɪ uɪ] nie je nikdy nositeľom slabičnosti, je to vždy realizácia konsonantu /j/.

Z uvedeného podľa našej koncepcie o priorite fonologického aspektu pri vnímaní (Pauliny, 1977, s. 214–216) pre apercepciu vyplýva, že zvuk [ɪ] vnímame pri diftongoch ako i-ový vokalický element, kým v prípadoch [aɪ eɪ uɪ oɪ] ho vnímame ako konsonant /j/. Z toho aj pre ortoepické pravidlá (zasa podľa našej koncepcie) vyplýva, že pre prípady ako *kraj*, *kraj-ským*, *hrej*, *hrejme*, *panuj* atď. netreba uvádzať, že ide o výslovnosť [kraj], [hrej] atď. Táto výslovnosť jednoznačne vyplýva z faktu, že nenasleduje vokál a teda že výslovnosť zvuku [j] nemusí byť taká antivokalická. Z inej strany sa to ukazuje v prípadoch *-aja-*, *-ája-*, o ktorých sme už hovorili. Vzhľadom na nízku polohu jazyka a teda na veľkú dutinu pri vokále [a] sa ani pri konsonante [j] jazyk natoľko nedvíha. Kontrastnosť a rozpoznateľnosť zvuku [j] je totiž zabezpečená aj pri nižšej polohe jazyka a pri širšej úžine, než je obvyklé.

O to isté ide, ako sa nazdávam, aj v prípadoch ako *zjaviť*, *zjesť*; *nájsť*, *nejť* a pod. Aj tu stačí v ortoepickom slovníku uvádzať, že ide o výslovnosť s [j]. Ani z (možného) rozdielu výslovnosti medzi typom *zjedol* a *objektívny* (Král, 1974, s. 261) by som nerobil problém.

Skutočný problém, o ktorom treba vážne diskutovať a ktorý treba riešiť až po náležitej úvahe, je ortoepická výslovnosť skupín *-ij-*, *-ji-*. V práci Atlas slovenských hlások (Dvončová – Jenča – Kráľ, 1969, s. 96) sa stručne konštatuje: „V neexplicitnej výslovnosti spoluhláska [j] v susedstve samohlások často vypadáva. Skupiny *-ij-*, *-ji-*, *-iji-*, *-ijí-* (*šija*, *spojiť sa*, *na šiji*, *prijímať*) sa obyčajne zjednodušujú“. Tohto problému sa dotýkajú viacerí bádatelia. Napr. v knihe Spektrografická analýza slovenských hlások (1968, s. 146–150) sa táto vec obsiahne pertraktuje na základe vlastných pozorovaní i na základe staršej literatúry. Na vynechávanie zvuku [j] v prípadoch ako *stoјím*, *moјich*, *kraјina*, ale aj v prípadoch *hocaкý*, *vedno* atď. upozorňuje i J. Stanislav (1953).

Len pre poriadok chceme konštatovať, že v ortoepickej výslovnosti rozhodne nemožno pripustiť nevyslovovanie zvuku [j] medzi samohláskami, z ktorých ani jedna nie je [i]. Ale otázka ortoepickej výslovnosti skupín *-ij-*, *-ji-*, *-iji-*, *-ijí-* je iná. Nie nadarmo sa na týchto spojeniach lámala téza o tom, že zvuky [i] a [j] sú varianty tej istej fonémy. Už prvý bádateľ v tejto otázke R. Jakobson (1931, s. 155–163) na základe týchto tvrdení vyslovil názor, že slovenské /i/ a /j/ sú „na samém prahu fonematického rozlišování“. J. Vachek (1974, s. 139–145), ktorý sa fonologickým pomerom zvukov [i] a [j] v slovenčine zaoberal viackrát, ostáva aj v ostatnej práci venovanej tomuto problému vlastne na tom istom stanovisku, z ktorého vyšiel kedysi, ibaže analyzuje všetku novú literatúru. Z jeho názorov by som chcel poukázať len na jeden, ktorý má však základný význam. Nazdáva sa, že prípady ako *moјich*, *priјať*, *myјem* by neodporovali téze o tom, že zvuky [i] a [j] sú varianty tej istej fonémy, pretože tu je medzi oboma zvukmi morfematický švík. Tento argument by som nepokladal za dostatočujúci, pretože v spojení „konsonant + vokál“, resp. „vokál + konsonant“ v rámci toho istého slova platia v slovenčine tie isté pravidlá pre spájanie foném vnútri tej istej morfémy, ako aj na morfematických švíkoch. Preto nie je vôbec rozhodujúce či sa [i] a [j] stretávajú na morfematických švíkoch alebo nie. Prípady *myјem* [miјem] a *zmiјa* treba prebrať spoločne. J. Vachek rozhodne oponuje môjmu stanovisku (Pauliny, 1968), že formy *moјi*, *zmiјa* sa vyslovujú [mo-i], [zmi-a], pretože podľa jeho názoru je tu „rozpor medzi formami takto vzniklými a zákony slovenské morfematické struktúry“ (s. 142). Á. Kráľ (1974, s. 260) pre takéto prípady argumentuje tým, že ide o začiatok slabiky a vyžaduje pre výslovnosť s [j]. Á. Kráľovi, ide tu, pravdaže, o výslovnosť, nie o fonologické problémy, ale vo výsledku je to v tomto prípade to isté. Á. Kráľ teda vyžaduje výslovnosť *pomyје* [pomije], *moјi*, *roјiť sa*, *zmiјa*, *kyјanica* [kijaňica] atď.

Hoci sa to zdá odbočením, prešiel by som teraz k výslovnosti slov typu *agónia*, *gymnázium*, *chemikálie*. Nebudem tu zaujímať stanovisko k argu-

mentáciám, ktorými sa zdôvodňuje dvojslabičná výslovnosť spojenia „i + samohláska“, ale skutočnosťou je, že tu o dvojslabičnú výslovnosť nesporne ide. Á. Kráľ (1974a, s. 204) — zdá sa mi, že vhodne — navrhuje tu transkripciu [ago:ni-a], [gimna:zi-um] atď. Súhlasím aj so záverom jeho obšírnej argumentácie a analýzy, že spojenia „i + samohláska“ v slovách typu [ma:ni-a] treba vyslovovať v neutrálnom a vyššom štýle spisovnej výslovnosti bez vsuvného -j- (Kráľ, 1974c, s. 245—250, najmä s. 249).

Podľa mojej mienky o takú istú výslovnosť ide aj v domácich slovách a tvaroch typu *bojisko*, *moji*, *pomyje*, *rojiť sa*, *svoji* atď., pre ktoré chce Á. Kráľ kodifikovať výslovnosť s -j-, dôvodiac, že konsonant /j/ je na začiatku slabiky a že za ním nasleduje samohláska (1974, s. 260). Tieto prípady by som nespájal s prípadmi typu *jama*, *jeden*, *juh*, ako to v súhlase so svojou argumentáciou robí Á. Kráľ.

Ako som na začiatku tohto príspevku (odvolávajúc sa na výsledky exaktného bádania súčasnej fonetiky) uviedol, medzi zvukmi [j] a [i] v podstate nie je ani artikulačný, ani akustický rozdiel. Podstatný je však rozdiel v distribúcii, a to v kontrastívnej distribúcii, t. j. či ide o konsonantické alebo vokalicke okolie. Ale v prípadoch ako *moji*, *zmija*, *pomyje* dostatočný kontrast nie je. Ak by sa mala striktne dodržiavať ortoepická výslovnosť, ako ju navrhuje Á. Kráľ, muselo by sa tu vyslovovať veľmi šumové [j], aby bol kontrast medzi susediacimi zvukmi [i] a [j] vnímateľný. Ale výrazne šumové [j] nie je prirodzené v normálnej spisovnej slovenskej výslovnosti. Prípady ako *kópija*, kde sa výrazne šumové [j] vyžaduje vysloviť, sú ojedinelé a sú zreteľne signalizované ako nedomáce slová. Je predsa celkom zreteľný rozdiel vo výslovnosti skupiny -ij- v slove *kópija* a v slovách *zmija*, *myjem*, *žijem*, ak pravdaže, slovenské slová vyslovujeme prirodzene, nie „explicitne“.

Špecifické sú prípady typu *režijný*. Ide tu o cudzie slová so základom, ktorý sa končí na -i: *réži-a*, *kolokvi-um*, *misi-e*. Pretože odvodzovací sufix, ktorý sa na tento základ pripína, musí sa pripínať na konsonantické zakončenie, prisúva sa k odvodzovaciemu základu -j: *kolokvi-um* — *kolokvij-ný*, *Ázi-a* — *á-zij-ský*, *Ázij-ka*, *Ázij-čan*. Z tej príčiny by som tu dal prednosť ortoepickej kodifikácii s -j-, teda [režij-ni:]. Výslovnosť by, pravdaže, mohla byť aj [reži-ni:].

Osobitne by som navrhoval riešiť prípady s predponou a zložené slová. Teda v prípadoch ako *prijímať*, *hocijaký* by som navrhoval zachovávať hranice tak, ako sa zachovávajú medzi samostatnými slovami. Tak je to totiž aj v iných prípadoch, že výslovnosť na hraniciach slov má tie isté pravidlá ako výslovnosť spojenia „predpona + základ slova“ a výslovnosť zložených slov.

Návrhy tu uvedené sú rámcové. Nevyčerpávajú všetky prípady, ba

možno nie sú vždy ani jednoznačné. Ale usiloval som sa v nich zaujať stanovisko ku kľúčovým problémom, aby diskusia mohla byť prehľadnejšia.

Literatúra

DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁL, A.: Atlas slovenských hlások. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 108 + 120 s.

JAKOBSON, R.: Z fonológie spisovnej slovenštiny. In: Slovenská miscellanea. Bratislava, 1931.

KRÁL, A.: Samohláskové skupiny, dvojhlásky a tzv. nepravé dvojhlásky. Spoluhláska j. Kultúra slova, 8, 1974, s. 257–263.

KRÁL, A. (1974a): Z fonetickej a ortoepickej problematiky slovenských dvojhlások. Kultúra slova, 8, 1974, s. 199–206.

KRÁL, A. (1974b): Fonetická povaha a systém slovenských samohlások a dvojhlások. Studia academica Slovaca. 3. Red. J. Mistrík, Bratislava, Ústav školských informácií 1974, s. 51–66.

KRÁL, A. (1974c): Výslovnosť samohláskových skupín. Kultúra slova, 8, 1974, s. 245–250.

PAULINY, E.: Dištingtívne vlastnosti konsonantických foném v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 42, 1977, s. 65–79.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 79.

PAULINY, E. (1977a): Otázky slovenskej ortoepie. Slovenská reč, 42, 1977, s. 214–219.

STANISLAV, J.: Slovenská výslovnosť. 1. vyd. Martin, Osveta 1953, s. 262.

VACHEK, J.: Ještě jednou k otázce í a j. Zborník FFUK. Philologica. 23–24. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 139–145.

Mária Ivanová-Šalingová

O PRÍBUZENSKÝCH NÁZVOCH V SLOVENČINE A ČEŠTINE

Zaujímavý konfrontačný príspevok o príbuzenských názvoch osôb pri-niesol časopis Naše reč (59, 1976, s. 269–271) od Z. Sochovej pod nadpisom *Specifické rysy českého a slovenského příbuzenského názvosloví*. V tomto článku Z. Sochová konštatuje (s. 269): „Ve slovenštině se dosud udržela téměř v úplnosti starobylá slovanská rodová terminologie, přesně rozlišena podle toho, zda jde o příbuzné ze strany muže, nebo ze strany ženy.“

Príspevok Z. Sochovej je zaujímavý z viacerých stránok. K niektorým otázkam zaujmeme kritické stanovisko.

1. Predovšetkým nás upútal konfrontačný prístup k jednému pomerne rozsiahlemu a pritom spoločensky a historicky závažnému súboru pomenovaní z oblasti príbuzenských vzťahov a označovania osôb ako nositeľov týchto vzťahov. Konfrontačná metóda spracovania určitého mikrosystému lexém objektívne umožňuje systematicky, hlbšie a názornejšie poznať súčasný repertoár jazykových prostriedkov. Z tohto hľadiska sme pristupovali aj k citovanému článku Z. Sochovej.

Z. Sochová nepristupovala systematicky ku skúmanému mikrosystému príbuzenských termínov v súčasnej češtine a slovenčine (pomerne pevne a niekoľkonásobne hierarchizovanému a usúvzťažnenému: podľa veku generácií, podľa rozčleňovania rodín na základe bližších alebo vzdialenejších príbuzenských vzťahov, podľa príbuznosti zo strany muža alebo ženy, manžela alebo manželky atď.). Preto sa jej nepodarilo presvedčivo dokázať tvrdenie uvedené v úvode článku a preklenúť rozpor, ktorý je medzi úvodom a záverom článku.

Zatiaľ čo v úvodnej časti článku čítame, že slovenčina má takmer v úplnosti zachované starobylé rodové termíny, v závere článku (s. 271) autorka píše: „Slovenština má proti češtině bohatší soubor rodových termínů, rozlišovaných podle příbuzenství ze strany muže nebo ženy, chybějí v ní však úplně staré slovanské názvy pro některé příbuzenské vztahy např. *snacha*. Má také k dispozici víc domáckých obměn základních příbuzenských jmen, ale schází jí hovorová podoba názvu „otec“, pro češtinu funkčně tak důležitá.“

Ak sa pri porovnávaní celých súborov pomenovaní (najmä terminologických) robia závery, treba, aby sa robili závery o jednotlivých črtách súčasne: to znamená, že sa majú vymenovať základné zhodné javy (a stanoviť ich rozsah a hranice), ako aj rozdielne javy alebo chýbajúce prostriedky v oboch skúmaných jazykoch. Inak môžu konštatácie viesť ku skresľovaniu.

K takejto situácii by vôbec nemohlo dôjsť, keby bola autorka postupovala systematicky a keby bola konfrontovala celé okruhy názvov pokiaľ možno úplne na oboch stranách, v oboch národných jazykoch. Na vecné a presvedčivé zachytenie súčasného stavu mikrosystémov príbuzenských pomenovaní osôb v slovenčine a češtine nám stačili štyri tabuľky. Z tabuliek názorne vysvitá, kde sú medzi slovenčinou a češtinou zhody a kde rozdiely. Pritom podotýkame, že ani naše tabuľky neuvádzajú vyčerpávajúco všetky termíny a všetky deriváty (napr. nárečové a hypokoristické obmeny).

Z. Sochová začína opis príbuzenských názvov osôb substantívami *strýc* — *strýko* — *stryná* a *ujec* — *ujčina* (s. 269). Potom nasleduje odsek o podst. menách *svokor* — *svokra* a *teš* — *testiná* a uvádzajú sa ich české ekvivalenty. Za nimi nasledujú poznámky o dvojiciach pomenovaní *švager* — *švagriná*, *dever*, *zolvica* a o českých ekvivalentoch týchto názvov. V ďalšom sa spracúvajú príbuzenské názvy *zeť* — *snacha* a ich slov. ekvivalenty *zat* — *nevesta*. Až za dvojicami príbuzenských termínov *synovec* — *neter* a *bratanec* — *sesternica* (*strýčny brat* — *strýčna sestra*) nasleduje odsek, v ktorom sa uvádzajú základné termíny rodinných (príbuzenských) názvov osôb: čes. *otec* — slov. *otec*, čes. *matka* — slov. *matka*; čes. *dcera* — slov. *dcéra*,

čes. *bratr* — slov. *brat* atď. Poznámky o pomenovaniach prarodičov či starých rodičov vystriedajú familiárne, hypokoristické podoby príbuzenských názvov osôb, príp. prenesené významy príbuzenských termínov (s. 270–271).

2. Pretože sa pri konfrontácii tohto súboru pomenovaní osôb v príbuzenskom vzťahu nepostupovalo systematicky a nevychádzalo sa z relatívne úplného súboru pomenovaní osôb, daktoré názvy vypadli (na slovenskej i na českej strane, napr. *svat*, *svatka*, *kmotor*, *kmotra*, *vnúča* — *kmotr*, *kmotra*, *pastorkyně*, *vnouče* atď.). Z tých istých príčin nastali nerovnomernosti v uvádzaní jednotlivých derivátov od základných pomenovaní (najmä familiárnych variantov, hypokoristík), čím sa mimovoľne skreslil faktický stav v oboch národných jazykoch. Stačí porovnať napr. familiárne zafarbené varianty odvodenín od základných príbuzenských názvov *otec* — *matka* na českej a na slovenskej strane.

3. Kuso spracúvaný materiál o príbuzenských názvoch v slovenčine a češtine v článku Z. Sochovej spôsobil, že sa doň dostali aj menej presné štylizácie a konštatácie. Spomenieme aspoň daktoré:

3.1. Aj napriek tomu, že slovenčina má bohatšie obsadené miesta názvov osôb v štruktúre súboru príbuzenských názvov osôb, Z. Sochová v súvislosti s pomenovaním *teta* píše (s. 269): „Podrázené spoločenské postavení žen i v příbuzenském společenství se ukazuje v tom, že u nich se potřeba přesného terminologického rozlišování tolik nepociťovala. Pro ‚otcovu sestru‘ i ‚sestru matčinu‘ je jediný společný název *teta*. Její manžel, tedy muž ze strany otcovy nebo matčiny, se slovensky jmenuje *svák* (popř. *sváko*).“

Nie sme presvedčení o tom, že by bohato rozvetvené príbuzenské názvoslovie ženských osôb v slovenčine ukazovalo na nižšie spoločenské postavenie žien. Faktom je, že termín *ujčina* mizne v súčasnosti z úzu práve v dôsledku iných vplyvov: ide o rozrušenie patriarchálneho rodinného (rodového) spôsobu života na dedine vplyvom urbanizácie a industrializácie. Podobne ustupujú aj iné príbuzenské pomenovania, napr. *svák*, *sváko*, *báčik*, *báčino*, *teš*, *testiná* atď., pričom daktoré z nich sa vo všeobecnosti používajú s hovorovým, resp. familiárnym príznakom na označenie staršieho človeka vôbec, napr. *svák*, *sváko*, *báčik*, *báčino*, *ujo*, *teta*, *baťko* a pod.

Ž. Gašparíková a A. Kamiš v Slovensko-českom slovníku na s. 589 uvádzajú v hesle *svák*, *sváko* ako hovorový český ekvivalent podst. meno *strýc* a v nárečovom úze ako oslovenie staršieho človeka (dedinského). K zdrobeninám *sváček*, *sváčko*, *sváčinko* uvádzajú české paralely fam. *strýček*, *střežček* a fam. expr. *strýčinek*, *strýčinek*. Tu podotýkame len toľko, že v slovenčine je situácia s označením (známeho i neznámeho) staršieho človeka príbuzenskými názvami zložitejšia.

3.2. Ak sa v súčasnej slovenčine dobre zachovala takmer celá sústava

starobylých slovanských rodových názvov (podľa Z. Sochovej sa v Čechách zachovala iba na „malé oblasti severovýchodomoravských nářečí“ — s. 269), potom vari ťažko pripustiť toto tvrdenie: „Naproti tomu některé důležité příbuzenské termíny v slovenštině úplně chybějí. Tak české dvojici názvů *zeť — snacha* odpovídá v slovenštině „supletivní“ dvojice *zať — nevesta*.“ V archívnom materiáli slovenského historického slovníka je doložená iba dvojica *zať — nevesta*. To znamená, že nechýba, ibaže je odlišná od českej ekvivalentnej dvojice *zeť — snacha*. Zaujímavejšie je, že hneď v ďalšej vete Z. Sochová konštatuje (s. 270): „Starý slovanský název „synovy manželky“ byl v slovenštině — podobně jako v obecné češtině a v některých moravských i českých nářečích — nahrazen výrazem *nevesta*.“ (Tak? — pozn. M. I.-Š.)

3.3. Ťažko súhlasiť aj s takouto konštatáciou Z. Sochovej: „Druhým chybějícím jménem v slovenském rodinném názvosloví byl protějšek českého výrazu *neteř*. Nahrazoval ho název *sesternica*.“ Ak pri tomto pojme bol v slovenčine iný stav — porov. príslušný termín v našej tabuľke č. 3 — nemožno tvrdiť, že názvy na označenie takejto osoby chýbali. Bolo ich viac.

3.4. Zložitý je aj stav pri používaní hovorovo zafarbených príbuzenských názvov na označenie starších, známych i neznámych dedinských osôb atď. Tu sa obidva jazyky (slovenčina a čeština) značne odlišujú. Používa sa tu napr. slovo *otec* (napriek konštatovaniu Z. Sochovej v závere článku, že slovo *otec* sa funkčne využíva iba v češtine). Pomenovanie *otec* s familiárnym podfarbením používajú iba mladí ľudia (obyčajne mládenci) pri oslovení staršieho človeka (v nepriamom komunikačnom styku zriedkavejšie). Vo všeobecnosti sa v slovenčine v tejto funkcii (na označenie staršieho človeka) používajú tieto pomenovania (z oblasti príbuzenských vzťahov): *tato, tatko, ujo, kmotor, báčik, báčino, báčinko, báťa* (obmedzené krajovo). Najčastejšími českými ekvivalentmi budú pravdepodobne výrazy *strýc, strejc, strejda* a *otec*. K českému spojeniu „tatíkům u piva“ by sme dnes nepriradili slov. „strýcom pri pive“, ale skôr „báčikom, tatkom, ujom, ujkom pri pive“.

3.5. Z konfrontačného hľadiska si osobitnú pozornosť zasluhujú pomenovania *ujo* a *teta*. Často sa používajú v hovorovom štýle a tu nahrádzajú oficiálne pomenovania a oslovenia (neznámych alebo menej známych, príp. úradných) osôb, a to *súдруh — súdružka, súdružko — súdružka* alebo *pán — pani*.

3.6. Rovnako osobitne treba vyzdvihnúť špecifickú črtu slovenčiny v porovnaní s češtinou, a to tvorenie hovorovo zafarbených hromadných mien typu *svokrovci, testovci, švagrovci*. Pomenovanie *bračekovci* sa používa obyčajne v styku s deťmi a býva žartovne podfarbené. Má význam „dva

alebo viacerí (menší) bratia“. Toto podst. meno sa používa aj v iných prenesených významoch.

Pomenovania typu *švagrovci* majú dva významové odtienky, a to 1. švagr so švagrinou, 2. švagr alebo švagrína s rodinou.

3.7. Pri konfrontačnom spracúvaní príbuzenských názvov osôb nemožno vynechať ani bohatú a zaujímavú frazeológiu. Tak napr. čes. spojenie *kmotr Příhoda* nemá v slovenčine ekvivalent, slov. fráza *Kmotor — nekmotor — z čerešne dolu!* (variant *Či kmotor, či nekmotor — z čerešne dolu!*) chýba zasa v češtine (v SSJČ sme ho pri hesle *kmotr* nenašli).

3.8. Systematické spracovanie súboru termínov z oblastí príbuzenských vzťahov by si vyžadovalo spracovať aj ostatné príbuzenské názvy, nielen názvy osôb. To nebolo cieľom malého konfrontačného príspevku Z. Sochovej.

Tabuľka 1
Názvy rodičovských vzťahov

názvy prarodičov	slov.	čes.
prarodičia	prarodičia	prarodiče
praotec	praotec, praded, <i>hovor.</i> pradedo	praotec
pramatka	pramatka	pramatka
prastarí rodičia	prastarí rodičia	?
prastarý otec	prastarý otec	?
prastará matka	prastará matka prastará mať	
rodičia otca alebo matky	starí rodičia; <i>fam.</i> starkí, starikovci	?
otec otca alebo matky	starý otec, <i>fam.</i> starý oco, starý ocko; starý tato, <i>fam.</i> starý tatko; ded, <i>kraj.</i> dedo, <i>hovor.</i> starký	dědeček
matka otca alebo matky	stará mať (<i>ak., sg.</i> starú mať i starú mater), stará matka; <i>hovor.</i> stará mama, stará mamka; <i>hovor.</i> starká, (čes.) babička, <i>kraj.</i> babka, <i>nár.</i> babča	babička

Tabuľka 2
Rodina v užšom zmysle

bližšia rodina	slov.	čes.
rodičia	rodičia	rodiče
otec	otec, <i>fam.</i> : otecko, oco, ocko, ocino, ocinko, ocík, oto, ofko; <i>hovor.</i> tato, tata, <i>fam.</i> : tatko tatuľo, tatuš, tatušo, tatuško, <i>zried.</i> tatík; <i>fam.</i> ňaňo, ňanko, ňaniček, ňaničko, ňaňuško; <i>zastar.</i> apa, apo; <i>fam.</i> : apko, apík, apuš, apuško	otec táta, <i>fam.</i> : taťka, tatínek, tatíček, tatí, tati
matka	matka, mať, mater (<i>matere</i> , <i>mat</i> er, <i>mater</i> atď.), <i>hovor.</i> mama, <i>fam.</i> : mamka, mamička, mamča, mamica, mamička, mamuľa, mamuľka, mamulienska, mamenka, mamúlik, mamuša, mamuška, mamičenska, <i>zried.</i> maminka, matinka; <i>hovor.</i> <i>zastar.</i> mati, matička, <i>fam.</i> mami; v oslovení (<i>kraj.</i>) i mamo!	matka, <i>expr.</i> mátička, matinka, máma (<i>nár.</i> mama); <i>expr.</i> : mamička, mamína, maminka, maminčička, maminečka, maminenka; <i>nár.</i> maměnka; <i>fam.</i> mami
deti	deti	děti
syn	syn, <i>fam.</i> : synček, synáček, <i>hovor.</i> synak, <i>žart.</i> synátor	syn, <i>fam.</i> : synek, syneček, synátor
dcéra	dcéra, <i>fam.</i> : dcérka, dcéruška, dcérenka, dcérečka	dcera, <i>fam.</i> : dcerka, dceruška, dcerunka
súrodenci	súrodenci	sourozenci
	brat, <i>fam.</i> : braček, bratko	brat, <i>fam.</i> : bratřík, bratříček
	sestra, <i>fam.</i> sestrička	sestra, <i>fam.</i> sestřička
vnúčence	vnúčatá vnúčence	vnoučata
vnúča	vnúča, <i>fam.</i> vnúčatko	vnouče
vnuk	vnuk, <i>fam.</i> : vnúčik, vnúčiček	vnuk, <i>fam.</i> vnouček

Tabuľka 2 (pokračovanie)

vnučka	vnučka, <i>fam.</i> : vnúčička, vnúčenka	vnučka
nevlastní rodičia	nevlastní rodičia	nevlastní rodiče
nevlastný otec	nevlastný otec, otčím	nevlastní otec, otčím
nevlastná mať	nevlastná mať, nevlastná matka, macocha	nevlastní matka, macecha
nevlastné deti	nevlastné deti	nevlastní děti
nevlastný syn	nevlastný syn, <i>zastar.</i> pastorok	nevlastní syn, <i>zastar.</i> pastorek
nevlastná dcéra	nevlastná dcéra, <i>zastar.</i> pastorkyňa	nevlastní dcera, <i>zastar.</i> pastorkyně

Na záver podotýkame, že v tejto našej poznámke sme chceli vniesť trochu sústavnosti a hierarchie do skúmania názvov osôb v príbuzenskom vzťahu. Okrem toho sme chceli poopraviť daktoré konštatácie Z. Sochovej, ktoré sa nám nezdali správne. Stručne a názorne sme to zachytili v pripojených tabuľkách 1–4. Zjednodušene uvádzame aj štylistické charakteristiky jednotlivých variantov príbuzenských názvov *fam.* (= familiárna podoba). Jednotlivé slovníky uvádzajú rozličné charakteristiky *fam.*, *hypok.*, *expr.*, *zdrob. expr.* a pod.

Tabuľka 3
Rodina v širšom zmysle

vzdialenejšia rodina	slov.	čes.
otcov brat	strýk, strýc, strýko, strýco, <i>fam.</i> : strýčko, strýčík	strýc, strýček, <i>ob.</i> : strejc, strej- ček, strejda, strejdula, strej- duľa
manželka otcovho brata	stryná, <i>nár.</i> stryna, <i>fam.</i> strynka	teta, <i>fam.</i> : te- tička, tetinka
matkin brat	ujec, ujček, <i>fam.</i> : ujo, ujko, <i>trochu zastar.</i> báčik, <i>fam.</i> : báčino, báčinko, báči (s vlast. menom)	
manželka matkinho brata	<i>trochu zastar.</i> ujčíná, <i>fam.</i> ujčinka; teta, <i>fam.</i> : tetka, tetuša, tetuška (<i>nár.</i> totka, cetka, cetuša, ap.); <i>hovor. zastar.</i> nénika, <i>kraj.</i> ninuša, nenuša	
otec manžela	svokor, <i>fam.</i> svokrík	tchán
matka manžela	svokra, <i>fam.</i> svokrička, svokruša	tchyně
otec manželky	test, <i>fam.</i> testík; svokor, <i>fam.</i> svokrík	
matka manželky	testiná, <i>fam.</i> testinka; svokra, <i>fam.</i> svokrička ap.	
manželov brat	<i>zastar.</i> dever; švagor, <i>fam.</i> : švagrik, švagorko	švagr
manželova sestra alebo žena manže- lovho brata	<i>zastar.</i> zolvica, zolva; švagríná, <i>fam.</i> švagrinka, <i>nár.</i> švegerina, <i>fam.</i> švegerinka	švagrová
manželkin brat	švagor...	
manželkina sestra	švagríná...	
manžel otcovej alebo matkinej sestry	svák, sváko, <i>fam.</i> : sváčík, sváčko, sváčinko	

Tabuľka 3 (pokračovanie)

bratov syn	synovec, <i>fam.</i> synovček; <i>zastar.</i> strýčny syn	synovec, <i>fam.</i> synovček
bratova dcéra	neter, <i>fam.</i> neterka; <i>zastar.</i> : strýčna dcéra, strýčna dievka, strýčená sestra	neter
sestrin syn	synovec, <i>fam.</i> synovček; <i>zastar.</i> : sestrenec, sesterný brat	
sestrina dcéra	neter, <i>fam.</i> neterka; <i>zastar.</i> sestrenica <i>fam.</i> sestrenka, <i>zastar.</i> : tetčena sestra, sesterná dievka, sesterná dcéra (?)	
deti po bratoch a sestrách rodičov	bratanec, <i>nár.</i> bratranec, <i>fam.</i> bratanček (bratranček), <i>zastar.</i> : strýčny alebo tetčený brat	bratranec
	sesternica, <i>fam.</i> sesternička, <i>zastar.</i> strýčna alebo tetčena sestra, <i>fam.</i> sestrenka	sestřenice, <i>fam.</i> : sestřenička, sestřenka
manžel dcéry	zať, <i>fam.</i> : zatko, zatík	zeť
manželka syna	nevesta	snacha, <i>ob.</i> nevěsta
nevestin alebo zaťov otec	svať, <i>fam.</i> svatko	
nevestina alebo zaťova matka	svatka	
krstní rodičia	krstný otec, <i>hovor.</i> krstný; kmotor, <i>fam.</i> : kmotřík, kmotříček	kmotr, <i>fam.</i> kmotřík
	krstná matka, krstná mať, <i>hovor.</i> : krstná mama, krstná, <i>fam.</i> krstinká; kmotra, <i>fam.</i> kmotříčka	kmotra, <i>fam.</i> kmotříčka
krstné dieťa	krstňa	
	krstný syn	křestní syn
	krstná dcéra	křestní dcera

Tabuľka 4
Hromadné príbuzenské názvy

	slov.	čes.
rodina	rodina	rodina
rodičia	rodičia	rodiče
prarodičia	prarodičia	prarodiče
starí rodičia	starí rodičia	(dědeček a babička)
deti	deti	děti
	detičky, fam. decká, fam. detúrence, pejor. detiská	dětičky fam. děcka
súrodenci	súrodenci	sourozenci
	bračekovci	
iná rodina	svokrovci testovci svatovci švagrovci kmotrovci	

Jozef Jacko

VÝSLOVNOSŤ SLABÍK *ti-*, *te-*, *de-*, *ni-* V MIESTNYCH NÁZVOCH TYPU **Tibava**, **Teriakovce**, **Dechtáre**, **Haniska**

V tejto štúdii sa budeme zaoberať výslovnosťou slabík *ti-*, *te-*, *de-* v miestnych názvoch, ktoré sa takýmito slabikami začínajú, ako aj výslovnosťou týchto slabík (resp. iných podobných slabík, napr. *ne*, *ni*) aj v iných ako začiatočných pozíciách miestnych názvov. O tejto otázke sa doteraz v jazykovednej literatúre písalo iba sporadicky.

V súčasnej spisovnej slovenčine je viacero miestnych názvov so začiatočnou slabikou *ti-*, v ktorých je výslovnosť spoluhlásky v tejto slabike nejednotná. V Slovníku slovenského jazyka (SSJ)¹ sa pri miestnych názvoch

¹ Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Slovenské miestne názvy a obyvateľské mená. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 153–254.

so začiatočnou slabikou *-ti-* neuvádza výslovnosť. Pri osobných menách a pri zemepisných názvoch sa v niektorých prípadoch uvádza v zátvorke výslovnosť *ty*, resp. *ti*. V SSJ VI sa uvádzajú tieto miestne názvy so začiatočnou slabikou *ti-*: *Tiba*, *Tibava*, *Tichá Voda*, *Tichý Potok*, *Timoradza*, *Tisinec*, *Tisovec*. Okrem toho sa v SSJ VI uvádzajú miestne názvy *Dolný Tisovník* a *Horný Tisovník*. Pri miestnych názvoch *Tichá Voda* a *Tichý Potok* sa prvá časť názvu (prídavné meno) v súčasnej spisovnej slovenčine vyslovuje jednotne so začiatočnou spoluhláskou *t-* (ako všeobecné prídavné meno *tichý*).

Výslovnostnú problematiku názvov obcí *Tisovec*, *Dolný Tisovník*, *Horný Tisovník* a *Tisinec* sa pokúsil riešiť M. Majtán.² Pri riešení výslovnosti názvu mesta *Tisovec* vychádza z listu riaditeľa školy v Hačave (okres Rimavská Sobota) M. Šramu, ktorý napísal, že v rozhlase, v televízii stále počuje výslovnosť názvov mesta ako *tysovec*. Okrem toho pisateľ listu spomína, že počas štúdia v Bratislave ho istý riaditeľ školy presviedčal, že sa miestny názov *Tisovec* má vyslovovať ako *tysovec*. Pýta sa preto, kto má pravdu. Jeho stredoslovenského ucha sa výslovnosť *tysovec* dotýka nepríjemne a dráždi ho.

M. Majtán tvrdí, že názvy obcí *Tisovec* v okrese Rimavská Sobota, *Horný Tisovník* a *Dolný Tisovník* v okrese Zvolen a *Tisinec* v okrese Bardejov (poznamenávame, že obec *Tisinec* patrí do okresu Svidník) boli utvorené zo starého slovanského slova *tis* (v nárečiach aj *tisa*), ktorým sa v slovenčine pomenúva dnes už zriedkavý ihličnatý strom. Slovo *tis* ustupuje z bežnej slovnej zásoby a udržiava sa najmä v odbornej terminológii. Tým sa aj význam miestnych názvov *Tisovec*, *Tisovník* stáva neprieziročným, ich motivovanosť sa na prvý pohľad stráca. A práve významová neprieziročnosť spôsobuje kolísanie v ich výslovnosti, a to najmä tam, kde nie je známa živá ľudová výslovnosť. V miestnom úze a na blízkom okolí sa vyslovuje *tisovec* a *tisovník*. M. Majtán ďalej hovorí, že názov *Tisinec* sa v miestnom úze a na blízkom okolí vyslovuje ako *cišinec* (podobne ako *cicho*, *dzeci*). S takýmto tvrdením M. Majtána nemôžeme súhlasiť. Podľa nášho výskumu (okolo 50 objektov) sa v miestnom úze a na blízkom okolí pri názve *Tisinec* neuplatňuje asibilácia spoluhlások *t > c*. V miestnom úze a na blízkom okolí sa názov *Tisinec* vyslovuje *tyšiňec*. Tak ako výslovnosť *tysovec* dráždi stredoslovenské ucho, východoslovenské ucho zasa nepríjemne dráždi výslovnosť so začiatočným *t-*. Ak je vo výslovnosti miestnych názvov so začiatočnou slabikou *ti-* v kodifikácii rozhodujúci miestny úzus, potom pri miestnom názve *Tisinec* treba kodifikovať výslovnosť so začiatočnou spoluhláskou *t-*, teda *tyšiňec*.

² MAJTÁN, M.: O výslovnosti názvov obcí *Tisovec*, *Dolný Tisovník*, *Horný Tisovník* a *Tisinec*. Kultúra slova, 2, 1968, s. 220–221.

Aj miestny názov *Tiba* sa podľa oznámenia z riaditeľstva ZDŠ v Plešivci (okres Rožňava) vyslovuje v miestnom úze a na blízkom okolí so začiatočnou spoluhláskou *t-* (*tiba*). Vo výslovnosti miestnych názvov *Tisinec* a *Tiba* je v miestnom úze i na blízkom okolí iná situácia ako vo výslovnosti miestneho názvu *Tibava*.

Obec *Tibava* sa nachádza neďaleko Sobraniec (Michalovský okres). Názov tejto obce vyslovujú niektorí používatelia spisovnej slovenčiny so začiatočnou spoluhláskou *t-* (*tibava*), niektorí so začiatočnou spoluhláskou *ṭ-* (*tibava*). Aj tu je teda výslovnosť rozkolísaná. V miestnom úze a na blízkom okolí (skúmal som výslovnosť v miestnom úze u vyše 30 objektov) sa vyslovuje názov tejto obce so začiatočnou spoluhláskou *c-* (*cibava*). Ide tu teda o príznačnú historickú zmenu (asibiláciu), ktorá je typická pre východoslovenské nárečia. Podľa toho treba aj v spisovnej slovenčine považovať za spisovnú výslovnosť *fibava*. Vo výslovnosti miestneho názvu *Tibava* sa v miestnom úze i na blízkom okolí uskutočnila asibilácia $t > c$, kým v miestnych názvoch *Tisinec* a *Tiba* v miestnom úze ani v blízkom okolí táto asibilácia nenastala. Ak vychádzame z názoru, že výslovnosť miestnych názvov podľa miestneho úzu je rozhodujúca aj pre spisovnú kodifikáciu, potom treba v miestnych názvoch *Tisinec* a *Tiba* vyslovovať začiatočnú spoluhlásku *t*.

Aj vo výslovnosti miestneho názvu *Timoradza* je v súčasnej spisovnej slovenčine rozkolísanosť. Zo ZDŠ v Slatine nad Bebravou (okres Topoľčany) sme dostali odpoveď, že ani v miestnom úze a blízkom okolí nie je výslovnosť názvu *Timoradza* jednotná. Riaditeľ školy (pochádza z Timoradze) po konzultáciách s učiteľmi slovenského jazyka nám napísal, že u ľudí (obyvateľov) obce Timoradza nad 50 rokov je vo výslovnosti názvu *Timoradza* začiatočné „nenásilné mäkké *ṭ*“. U mladších obyvateľov (hlavne u ľudí s vyšším ako základným vzdelaním) je zasa tendencia vyslovovať v názve *Timoradza* začiatočnú spoluhlásku *t-*. Takíto obyvatelia, ako sme sa z listu ďalej dozvedeli, sú však v menšine. Nakoniec nám v liste odporúčajú vyslovovať názov *Timoradza* tak, ako sa vyslovuje vlastné meno *Timotej*.

V SSJ VI sa pri osobnom mene *Timotej* uvádza výslovnosť so spoluhláskami *t-ṭ*: *timotej*. Mnohí používatelia spisovnej slovenčiny, ako sme výskumom zistili, vyslovujú v osobnom mene *Timotej* spoluhlásky *t-t-*. Prevláda u nich totiž povedomie, že ide o osobné meno prevzaté do spisovnej slovenčiny nie cez ruštinu, ale cez latinčinu, resp. gréčtinu. J. Stanislav v knihe Slovenská výslovnosť³ konštatuje, že v cudzích slovách sa skupiny

³ STANISLAV, J.: Slovenská výslovnosť. 1. vyd. Martin, Osveta 1953, s. 178.

te, de, ti, di, ne, ni obyčajne nezmäkčujú. Podľa J. Stanislava v cudzích osobných menách býva tvrdá výslovnosť: *Timotej, Justína, Kristín, Kristína, Klementína, Augustína, Augustín, Dionýz, Diogenes, Diana, Celestín, Valentín, Dominik, Benedikt, Otília, Adela, Delfína, Matilda*.

V normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa v poučkách o výslovnosti spoluhlások *ď, t, ň, l* hovorí aj o výslovnosti týchto spoluhlások pred samohláskami *e, i, í*, a pred dvojhláskami *ia, ie, iu*. V príkladoch na výslovnosť spoluhlások *ď, t, ň, l* pred samohláskami *i, í, e* a pred dvojhláskami *ia, ie, iu* sa neuvádza ani jeden príklad na výslovnosť slabík *ti-, te-, de-* a pod. vo vlastných menách (osobných, resp. miestnych a zemepisných názvoch). Okrem týchto poučiek sa v normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny uvádzajú aj výnimky, keď sa skupiny *de-, te-, ne-, le-; di-, ti-, ni-, li-* vyslovujú tvrdo. Z vlastných mien sa vo všetkých príručkách uvádza názov *Martin*, v ktorom sa spoluhláska *t* v slabike *tin* vyslovuje tvrdo. S týmto príkladom sa stretneme v Pravidlách slovenského pravopisu,⁴ v Príručke slovenského pravopisu pre školy,⁵ v Slovenskej gramatike,⁶ ako aj v Praktickej príručke slovenského pravopisu.⁷ J. Stanislav v cit. knihe Slovenská výslovnosť na s. 178 konštatuje, že ľud na Strednom Slovensku a inteligencia stredoslovenského pôvodu vyslovujú *Martin* s tvrdým *t*. Na západe je výslovnosť mäkká (*Martin*) a potom zmenou *t* na *c* *Marcin*. Na strednom Slovensku je výslovnosť s mäkkým *t* podľa J. Stanislava obyčajne tam, kde sa hovorí *štiri, teraz, fľedi* a pod. Ľud však aj mimo takýchto oblastí hovorí niekedy *ňervi, tuňele, ráďio, terpenťin, komendia, študent, ňikotín* a i. Nakoniec J. Stanislav poznamenáva: „Ako bude so slovom *Martin*, ešte neviem. Sám by som sa klonil k náhľadu, že sa tu má vyslovovať tvrdé *t*, lebo taký je celkový systém v cudzích slovách. Ľudia známi svojou správnou výslovnosťou, vyslovujú tu tvrdé *t*.“ V poslednom čase sme si všimli, že v osobnom mene i v miestnom názve *Martin* sa veľmi často vyslovuje mäkké *t*. Na niektorých miestach východného Slovenska (Šariš, Zemplín, Spiš a i.) je v názve *Martin* zmena *t* na *c* podobne ako na západnom Slovensku. Výslovnosť *Marcin* sa potom transponuje do spisovných prejavov v podobe *Martin*.

⁴ Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 8.

⁵ ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 37.

⁶ PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 97.

⁷ ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 14.

J. Ružička v príspevku *Výslovnosť skupín de, te v niektorých slovách*⁸ správne vystihol, že „všetci robíme niekedy chyby proti správnej výslovnosti aj preto, že príručky, ktoré podávajú pravidlá správnej výslovnosti, nevyčerpávajú všetky prípady, neobsahujú všetky slová, ktorých výslovnosť nie je jednoznačná. Ďalej, pri jednotlivých pravidlách sa vždy ani neuvádza výpočet všetkých slov, ktoré neslobodno z rozličných dôvodov zahrňovať do týchto pravidiel“.

V prípadnom druhom vydaní SSJ pri miestnych názvoch *Tiba, Tibava, Timoradza, Tisinec, Tisovec, Dolný Tisovník a Horný Tisovník* bude treba uvádzať aj ich výslovnosť. V miestnych názvoch *Tibava, Timoradza, Tisovec, Dolný Tisovník a Horný Tisovník* treba slabiku *ti-* vyslovovať mätko (*ti*), v miestnych názvoch *Tiba* a *Tisinec* treba slabiku *ti-* vyslovovať tvrdo (*ti*).

Nejednotná (rozkolísaná) výslovnosť je aj v začiatočnej slabike *te-* v niektorých miestnych názvoch. V SSJ VI sa uvádzajú tieto miestne názvy so začiatočnou slabikou *te-*: *Tehelne, Tehla, Tejed, Tekeriš, Tekoldany, Tekovská Breznica, Tekovské Lužany, Tekovské Lužianky, Tekovské Nemce, Tekovské Trstany, Tekovský Hrádok, Telince, Temeš, Teplá, Tepličany, Teplička, Tepličky, Teplý Vrch, Terany, Terchová, Teriakovce, Malé Teriakovce, Veľké Teriakovce, Terňa, Tesáre, Tesárske Mlyňany, Tešedíkovo, Tešmák*.

So spoluhláskou *ť* v slabike *te* sa vyslovujú v súčasnej spisovnej slovenčine miestne názvy, ktoré majú nejakú súvislosť so všeobecnými podstatnými a prídavnými menami, napr.: *Tehelne, Tehla, Telince, Teplá, Tepličany, Teplička, Tepličky, Teplý Vrch, Tesáre, Tesárske Mlyňany*. Aj v dvoj-slovných miestnych názvoch s prídavným menom *Tekovská (Tekovské)* v prvej časti sa v slabike *te-* vyslovuje spoluhláska *ť*. Spoluhláska *ť* sa v slabike *te-* vyslovuje aj v miestnych názvoch *Terchová* a *Tešedíkovo*. Podľa oznámenia zo ZDS v Ošadnici (okres Čadca) sa spoluhláska *ť* vyslovuje aj v miestnom názve *Magura-Tertež*. Spoluhláska *ť* sa vyslovuje aj v miestnom názve *Semeteš* (Čadčiansky okres).

V Prešovskom okrese sú tri miestne názvy so začiatočnou slabikou *te-*: *Tekeriš, Teriakovce, Terňa*. V miestnom úze i na blízkom okolí sa v uvedených miestnych názvoch v začiatočnej slabike vyslovuje spoluhláska *t*, teda *tekeriš, teriakovce, terňa*.

V okrese Rimavská Sobota sú miestne názvy *Malé Teriakovce* a *Veľké Teriakovce*. V miestnom úze i na blízkom okolí sa v slabike *te-* v uvede-

⁸ RUŽIČKA, J.: Výslovnosť skupín *de, te* v niektorých slovách. In: Jazyková poradňa. Zv. 1. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 244–245.

ných miestnych názvoch vyslovuje spoluhláska *t*: *teriakovce*. Zo ZDS v Hrachove (okres Rimavská Sobota) nám oznámili, že občania vyslovujú meno obce v podobe *ťirejkovce*. Podľa našej mienky by nebolo správne pri názvoch obcí *Teriakovce*, *Malé Teriakovce* a *Veľké Teriakovce* kodifikovať v spisovnej slovenčine dvojakú výslovnosť v slabike *te-* len preto, že v miestnom úze je iná výslovnosť v názve *Teriakovce* a iná v názvoch *Malé Teriakovce* a *Veľké Teriakovce*. Aj v miestnom názve *Teriakovce* (okres Prešov) treba kodifikovať v slabike *te-* výslovnosť so spoluhláskou *t* aj napriek tomu, že v miestnom úze a na blízkom okolí je v slabike *te-* výslovnosť so spoluhláskou *t*.

V miestnych názvoch *Tekeriš* a *Terňa* (okres Prešov) treba kodifikovať v slabike *te-* výslovnosť so spoluhláskou *t* podľa stavu v miestnom úze. Výslovnosť v podobe *ťekeriš*, *ťerňa* je v miestnom úze neprirodzená. Východoslovenské miestne názvy sa v miestnom úze vyslovujú s *te-* nielen na začiatku miestneho názvu, ale aj v iných slabikách. Napríklad v okrese Prešov a v okrese Vranov nad Topľou sú miestne názvy *Štefanovce*. Tieto miestne názvy sa vyslovujú so spoluhláskou *t*. (Aj v osobnom mene *Štefan* je na východnom Slovensku v miestnom úze výslovnosť so spoluhláskou *t*.)

V okrese Humenné sa miestny názov *Adidovce* v miestnom úze i na okolí vyslovuje s tvrdou slabikou *-di-*. Rovnako tvrdo sa vyslovuje slabika *-ti-* aj v miestnom názve *Batizovce* na východnom Slovensku. V okrese Bardejov sa v miestnom názve *Štefurov* slabika *šte-* vyslovuje tvrdo. Miestne názvy *Haniska* pri Prešove a *Haniska* pri Košiciach sa na východnom Slovensku vyslovujú s tvrdou slabikou *-nis-*.

E. Pauliny vo *Fonologickom vývine slovenčiny*⁹ hovorí, že „nové *t*, *d* je vo východnej slovenčine v prevzatých slovách, napr.: *aňdel*, *dabol*, *Maďar*, *ďordžija*, *pereputa*, *betar*, ďalej v expresívnych slovách, napr.: *fiľkoš* (denaturovaný lieh v sotác.), *tu-tu-tu* (volá sa tak na sliepky); nové prevzatie na *Đura* (starý tvar je ešte *zurja*). Miestami je slabá palatalizácia *t*, *d* v skupinách *tň*, *dň*, *dľ*: *viťne*, *pri kotľe*, *spodňi*, *zadňi*, *vo dňe*, *jedľi*“. Vychádzajúc z dokladov kandidátskej dizertácie I. Kotuliča,¹⁰ E. Pauliny v citovanej knihe ďalej hovorí, že „v kultúrnych slovách zo spisovného jazyka je namiesto *t*, *d* tvrdé *t*, *d*, napr.: *učiteľ*, *komunisti*, *pastier*, *kaštieľ*, *zreťedeľne*, *rodiče* (miestami aj *roziče*)“. E. Pauliny už dávnejšie konštatoval, že „ani historický vývin, ani dnešný stav rozloženia spoluhlások *d*, *t*, *ň*, *ľ*

⁹ PAULINY, E.: *Fonologický vývin slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 197.

¹⁰ KOTULIČ, I.: *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí*. Rkp. 1957, s. 122–123. Citované podľa knihy E. Paulinyho *Fonologický vývin slovenčiny*.

v slovenčine nie je taký jednoduchý, ako sa často bez ohľadu na skutočný stav podáva".¹¹

Repertoár slov so spoluhláskami *t, d* namiesto spoluhlások *ť, ď* v spisovnej slovenčine možno pre východnú slovenčinu rozšíriť o miestne názvy typu *Štefanovce, Adidovce, Štefurov, Batizovce*. Miestne názvy *Štefanovce, Adidovce, Štefurov, Batizovce* treba však v spisovnej slovenčine vyslovovať so spoluhláskami *ť, ď*, pretože ide o miestne názvy, ktoré majú svoje paralely aj na strednom Slovensku, resp. na západnom Slovensku. Miestny názov *Štefan* je v okrese Nové Zámky, *Štefanov* v okrese Senica, *Štefanová* v okrese Bratislava-vidiek, *Štefanovičová* v okrese Nitra, *Štefultov* v okrese Ziar nad Hronom, *Šterusy* v okrese Trnava.

V miestnych názvoch *Haniska* pri Prešove a *Haniska* pri Košiciach navrhujeme kodifikovať výslovnosť so spoluhláskou *n* (podľa miestneho úzu), pretože ide o miestne názvy, ktoré nemajú ekvivalenty so spoluhláskou *ň* na strednom Slovensku, resp. na západnom Slovensku. Výslovnosť *haniska* je v miestnom úze (ale aj na celom východnom Slovensku) neprirodzená.

Zo ZDŠ v Hontianskych Moravciach (okres Zvolen) nám napísali, že v miestnom názve *Terany* sa slabika *te-* vyslovuje mäkko: *terany*.

Výskumom sme zistili, že aj názov *Temeš* sa v miestnom úze vyslovuje s mäkkou slabikou *te*. Zo ZDŠ v Čavoji (okres Prievidza) sme dostali list, v ktorom píš, že podľa informácií mnohých občanov niekoľkých generácií (najstarší 83-ročný) sa názov *Temeš* v miestnom úze vyslovuje so spoluhláskou *ť*: *ťemeš*. Iba občania z neďalekej obce Valaská Belá, ako nám v liste ďalej píš, miestny názov *Temeš* vyslovujú so spoluhláskou *t*. Výslovnosť so spoluhláskou *ť* v miestnom názve *Temeš* treba kodifikovať podľa miestneho úzu aj v spisovnej slovenčine, hoci napr. v názve rumunského mesta *Temešvár* je v spisovnej slovenčine v slabike *te-* výslovnosť so spoluhláskou *t*.

Rozkolísaná výslovnosť slabiky *te-* je aj v miestnom názve *Tešmák*. Zo ZDŠ v Šahách (okres Levice) nám poslali list, v ktorom oznamujú, že v miestnom úze sa názov *Tešmák* vyslovuje so spoluhláskou *t*: *tešmák*. V Československom rozhlas (stanica Hviezda) sme v relácii Pozor, zákruta! 8. 12. 1976 o 13,10 hod. počuli miestny názov *Tešmák* vyslovovať so spoluhláskou *ť*: *ťešmák*.

Aj v miestnom názve *Tejed* sa podľa oznámenia z Gymnázia v Dunajskej Strede vyslovuje slabika *te-* tvrdo: *tejed*. Podľa našej mienky treba

¹¹ PAULINY, E.: Vývin skupín *ď, ť, ň, t + e, i* v slovenčine. In: Jazykovedný zborník. 5. Red. Š. Peciar. Bratislava, Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení 1951, s. 151.

v miestnych názvoch *Tešmák* a *Tejed* brať do úvahy pri kodifikácii spisovnej výslovnosti v slabike *te-* miestny úzus a vyslovovať obidva miestne názvy v slabike *te-* so spoluhláskou *t*: *tešmák*, *tejed*.

Pri miestnych názvoch so začiatočnou slabikou *te-* bude teda v sporných prípadoch v SSJ uvádzať aj výslovnosť.

Rozkolísaná a nejednotná výslovnosť v súčasnej spisovnej slovenčine je aj pri niektorých miestnych názvoch so začiatočnou slabikou *de-*: *Debraď*, *Dedačov*, *Dedina Mládeže*, *Dedinka*, *Dedinky*, *Dechtáre*, *Gemerské Dechtáre*, *Nižné Dechtáre*, *Vyšné Dechtáre*, *Dekýš*, *Delava*, *Demänová*, *Demjata*, *Detrik*, *Detva*, *Detvianska Huta*, *Devičany*, *Devičie*, *Devinská Nová Ves*, *Dežerice*.

So spoluhláskou *ď* v slabike *de-* sa v súčasnej spisovnej slovenčine vyslovujú miestne názvy, ktoré súvisia so všeobecnými podstatnými menami (*Dedina Mládeže*, *Dedinka*, *Dedinky*). Spoluhláska *ď* v slabike *de-* sa vyslovuje aj pri miestnych názvoch, ktoré sú známe na celom Slovensku s takouto výslovnosťou, napr.: *Detva*, *Detvianska Huta*, *Devínska Nová Ves*. Rovnako sa vyslovuje aj miestny názov *Dekýš*: *ďekýš*. Podľa výskumu na ZDŠ v Štiavnických Baniach (okres Žiar nad Hronom) 41 starších žiakov z obce *Dekýš*, ktorí spomínanú školu navštevujú, vyslovovalo v názve *Dekýš* slabiku *de-* mäkko, rovnako aj starí obyvatelia *Dekýša*. Občania zo Štiavnických Baní, ako nám v liste zo ZDŠ v Štiavnických Baniach oznámili, vyslovujú v slabike *de-* spoluhlásku *d*: *dekýš*. Výslovnosť *ď* v slabike *de-* v miestnom názve *Dekýš* treba v súčasnej spisovnej slovenčine pokladať za ustálenú.

So spoluhláskou *ď* sa vyslovuje v miestnom úze aj názov *Dežerice*. Oznámili nám to zo ZDŠ v Bánovciach nad Bebravou (okres Topoľčany).

V názvoch *Devičany* a *Devičie* sa slabika *de-* v miestnom úze vyslovuje mäkko. Miestne názvy *Dežerice*, *Devičany* a *Devičie* treba v súčasnej spisovnej slovenčine vyslovovať so spoluhláskou *ď*. Výslovnosť miestneho úzu v uvedených obciach zodpovedá spisovnej výslovnosti.

Miestny názov *Dechtáre* (*Nižné Dechtáre*, *Vyšné Dechtáre*) v okrese Liptovský Mikuláš, sa v miestnom úze a na okolí vyslovuje so spoluhláskou *ď*: *ďechťáre*. Obec *Dechtáre* (*Nižné Dechtáre*, *Vyšné Dechtáre*) už zanikla, pretože v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara bola zatopená. Naproti tomu miestny názov *Gemerské Dechtáre* (okres Rimavská Sobota) sa v slabike *dech-* vyslovuje v miestnom úze a na blízkom okolí so spoluhláskou *d*: *dechtáre*. Oznámili nám to zo ZDŠ v Hosticiach (okres Rimavská Sobota). Aj všeobecné podstatné meno *decht* (s ním miestny názov *Dechtáre* určite súvisí) sa vyslovuje tvrdo. Pretože obec *Dechtáre* (*Nižné Dechtáre*, *Vyšné Dechtáre*) dnes už na Slovensku nejestvuje a v miestnom úze sa názov *Gemerské Dechtáre* v začiatočnom *de-* vyslovuje

so spoluhláskou *d* a pretože aj výslovnosť všeobecného podstatného mena *decht* je tvrdé, v miestnom názve *Gemerské Dechtáre* treba kodifikovať výslovnosť *d*.

V miestnom úze sa názov *Dechtice* (okres Trnava) vyslovuje s tvrdou slabikou *dech-*. Informovali nás o tom v liste zo ZDŠ v Dehticiach. Výslovnosť podľa miestneho úzu treba pokladať za spisovnú.

Vo východoslovenských miestnych názvoch so začiatočným *de-* je výlučne výslovnosť s *d-*: *Debraď*, okres Košice-vidiek; *Dedačov*, okres Humenné; *Delava*, okres Spišská Nová Ves; *Demjata*, okres Prešov; *Detrik*, okres Vranov nad Topľou. Podľa našej mienky treba tvrdú výslovnosť *de-* v spomenutých východoslovenských miestnych názvoch prijať za spisovnú. Výslovnosť so spoluhláskou *ď* v uvedených miestnych názvoch je na východnom Slovensku neprirodzená. Aj v slove *debra* sa vo východoslovenských nárečiach vyslovuje spoluhláska *d*. Niektoré z uvedených východoslovenských miestnych názvov majú cudzí pôvod (*Debraď*, *Demjata*, *Detrik* atď.). Aj z toho dôvodu treba ich vyslovovať so začiatočnou spoluhláskou *d*.

V začiatočnej slabike *ne-* v miestnych názvoch na Slovensku sa vyslovuje výlučne spoluhláska *ň*. V SSJ VI sa uvádzajú tieto miestne názvy so začiatočným *ne-*: *Nebojsa*, *Necpaly*, *Nedanovce*, *Nedašovce*, *Neded*, *Nededza*, *Nedelište*, *Nedožery*, *Nechválava Polianka*, *Nekyje na Ostrove*, *Nemcovce*, *Nemčice*, *Nemčiňany*, *Nemecká*, *Nemečky*, *Nemešany*, *Nemšová*, *Nenince*, *Neporadza*, *Nesluša*, *Nesvady*, *Neverice*, *Nevidzany*, *Nevoľné*, *Nezbudská Lúčka*.

Iba pri názve *Necpaly* boli isté ťažkosti s výslovnosťou začiatočnej spoluhlásky *ň* (niektorí ju vyslovovali *n*). A. Habovštiak v príspevku *K výslovnosti názvu Necpaly*¹² odôvodnil mäkkú výslovnosť slabiky *ne-* v názve *Necpaly* tým, že tu ide o záporovú časticu *ne-* a základ slovesa *cpať*. A. Habovštiak pripomína, že slabiku *ne-* vyslovujú mäkko nielen obyvatelia obce *Necpaly*, lež aj občania z okolia.

Záver. V súčasnej spisovnej slovenčine je v miestnych názvoch so začiatočnou skupinou hlások *ti-*, *te-*, *de-*, *ne-* vo viacerých prípadoch výslovnosť rozkolísaná. V SSJ VI by preto bolo treba pri takýchto miestnych názvoch uvádzať aj výslovnosť začiatočných slabík. Pri kodifikácii spisovnej výslovnosti týchto miestnych názvov odporúčame brať do úvahy výslovnosť v miestnom úze, keď nevybočuje z normy a kodifikácie spisovnej výslovnosti. Napr. pri miestnom názve *Tibava* treba slabiku *ti-* vyslovovať mäkko: *tibava* (v miestnom úze *cibava*). Pri miestnych názvoch

¹² HABOVŠTIÁK, A.: K výslovnosti názvu *Necpaly*. In: Jazyková poradňa. Zv. 3. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 261–262; ten istý: *Necpaly*. In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 164.

cudzieho pôvodu treba tzv. tvrdú výslovnosť kodifikovať podľa miestneho úzu aj v spisovnej výslovnosti; ide o tieto názvy: *Tekeriš*, *Tiba*, *Dechtáre*, *Demjata*, *Detrik* a pod. Pri rovnakej podobe miestneho názvu, ale odlišnej výslovnosti v miestnom úze treba brať pri spisovnej kodifikácii výslovnosť toho miestneho úzu, ktorý zodpovedá požiadavkám spisovnej výslovnosti; to sa vzťahuje napr. na miestne názvy *Teriakovce*, *Malé Teriakovce*, *Veľké Teriakovce* (slabiku *te*- treba vyslovovať mäkko: *teriakovce*).

Prof. Eugen Pauliny šesťdesiatpäťročný

Dňa 13. decembra t. r. sa profesor E. Pauliny dožíva polookrúhleho životného jubilea. Slovenskí jazykovedci v ňom poznajú svojho učiteľa, radcu i priateľa. Vychoval niekoľko generácií vedeckých a pedagogických pracovníkov v škole i prostredníctvom svojich publikovaných prác. Známy je nielen doma, ale aj medzi zahraničnými jazykovedcami, ktorí si vážia jeho mysliteľsky priebojné práce. Osobitne treba oceniť jeho štýl prejavu: hovorí a píše jednoducho, neafektovane, bez siláckych teoretizujúcich konštrukcií.

Bohatá vedecká, pedagogická a kultúrna činnosť prof. Paulinyho sa zoširoka hodnotila pri dovŕšení jeho šesťdesiatky, a tak naša terajšia príležitostná poznámka bude iba ďalším doplnkom k tomu, čo sa vtedy povedalo a napísalo.

V posledných piatich rokoch — ako aj predtým — pracoval na viacerých úsekoch jazykovedy.

V oblasti dejín jazyka pripravil pre zväzok *Kultúra v súbornom diele Slovensko syntetické Dejiny slovenského jazyka* (300 rkp. strán). Na konferencii o najstarších dejinách slovenčiny (Smolenice 1974) predniesol dôležitý referát o najstaršom vývine severných stredoslovenských nárečí, uverejnil štúdiu o vývine vokalizmu, zaoberal sa vývinom imperatívu a niektorých tvarov adjektív atď. Pre Encyklopédiu Slovenska vypracoval z dejín slovenského jazyka 13 hesiel.

30. výročie SNP a 30. výročie oslobodenia boli príležitosťami, pri ktorých sa zhodnocoval vývin posledných desaťročí jazykovedy na vedeckých konferenciách. E. Pauliny mal dôležitý referát na príležitostnej konferencii FFUK v Bratislave a FF Karlovej univerzity v Prahe, ako aj na konferencii Jazykovedného ústavu SAV v Smoleniciach. Vo svojich referátoch analyzoval rozvoj spisovného jazyka od oslobodenia, hodnotil spoluprácu českých a slovenských lingvistov po oslobodení a kriticky analyzoval niektoré nesprávne tendencie v poradenskej praxi lingvistov na Slovensku.

Eugen Pauliny je členom Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky, o založenie ktorej sa sám zaslúžil. Na zasadaniach tejto komisie mal zásadné referáty (Bratislava 1971, Skopje 1972, Praha 1973, Moskva 1974, Krakov 1975). Ako člen Medzinárodnej komisie pre Slovenský jazykový atlas sa zúčastňuje na prácach tých zväzov, ktoré sa dostávajú do tlače. Ako vedúci Katedry slovenského jazyka FFUK udržiava pravidelné kontakty s družobnými katedrami: prednášal pre poslucháčov slovistiky v Moskve (1975), v Krakove (1976) a pre slavistov v Skopje (1977). Okrem toho venuje veľa pozornosti aj umeleckej slovesnosti (jazyk J. Kráľa, D. Chrobáka).

V poslednom čase sa sústavne venuje bádateľsky najmä všeobecnej fonológii a fonológii spisovnej slovenčiny. V tlači je tretie, celkom prepracované dielo jeho knihy *Fonológia spisovnej slovenčiny*. Z tejto oblasti sústavne publikuje štúdie i diskusné príspevky v domácich i zahraničných periodikách (Slovenská

reč, Slovo a slovesnosť, Voprosy jazykoznanija, Wiener slavistisches Jahrbuch). Na túto tému mal aj referát na zasadaní Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov (Skopje 1976).

Bohatá a aj v poslednom čase veľmi aktívna je činnosť prof. Eugena Paulinyho, ktorý čím ďalej tým viac pertraktuje jazykovednú problematiku v širokom kontexte. Tým sú jeho myšlienky, názory a výsledky bádania veľmi presvedčivé a majú všeobecnú platnosť.

Všetci jeho žiaci, kolegovia i priatelia mu želajú dobré zdravie a ďalšie úspechy v jeho činnosti práci, ktorá slovenskú jazykovedu vynikajúco stimuluje doma a veľmi dobre reprezentuje v zahraničí.

J. Mistrík

Seminár o heuristickom výskume vlastných mien

Slovenská onomastická komisia. Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV usporiadali v dňoch 5.–6. mája 1977 v Banskej Bystrici 4. seminár o heuristickom výskume vlastných mien spojený s priamym terénnym výskumom súčasnej slovenskej hydronymie a živých osobných mien. Zúčastnilo sa na ňom 40 vybratých poslucháčov z Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, 2 poslucháči z Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove a 11 vysokoškolských učiteľov a vedeckých pracovníkov zo Slovenskej akadémie vied.

Na úvod seminára účastníci vypočuli prednášky o nárečiach Horehronia (J. Matejčík), o súčasnej slovenskej hydronymii (M. Majtán) a o živých osobných menách (V. Blanár) a dostali inštrukcie na terénny výskum. Popoludní a na druhý deň sa všetci zúčastnili na pripravenom a organizovanom terénnom výskume vo vybratých horehronských obciach.

Súčasnú hydronymiu zisťovali podľa vyskúšaného dotazníka v 32 obciach, spisovali v mieste používané názvy tokov, vodných nádrží, studní, studničiek a minerálnych prameňov, ako aj základnú nárečovú apelatívnu hydrografickú terminológiu. Ukázalo sa, že terénny výskum nemožno nahradiť napr. excerpciou máp, ani katastrálnej mapy. Bezpečný a úplný materiál sa získa iba komplexným výskumom s použitím dialektologických zápisov a viacerých mapových prameňov. Výskum v nerovnakých podmienkach ukázal, s čím všetkým sa môžu explorátori stretnúť pri svojej práci.

Živé osobné mená, spôsob neúradného pomenúvania osôb sa zisťovali v dvoch obciach (Dolná Lehota, Lučatín). Výskum sa zamerail najmä na štylistickú distribúciu živých mien a jednotlivých modelov a na statickú a dynamickú zložku pri využívaní mien domov.

V závere seminára sa zhodnotil priebeh terénneho výskumu a účastníci sa navzájom oboznámili so získanými poznatkami a skúsenosťami. Získané poznatky sa budú môcť využiť pri ďalšej zberateľskej činnosti a pri príprave seminárnych a diplomových prác.

Seminár pripravili M. Majtán a J. Matejčík.

M. Majtán

MISTRIK, J.: Kapitoly zo štylistiky. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1977. 247 s.

Z úspešného seriálu článkov so štylistickou problematikou, ktorý vychádzal v časopise Kultúra slova, vznikla po doplnení o niekoľko väčších príspevkov populárno-náučná publikácia *Kapitoly zo štylistiky*. Hoci jej hlavné poslanie vidí autor v oblasti praktickej štylistiky a jazykovej kultúry vôbec, pristavíme sa v týchto poznámkach najskôr pri niektorých teoretických otázkach. Takýto prístup má tiež svoje odôvodnenie. Ak popularizačné práce bývajú najmä aplikáciou, popularizáciou výsledkov teórie, v *Kapitolkách zo štylistiky* sa vzťah medzi teóriou a praxou prejavuje aj z druhej strany: skúmajú aj viaceré také otázky, ktorých sa naša doterajšia teória ešte ani nedotkla.

V *Kapitolkách zo štylistiky* sa uplatňuje široké chápanie štylistiky, v istých súvislostiach širšie, ako ju chápal sám autor v predchádzajúcich teoretických aj didaktických prácach. Keď hovoríme o širokom chápaní štylistiky, treba hneď pripomenúť, že je to široké chápanie v inom smere, ako sa prejavuje v prácach F. Miku. Ak F. Miko prekračuje svojou koncepciou ohraničenie tzv. jazykovej alebo jazykovednej štylistiky a do štýlu zahrnuje aj problematiku témy (štýl ako funkčné zjednotenie témy a jazyka v texte), J. Mistrík v *Kapitolkách* rozširuje chápanie štylistiky v tom, že v štýlotvornom procese vidí ako dôležité činitele nielen jazykové a tematické prvky, ale napr. aj pohyb, vzdialenosť komunikujúcich osôb, rozsah prejavu atď. Explicitne sa takéto chápanie štylistiky prejavuje nielen v osobitných kapitolkách (*Stačí štylistike jediná gramatika?*, *Proxemika a štylistika*), ale aj v konkrétnych výkladoch všetkých stránok slohotvornej činnosti. Potom je logické, že medzi štýlotvorné činitele (štýlotvorné faktory) sa zaraďuje aj priestor alebo rozsah jazykového prejavu (s. 158). Ako istú poplatnosť tradícii a štylistickej povahe textu potom možno chápať formuláciu, že „štylistika je inventár prostriedkov, ktoré sú špecifikované pre isté situácie a funkcie“ (s. 67).

Pozornosť si v týchto súvislostiach zaslúžia aj poznámky o vzťahu štylistiky ku gramatike. V spomínanej kapitole *Stačí štylistike jediná gramatika?* (s. 72 n.) sa predovšetkým konštatuje, že pre štylistiku je závažná nielen jazyková gramatika, ale aj tzv. gramatika textu. Tento druh gramatiky vidí autor ako komplexný jav, v ktorom možno vyčleniť takéto parciálne druhy gramatik: 1. gramatika grafického materiálu v texte (tabuľky a pod.), 2. priestorová gramatika (titulky, medzititulky v texte), 3. kinetická (pohybová) gramatika. Pokiaľ ide o vzťah štylistiky a jazykovej gramatiky (tejto otázke sa tu venuje osobitná kapitola *Vzťah štylistiky ku gramatike*, s. 66–71), autor uzatvára svoj výklad takto: „Gramatika je v službách štylistiky. Štylistika si vyberá z toho, čo už prešlo sitom gramatiky. Štylistika triedi až po tom, čo už vytriedila gramatika. Rovina štylistiky stojí vyššie ako gramatická rovina.“ Autor tu zaujíma stanovisko aj k rozšírenej mienke, že štylistika je k jazykovému materiálu oveľa tolerantnejšia ako gramatika. Konštatuje, že je to iba zdanie, že „jemná štylistika nie je menej precízna ako gramatika“ (s. 70).

Prechodom od uvedených všeobecných otázok ku konkrétnym štylistickým problémom je kapitola *Štylistika proti štylistike* (s. 39 n.), v ktorej sa rozlišuje teoretická a praktická štylistika. Autor tu konštatuje, že praktická štylistika (najmä v školskej praxi) podlieha istým nedôslednostiam, niekedy až forma-

lizmu. Ako didaktickú chybu hodnotí J. Mistrík známy fakt, že v škole sa učia napr. predovšetkým definície žánrov, a nie jazykové (i mimojazykové) prostriedky typické pre tieto žánre (s. 40). Autor kritizuje fakt, že praktická štylistika veľmi zaostáva za výsledkami teoretickej štylistiky, ako aj to, že výsledky teórie sa uplatňujú v praktickej štylistike dosť často nepremyslene a neadekvátne. V takýchto súvislostiach sú nesprávne aplikované teorémy vlastne na prekážku skutočnému poznávaniu štylistických vlastností reči – „štylistika stojí proti štylistike“ (s. 43).

Prakticky orientované kapitoly rozoberanej knihy sú tematicky rôznorodé. Na prvom mieste sú tu poučenia o štylizácii (*Ako štylizovať, Písať stereotypne a či kvetnato*). Rozloženie štylizačného procesu na jednotlivé fázy (výber témy a adresáta, zbieranie a triedenie materiálu, vypracovanie kompozičnej kostry prejavu, výstavba surového kontextu a napokon cizelácia a adjustácia textu) s príslušnými praktickými pokynmi pre jednotlivé fázy (napr. výstavbu surového kontextu odporúča autor realizovať bez prerušovania, „na jedno posedenie“ (s. 11), pri zhromažďovaní a triedení materiálu zasa autor varuje pred predčasným štylizovaním a pod.) dáva naozaj dobrý návod, recept aj pre menej skúseného štylistu. Druhú skupinu týchto kapitol tvoria poučenia o širších, všeobecnejších štylistických kategóriách (*O skladbe ústneho a písomného textu, Odosielať a prijímať, Štýl nominálny a verbálny* atď.). Treťou skupinou sú poučenia o štylistických vlastnostiach jednotlivých konkrétnych jazykových i mimojazykových výrazových prostriedkov (*Devalvácia slova, Katechréza – nevhodná kombinácia metafor, Čo je sylepsa, Štylistika priradovania, O štylistike zložených tvarov, Štylistika opozitných konštrukcií, K štylistike titulku, Diskusia – debata – polemika, Pohybová zložka ústneho prejavu* atď.). Pozitívne treba hodnotiť okrem vzácnnej stránky aj to, že výklady jednotlivostí i všeobecnejších kategórií sú v zreteľnom súlade, že sa navzájom dopĺňajú. Mnohé konkrétne konštatovania z jednotlivých kapitol sú celkom nové, v doterajšej odbornej literatúre ich nenachádzame. Populárno-vedná forma výkladu teda ešte nemusí znamenať autorovu rezignáciu v bádateľskom, výskumnom dosahu práce.

Ostatnú uvedenú myšlienku potvrdzujú aj dve rozsahom najväčšie kapitoly z tohto súboru: *Modulácia dĺžky, šírky a hustoty výrazu a Televízny prejav v porovnaní s novinovým a rozhlasovým prejavom*. V oboch sú jednak praktické pokyny pre štylizáciu (najmä v prvej z týchto kapitol; s ňou v knižke korešponduje aj ďalšia osobitná kapitola *Úprava dĺžky jazykového prejavu*), jednak dôležité teoretické poznatky (napr. pri typologickom porovnávaní televízneho jazykového prejavu s novinovým a rozhlasovým prejavom).

Osobitné miesto majú v knihe kapitoly o internacionalizácii spisovnej slovenčiny (s. 33 n.) a o štylistických vlastnostiach prevzatých a cudzích slov (s. 49 n.). Cez prizmu štylistiky sa tieto všeobecne známe jazykové skutočnosti ukazujú v novom svetle. Napríklad v kapitole *O internacionalizácii slovenčiny* zdôrazňuje autor fakt, že tento proces sa v poslednom období urýchljuje, potom zasa to, že internacionalizmy neprenikajú odrazu do celého jazyka, do všetkých jeho sfér, ale do niektorého štýlu. Podľa autorových zistení „preberajúcimi štýlmi v slovenčine sú najmä publicistický a náučný štýl“ (s. 35) a „takmer nijaké cudzie prvky nepreberá dnešná slovenčina do hovorového štýlu“ (s. 35). Pri internacionalizácii tieto konštatovania zaiste platia. Ak by sa však prihliadalo aj na špecifický prípad preberania z blízkej češtiny, ukázali by sa

hádam niektoré z týchto faktov opäť v iných vzájomných vzťahoch. O cudzích slovách autor hovorí, že majú v slovenskom texte osobitnú štylistickú hodnotu, a tak ich paušálne odmietanie je vlastne štylistickým ochudobňovaním. Autor však zároveň varuje pred nefunkčným a príznakovo častým používaním cudzích slov.

Napokon sa chceme v týchto poznámkach dotknúť niektorých novších pojmov a termínov, ktoré sa v Kapitolkách zo štylistiky uplatnili. Z množstva pojmov upozorníme aspoň na tieto: Autor rozlišuje pojmy text a jazykový prejav (s. 27); pri jazykovom prejave sa oproti textu prejavuje aj sémantická ucelenosť. Na viacerých miestach sa pracuje s pojmami vyšší a nižší štýl, zvyšovanie a znižovanie štýlu. V niekoľkých kapitolách sa vyzdvihuje myšlienka, že pre súčasné štýly je príznačné prenášanie váhy z vety na slovo. Táto tendencia sa podľa autora prejavuje rozlične. Raz ide o akontextáciu alebo dekontextáciu (vo vzťahu vety ku kontextu, s. 130–132), inokedy môže ísť o odgramatizovanie vety (s. 187). Popri staršom termíne miešanie štýlov vyskytuje sa v Kapitolkách aj termín hybridizácia štýlov (s. 219).

Kapitolky zo štylistiky nie sú novou ucelenou štylistikou. Sú to esejistické príspevky a úvahy o rôznorodých otázkach komplexne chápanej štylistiky. Autor nimi jednak dopĺňal miesta, ktoré naša doterajšia štylistická teória neskúmala, jednak formuloval novšie postoje k niektorým známym otázkam. To všetko má čitateľa upozorniť – ako píše autor v úvode – na dialektickú spätosť štylistických javov. V takýchto súvislostiach sú *Kapitolky zo štylistiky* knihou, ktorú možno odporúčať každému, kto má do činenia s teoretickou alebo praktickou štylistikou.

J. Mlacek

Zborník Filozofickej fakulty UK Philologica XXIII–XXIV

Tento obsiahly zborník vyšiel v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve r. 1947 a je venovaný prof. dr. E. Paulinymu na jeho šesťdesiate narodeniny. Je to iba náhodná zhoda, že o tomto zborníku vychádza recenzná poznámka v tom čísle Slovenskej reči, v ktorom si pripomíname 65. narodeniny prof. Paulinyho. No i napriek tomu radi sa pripájame k všetkým dobrým žičeniam vysloveným prof. Paulinymu pri jeho terajšom životnom jubileu.

Rozsiahlosť zborníka a rôznorodosť štúdií v ňom nedovoľujú meritórne zhodnotiť prínos každého jednotlivého autora do jazykovednej problematiky. Keďže v zborníku sa zreteľne vyčleňujú tri skupiny autorov (zahraniční, českí a slovenskí autori), bude možné aspoň v krátkosti naznačiť, s akou jazykovednou problematikou sa v tom čase zaoberali zahraniční jazykovedci (zväčša slavisti), s akou tematikou prispeli českí jazykovedci a aký okruh jazykovedného výskumu predstavujú domáci slovenskí jazykovedci, resp. literárni vedci. Okrem prehľadného a zhodnocujúceho článku Š. Ondruša, v ktorom sa píše o vedecky fundovanej a pribojnej jazykovednej práci prof. E. Paulinyho, zborník obsahuje súpis prác prof. E. Paulinyho za roky 1962–1971, ktorého autorom je L. Dvonč.

Vstupným článkom do zborníka je príspevok O. S. Achmanovovej *Značenie v jazyke i značenie dľa interlingvy* (s. 13–15), v ktorom sa autorka za-

mýšľa nad rozdielom vo vyjadrovaní skutočnosti v prirodzených jazykoch a v umelých jazykoch (napr. v esperante, v pomocných kódach v strojovom preklade a pod.). R. I. A v a n e s o v v štúdiu *Russkaja grafika i russkij udarnyj vokalizm* (s. 45–54) analyzuje využívanie slabičného princípu v grafickom radení ruských tvrdých a mäkkých vokálov po tvrdých a mäkkých spoluhláskach. Z ďalších zahraničných autorov do zborníka prispeli Yves Millet (Paríž): *Slave commun valiti: slovaque valit, tchèque valit / slave commun kúpiti: slovaque kúpiť, tchèque koupit* (s. 73–78); H. Schuster-Sewc (Leipzig): *Zwei sorbische Lautprozesse* (s. 125–130); E. Vrabie (Bukurešť): *Obrazec rusko-rumynského produktivného bilingvizmu subordinatívneho typu* (s. 147–154); I. L e k o v (Sofia): *Načienki na konversii na sintaktični v leksiko-morfologični kategorii v ňakoi ot slavianskite ezici* (s. 165–168); B. Markov (Skopje): *Imenki so sufiksot -ež vo sovremeniot makedonski jazik* (s. 169–174); Z. Topolińska (Varšava): *Wtórna copula to v polskim języku literackim* (s. 207–212); I. Bujukliev (Sofia): *K charakteristike niektorých hapax legomena v Sinajskom euchológii* (s. 215–220); H. Orzechowska (Varšava): *Prasłowiańskie *uměti, *znati, *veděti v slowackim języku literackim* (s. 235–244); D. S. Worth (Los Angeles): *Notes on the Prefixal Derivation of Substantives in the Slovak Literary Language* (s. 255–258); P. Kiraly (Budapešť): *K otázke cyrilometodejských tradícií v Uhorsku: Otázka nápisov* (s. 287–292); R. Olesch (Köln): *Dravänopolabisches* (s. 307–311); G. Hüttl-Worth (Viedeň): *On French and the Emergence of Early Modern Russian* (s. 313–318).

Z českých jazykovedcov F. D a n e š prispel do zborníka štúdiu *Sémantická struktúra slovesa a struktúra vety* (s. 17–32), v ktorej skúma vzťah lexikálno-sémantickej štruktúry slovesa a gramaticko-sémantickej štruktúry vety. Ako sám v úvode uvádza, v tejto štúdii nadväzuje na priekopnícku prácu E. Paulinyho *Štruktúra slovenského slovesa*. P. S g a l l v článku *Status of Semantics in Generative Description* (s. 39–44) podáva výklad o postavení sémantiky v generatívnom opise jazyka. Nárečovou tematikou do zborníka prispeli: M. K o m á r e k článkom *Ke změně pě, bě, mě > pe, be, me / te, de, ne v českých nářečích severovýchodních* (s. 59–64), J. S k u l i n a štúdiu *O hanáckých dlouhých vokálech ve světle současné areální dialektologie* (s. 119–124) a Z. S o c h o v á úvahou *Úloha nářeční normy při rozhojňování slovní zásoby nářečí* (s. 245–248).

Fonologickými, morfológickými a sčasti i morfonologickými otázkami češtiny i slovenčiny zo synchronického i diachronického hľadiska sa zaoberajú viacerí autori. I. N ě m e c v článku *Distinktivní kapacita vokálů a stavba produktivních přípon* (s. 79–83) na konkrétnych príkladoch poukazuje na to, ako fonologický vývoj môže zasahovať do morfológického i slovotvorného vývoja jazyka. M. R o m p o r t l vo svojom príspevku *Kriteria klasifikace vokálů* (s. 109–114) nadväzuje na Paulinyho chápanie binárnych štruktúr vo fonológii a na jeho výklad o fonologickom systéme vokálov. S. U t e š e n ý píše o postavení vokálov *é, ó* v českom hláskovom systéme (s. 131–137). J. V a c h e k v hodnotnom článku *Ještě jednou k otázce slovenského /i/ a /j/* (s. 139–145) okrem jemnej i kritickej analýzy Paulinyho náhľadov na fonologickú platnosť foném *i* na *j* v slovenčine predstavuje prof. Paulinyho ako vedca, ktorý sa vracia k sporným otázkam, a ak treba, vie svoje názory korigovať a spresňovať.

K. O h n e s o r g v zaujímavom príspevku *Pourquoi la pédoinguistique?*

(s. 85–94) naratívnym spôsobom rozvíja svoje úvahy o dôležitosti výskumu detskej reči. K tejto téme sa druží aj obsírný príspevok J. Pačesovej *Dětská řeč a obecné zákonitosti jazykového vývoje* (99–108).

Ostatné príspevky českých jazykovedcov pertraktujú pomerne rôznorodú problematiku. V krátkom článku *Fabrova elektrická glotografie při výzkumu fyziologické činnosti hlasiviek* (s. 95–97) hovorí J. Ondráčková o výskume fyziologickej činnosti počas prirodzenej fonácie. Na prácu E. Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa nadväzuje H. Křížková v štúdií *Slovanské jednoduchenné věty se zvratným slovesem* (s. 199–205), A. Jedlička vo svojej štúdií *Jazyk korespondence jako pramen studia spisovného jazyka* (s. 281–286) sa inšpiruje Paulinyho tézou, že dejiny spisovného jazyka sú dejinami vzniku, zániku a zmien jednotlivých štýlov.

Krátky prehľad príspevkov českých lingvistov uzavrieme uvedením posledných troch autorov a ich štúdií: J. Petr, *Slovo jeden v současné polštině* (s. 185–189); P. Trost, *K historii infinitivu* (s. 213), J. Bělič, *Čeština Eskymo Welzla (Zvláštní případ využití nespisovné mluvy v literatuře)* (s. 275–280).

V Paulinyho zborníku je 20 príspevkov od slovenských jazykovedcov a dve štúdie od literárnych vedcov (J. Ambruša, *Spor Palkovičovcov* — s. 319–326 a J. Mišianika *Naša literatúra a feudálna cenzúra* — s. 327–333). Jazykovedné štúdie sa svojou tematikou dotýkajú všetkých jazykových rovin (okrem roviny slovnej zásoby a fonetickej oblasti spisovnej slovenčiny).

G. Horák v článku *Niekoľko poznámok o jazykovom znaku* (s. 27–32) sleduje aplikáciu teórie jazykového znaku F. de Saussura v Paulinyho skriptách *Systém slovenského spisovného jazyka* a konštatuje, že prof. Pauliny svojím výkladom o systéme spisovnej slovenčiny podstatne prispel do teórie jazykového znaku. Fonologickú a morfológickú problematiku spisovnej slovenčiny zo zorného uhla fonologických prác E. Paulinyho analyzujú štyria autori: L. Novák v štúdií *Hraničné predely a morfémické šviky* (s. 33–38), L. Dvonč v štúdií *Alternácia á/ô a ô/á v spisovnej slovenčine* (s. 55–58), J. Sabol v štúdií *O morfonologickej interpretácii predložiek a predpón v spisovnej slovenčine* (s. 115–118) a R. Krajčovič v štúdií z historickej fonológie *Fonologická motivácia vývinu skupín šč, žž v starej slovenčine* (s. 65–71).

Pojem intencie slovesného deja, o ktorom u nás po prvý raz obsírnejšie písal E. Pauliny, na výklad niektorých participiálnych konštrukcií využíva G. Baláž v článku *O jednom intenčnom type pasívnych konštrukcií v ruštine* (s. 155–160). J. Horecký v článku *Systém deverbatívnych adjektív v slovenčine* (s. 161–164) demonštruje generatívny model tvorenia deverbatívnych adjektív na základe istej hierarchie sémantických príznakov. P. Ondrus v krátkom príspevku *Vetné příslovky typu je veselo v slovenčine* (s. 175–177) uvažuje o syntaktickej zaradenosti konštrukcie *je veselo*. Hovorí, že zatiaľ najpriateľnejšie je zaraďovanie tejto konštrukcie medzi zložené menné prísudky. Akým veľkým inšpiračným zdrojom pre výskum spisovnej slovenčiny je Paulinyho monografia *Štruktúra slovenského spisovného jazyka* (najmä jej druhá časť) a jeho fonologické práce, ukazuje aj príspevok J. Oravca *Základné fonologické protiklady — základné princípy formálnej morfológie slovenských substantív* (s. 179–184). J. Oravec uvádza, že na usporiadaní tvarov substantív sa popri gramatickom rode uplatňujú aj dva čisto fonologické princípy, a to protiklad vokál — konsonant a v rámci konsonantov protiklad mäkkosť — tvrdosť.

Vzhľadom na to, že prof. Pauliny sa veľkou mierou zaslúžil o rozvoj nárečového výskumu na Slovensku, právom by sa dalo očakávať, že v zborníku nájdeme aj viac nárečových štúdií. Zostalo však iba pri jednej, a to pri štúdií J. Štolca, *Vokatív v slovenských nárečiach* (s. 191–197). A. Habovštiak venoval do zborníka štúdiu *O slangu hornooravských plátenníkov* (s. 221–226). Pomerne podrobná analýza tejto osobitnej slovnej zásoby ukazuje, že tu treba skôr hovoriť o argote ako o slangu. Lexikálnu tematiku zo staršieho obdobia slovenčiny si vybrali Š. Krištof (*Adjektívum otný* – s. 227–230) a M. Majtán (*Slovo košút v slovnej zásobe slovenčiny* – s. 231–239). Rozsiahla je štúdia I. Kotuliča *K pojmu „kultúrna slovenčina“* (s. 193–305), ktorá je príspevkom k metodologickej problematike výskumu písomne nedoloženej kultúrnej slovesnosti a ktorá plodne nadväzuje na vývody prof. Paulinyho vo výskume dejín slovenského jazyka, najmä na jeho teóriu predpisovných útvarov slovenčiny.

Osobnosťou M. Hattalu z vedeckej i ľudskej stránky sa zaoberá J. Ružička v príspevku *Nedocenený Martin Hattala* (s. 334–337). Pádnymi argumentmi rozbieja nežičlivý mýtus o tomto jazykovedcovi, ktorý sa v našich pomeroch stal priekopníkom synchronnej jazykovedy a zakladateľom konkrétného výskumu slovenčiny a češtiny.

Osobitnou problematikou sa vyznačuje článok J. Dvončovej *Príspevok k problematike česko-slovenského bilingvizmu* (s. 338–341) a príspevok J. Škultétyho *Vyjadrovanie farebných odtieňov dvojzložkovými zloženými prídavnými menami* (s. 249–253).

Komentujúci prehľad o príspevkoch v zborníku *Philologica XXIII–XXIV* uatvoríme pohľadom na štúdie so stylistickou problematikou. Prof. Paulinymu ako milovníkovi pekného slovenského slova venovala príspevok *O jazyku Rysulovej knihy Čo bolo na dne kufra* (s. 259–263) K. Habovštiaková. O nezhode medzi vetou a výpoveďou ako o štylizáčnom prostriedku v umeleckom texte uvažuje J. Mistrík v článku *Nezhoda medzi vetou a výpoveďou ako štyléma* (s. 271–274). Na rozbor štýlu E. Paulinyho štatistickou metódou sa podobrala J. Lauková a výsledky tejto analýzy podala v príspevku *Štýl vedeckých prác E. Paulinyho* (s. 265–269). Konštatuje, že práce prof. E. Paulinyho sa z hľadiska štýlu vyznačujú „kompaktnosťou, koncízanosťou a plynulosťou prejavu založeného na bezprostrednom rozvíjaní myšlienok v ustálenom rytme“.

Zborník venovaný E. Paulinymu na 60. výročie sa vyznačuje tematickou bohatosťou, a preto právom predpokladáme, že nadiho bude nielen prameňom hlbšieho poznania slovenčiny a inej jazykovednej problematiky, ale aj vzácnu príležitosťou na bližšie oboznámenie sa s vedeckým myslením a lingvistickým smerovaním prof. Paulinyho.

F. Kočiš

Softbal. — Športové termíny anglického pôvodu obsahujúce komponent *-ball* (pôvodná časť zloženého slova, označujúca, že ide o kolektívnu športovú hru s loptou) preberala slovenčina najmä do polovice dvadsiateho storočia (prehľadne ich uvádza napr. Retrográdny slovník slovenčiny J. Mistrika na s. 312). Po tomto čase sa ich prílev do slovnej zásoby slovenčiny takmer zastavuje, hoci nové názvy tohto typu sa predsa len sporadicky objavujú ešte i naďalej. Nové loptové hry s novými názvami vznikajú (i keď omnoho zriedkavejšie) totiž aj neskoršie, pričom je prirodzené, že sa dostávajú aj k nám, do krajiny, kde sú loptové hry veľmi populárne. Jednou z takýchto hier je *softbal*.

Softbal je kolektívna loptová hra, ktorú možno pokladať za druh baseballu (tieto dve hry sa líšia hlavne rozmermi ihriska — kosoštvorca — a lopty, ktorá je pri softbale väčšia, ale mäkkšia — angl. *soft* = mäkký). Slovo *softbal* získava domovské právo v slovenčine priam pred našimi očami. Bezprostrednou udalosťou, ktorá predchádzala toto „prijatie“, bolo exhibičné stretnutie dvoch pražských softbalových družstiev, ktoré sa konalo v Bratislave v jeseni minulého roku.

Uvedme ešte, že niet nijakých dôvodov zotrvať pri pôvodnej anglickej pravopisnej a výslovnostnej podobe tohto slova, t. j. pri podobe *softball* (vysl. *sofťból*). Možno používať zdomácnenú formu *softbal*. Slovo *softbal* sa začleňuje medzi ostatné staršie a všeobecne známe názvy loptových hier: *futbal*, *volejbal*, *basketbal*, *bicyklebal* atď. Pridavné meno od substantíva *softbal* má podobu *softbalový*.

S. Ondrejovič

Žirafa — *žirafí, žirafia, žirafie*. — Vo výraze *žirafa* sa tvarotvorný základ končí na spoluhlásku *f*, ktorá vo fonologickom podsystéme slovenských konsonantov patrí medzi okrajové fonémy. Toto jej postavenie vyplýva zo skutočnosti, že v centrálnom fonologickom systéme sa vyskytuje iba v slovách *dúfať*, *zúfať*, *úfať*; inak je len v periférnych systémoch (expresíva, cudzie slová, vlastné mená). Vo výslovnosti sa *f* objavuje ako výsledok znelostnej asimilácie *v > f* (v postavení pred neznelou spoluhláskou). Podrobný fonologický rozbor potvrdzuje, že vzťah medzi spoluhláskami *f* a *v* možno hodnotiť ako korelačný, hoci jeden z prejavov tohto vzťahu — znelostná neutralizácia — neprebíha vo všetkých postaveniach podľa zákonitostí jej fungovania v spisovnej slovenčine (J. Sabol: K fonologickému protikladu F — V v spisovnej slovenčine. *Rocznik Slawistyczny*, 36, 1975, s. 61–66). Uvedený protiklad sa stáva aj podloží, z ktorého vyrastajú distribučné a kombinačné osobitosti fonémy *f* v morfonologickej sústave slovenčiny.

Spoluhláska *f* sa na konci tvarotvorného a slovotvorného základu správa ako jej protiklad — konsonant *v*. Tak napríklad substantívum *graf* sa podobne ako *splav* zaraďuje do skloňovacieho typu dub, substantíva *strofa*, *žirafa* sa zara-

ďujú rovnako ako *hlava*, *tava* do skloňovacieho typu žena. Postavenie po spoluhláske *f* (tak isto ako po *v* a po niektorých ďalších spoluhláskach, porov. nižšie) treba hodnotiť ako pozíciu maximálneho fonologického rozlíšenia pre protiklad dlhý vokál — diftong (po tejto spoluhláske sa môže vyskytnúť aj dlhý vokál aj dvojhláska). Uvedený vokalický protiklad sa v slovenčine dá funkčne vyťažiť v postavení po šumových spoluhláskach *p*, *b*, *f*, *v*, *s*, *z*, vytvárajúcich tri dvojice zo znelostnej korelácie, a po sonórnych spoluhláskach *m*, *r* (porov. J. Sabol, Typy neutralizácií v slovenskom fonologickom systéme. In: *Studia Academica Slovaca*. 3. Bratislava 1974, s. 410—411).

Vhodným príkladom na postavenie maximálnej fonologickej diferenciácie pre opozíciu dlhá samohláska — dvojhláska po konsonante *f* sú pádové prípony substantíva *žirafa* a príslušného druhového prídavného mena *žirafí*, v ktorom majú relačné morfémy aj sekundárnu funkciu derivačnú (J. Horecký, Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava 1964, s. 34—35). Doklady: *Opatrovaťelia v zoologických záhradách musia byť dakedy veľmi opatrní pri žirafách, hoci ináč sa veľmi dobre znášajú.* (A. E. Brehm: *Život zvierat*. Zv. 4. Cicavce. Bratislava 1971, s. 360; prekl. R. Klačko) — *Kopaním bráni žirafia mater svoje mláďa pred mačkovitými mäsožravcami, ktoré sa potmehúdscky obmieňajú okolo neho...* (Tamže). Samohláska *á* a dvojhláska *ia* v tvaroch (pri) *žirafách* a *žirafia* ohlášajú skutočné fonematické zloženie príslušných relačných submorfém, rovnako ako napr. v tvaroch *tavám*, *tavia* a po tvarotvorných základoch zakončených na ďalšie z uvedených spoluhlások — *p*, *b*, *m*, *s*, *z*, *r* (*antilopám* — *antilopia*, *žabám* — *žabia*, *lamám* — *lamia*, *osám* — *osia*, *kozám* — *kozia*, *kurám* — *kuria*). Po ostatných spoluhláskach sa protiklad dlhý vokál — diftong v spisovnej slovenčine neutralizuje; obidva členy opozície sú po nich v doplnkovej distribúcii.

V Slovníku slovenského jazyka (5. a 6. zv.) ani v ďalších kodifikačných príručkách sa neuvádza druhové prídavné meno *žirafí*, *žirafia*, *žirafie*, odvodené od zvieracieho podstatného mena *žirafa* (zaznamenáva ho J. Mistrík v *Retrográdnom slovníku slovenčiny*, Bratislava 1976, s. 289). Niet však nijakých morfológických ani derivačných príčin, aby sa toto prídavné meno v ďalších vydaniach slovníkov a iných jazykových príručiek spisovnej slovenčiny nezachytalo.

J. Sabol

Western — vestern. — Na označenie románov alebo filmov s tematikou z tzv. Divokého západu v USA (kovbojok) sa u nás zaužíval výraz *western*. Pôvod tohto výrazu je evidentný už na prvý pohľad. Ide o slovo anglického pôvodu. V angličtine slovo *western* má význam nášho prídavného mena *západný*. Okrem toho sa v americkej angličtine slovo *western* používa aj ako podstatné meno na označenie spomínaných literárnych alebo filmových diel. Z angličtiny sa slovo *western* — s prenikaním tejto literatúry — dostalo do iných jazykov, medzi iným aj do slovenčiny.

Slovo *western* podobne ako niektoré iné slová anglického pôvodu, ako konštatuje J. Horecký (O nových pomenovaniach z cudzích jazykov. *Kultúra slova*, 4, 1970, s. 34), si ešte stále ponecháva pôvodnú podobu. V doterajšej našej prapísanej praxi má podobu *western* (s dvojjitým *w*).

So zreteľom na to, že pomenovanie *western* sa u nás bežne používa na označenie spomínaných diel, možno uvažovať o tom, že by sa toto slovo z pravopisného hľadiska poslovenčilo, t. j. že by sa namiesto pravopisnej podoby *western* s dvojitým *w* používala u nás pravopisná podoba *vestern* s jednoduchým *v*. V prospech takéhoto písania slova *western* hovorí aj stav pri niektorých iných slovách, ktoré sme tiež prevzali z angličtiny a v ktorých sa namiesto dvojitého *w* píše už obyčajné *v*. Tak napr. namiesto anglickej pravopisnej podoby *week-end* so spojovníkom sme sprvu používali podobu *weekend* bez spojovníka, ale s dvojitým *w*. Dnes sa už bežne používa pravopisná podoba *vikend* s obyčajným *v* (pozri L. Dvonč, *Vikend* [weekend], Slovenská reč, 34, 1969, s. 128). Namiesto podoby *bungalow* sa u nás už uplatňuje pravopisná podoba *bungalov*, v ktorej sa dvojitý *w* nahradilo obyčajným *v* (pozri L. Dvonč, *Bungalow* — *bungalov*, Slovenská reč, 35, 1970, s. 64). Namiesto anglickej pravopisnej podoby *tweed* používame v spisovnej slovenčine poslovenčenú podobu *tvid*, namiesto podoby *sweater* podobu *sveter* atď.

Takéto pravopisné poslovenčenie výrazu *western* podporuje aj zaradenie slova *western* medzi riadne skloňované slová v spisovnej slovenčine, teda jeho morfológické zdomácnenie. Slovo *western* sa stalo neživotným podstatným menom mužského rodu a podľa svojho zakončenia patrí medzi podstatné mená vzoru *dub*. Slovo *western* si ponecháva isté príznaky cudzosti iba z hláskoslovného hľadiska, tie však nie sú takého charakteru, že by azda znemožňovali úplné pravopisné poslovenčenie tohto výrazu. Ide jednak o spojenie spoluhlások *rn* na konci slova (takéto zakončenie je napr. aj v slove *firn*, ktoré sme prevzali z nemčiny), jednak o výskyt spoluhlásky *t* pred samohláskou *e* (písané *t* sa aj vyslovuje ako *t*). Takýto hláskoslovný znak cudzosti (tvrdá výslovnosť slabiky *-te-*) sa zachováva napr. aj pri slove *sveter*, čo však nijako nebránilo pravopisnému poslovenčeniu podoby *sweater* na *sveter*.

So zreteľom na uvedené argumenty pokladáme za správne, aby sa namiesto pôvodnej anglickej pravopisnej podoby *western* používala v spisovnej slovenčine upravená, zdomácnená pravopisná podoba *vestern* s obyčajným *v*. Podľa toho v budúcich kodifikačných príručkách odporúčame uviesť už podobu *vestern*.

V tejto súvislosti sa treba ešte dotknúť časti výkladu významu slova *western*, ktorá je v Slovníku slovenského jazyka. Tu sa hovorí o tom, že *western* je román alebo film z divokého západu, kovbojka. V tomto prípade sa substantívum *západ* bližšie určuje prívlastkom *divoký*. Treba konštatovať, že spojenie slov *divoký západ* sa používa na označenie istého, presnejšie vymedzeného geografického útvaru, totiž na označenie západnej časti Spojených štátov amerických (pomery, ktoré vládli v tejto časti USA v čase ich kolonizácie novým európskym obyvateľstvom, právom sa označovali ako „divoké“). Z toho vyplýva, že tu ide o vlastné meno *Divoký západ*, ktoré — podobne ako iné vlastné mená — treba písať s veľkým začiatočným písmenom.

L. Dvonč

Oprava. — Prosíme čitateľov, aby si v číslach SR 1977 opravili tieto chyby:
č. 2, 2. strana obálky: „Takeski... (od) Takeskiho“ — správne: Takeshi... (od) Takeshiho; s. 128; „Takeschi“ — správne: Takeshi;

č. 4, 2. strana obálky: „S. Sabol“ — správne: J. Sabol; „slovotvaru“ — správne: slovotvoru; s. 222, r. 12 odspodu: „šumivé“ — správne: šumové; s. 241, r. 18: „rencie o identifikácii“ — správne: referencie, o identifikácii a kvantifikácii; s. 252–254: text zo s. 254 patrí na s. 253 a text zo s. 253 patrí na s. 254;

č. 5, s. 294, r. 10 odspodu: „koložský“ — správne: koložský.

Ďakujeme za pochopenie.

Redakcia

Index k 42. ročníku SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska.

- aktualizačné zložky výpovede, správa o sympóziu na uvedenú tému 240–242
alternácia *h/ž* v spisovnej slovenčine 28–35
Antiochia, deriváty názvu 63–64
autokros, pravopis, význam a používanie 61
biť, väzba slovies s týmto významom v slovenčine a češtine 3–14
Buffa, F.: Šarišské nárečia, recenzia 54–57
cyklokros, pravopis, význam a používanie 61
čeština: väzba slovies s významom *biť* v češtine a slovenčine 3–14; príbuzenské názvy v češtine a slovenčine 356–365
číslovka, číslovky: *obitri*, *obitraja*, tvorenie, význam a používanie 255–256
dať súhlas, synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach tohto typu 144–153
Dechtáre, výslovnosť názvu 365–374
dejiny slovenského jazyka: N. A. Kondrašov: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny, recenzia 50–54; slovenská botanická terminológia v tzv. gemerskom receptári 208–213; rukopis „baníckej knižky“ zo 17. stor. 274–280; D. Lehotská–J. Orlovský: Najstaršia jelšavská mestská kniha, recenzia 317–319
dialektológia: F. Buffa: Šarišské nárečia, recenzia 54–57; sémantický aspekt pri lexikálnom výskume nárečí 86–93; J. V. Zakrevská: Narysy z dialektneho slovtvoru v areálnom aspekti, recenzia 249–252
Dvončová, J. – Nádvořníková, V.: Fonetika a metodika nápravy chybnej výslovnosti, recenzia 58
etymológia: pôvod samohlásky *e* v slove *kečka* 94–101; poznámky k etymológii slov *svat*, *stádo*, *sobáš* 176–182
Eugen, pôvod a rozšírenie mena 337–343
fonetika, fonológia: alternácia *h/ž* v spisovnej slovenčine 28–35; J. Dvončová – V. Nádvořníková: Fonetika a metodika nápravy chybnej výslovnosti, recenzia 58; dištingtívne vlastnosti konsonantických foném v spis. slovenčine 65–79; velárne [ŋ] v slovenčine 169–171; otázky slovenskej ortografie 214–219; fonémy *i* a *j* v slovenčine 351–356
frazéológia: z teórie a praxe frazeologických slovníkov 36–41; frazeológia v Rysulovej knihe *Čaro porekadiel* 260–266
Gašinec, E. a kol.: Slovenský jazyk, recenzia metodickéj príručky 244–249
Haniska, výslovnosť 365–374
i ako fonéma v slovenčine 351–356
j ako fonéma v slovenčine 351–356
jazyk autora: frazeológia v Rysulovej knihe *Čaro porekadiel* 260–266; jazyk V. Šikulu v románe *Majstri* 327–336
Jasenie, skloňovanie miestnych názvov tohto typu 234–237
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, správa o činnosti v roku 1976 184–188
Jericho, tvorenie prid. mena od tohto názvu 126–127
jersey, pravopis 253–255
Jules Barbey, skloňovanie 191
kazeta, gen. pl. pri subst. tohto typu 302–308
kečka, pôvod samohlásky *e* v tomto slove 94–101
Kondrašov, N. A.: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny, recenzia 50–54
konfrontačné odporovacie súvetia 153–162
konfrontačný výskum: väzby slovies s významom *biť* v slovenčine a češtine 3–14; príbuzenské názvy v slovenčine a češtine 356–365
Kosovskij, B. J.: Všeobecná jazykoveda. Chrestomatia, správa o publikácii 188–190
kôň, skloňovanie 267–273
lakomý, význam tohto adjektíva 23–27
Lapteva, O. A.: Russkij razgovornyj sintaksis, recenzia 123–124
Lehotská, D. – Orlovský, J.: Najstaršia jelšavská mestská kniha, recenzia 317–319
lexikológia, lexikografia: väzba slovies s významom *biť* v slovenčine a češtine 3–14, význam adjektív *skúpy* a *lakomý* 23–27; z teórie a praxe frazeologických slovníkov 36–41; význam a používanie slov *reďkev*, *reďkovka*, *reďkvička* 59–60; význam a použitie slov *motokros*, *cyklokros*, *autokros* 60–61; význam a používanie slov *pelotón*, *peletón* 61–62; deriváty názvu *Antiochia* 63–64; zasadnutie Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie, správa 119–120; slovtvorné varianty pri názvoch mužských osôb 136–144; synonymické vzťahy pri ustálených

- spojeniach typu *dať súhlas* 144–153; slovná zásoba slovenských terénnych názvov 162–168; názvy typu *podbíjaná* v spis. slovenčine 171–176; názvy hnutí a postojov podľa vlastných mien 204–208; J. Mistrík: Retrográdny slovník slovenčiny, recenzia 242–244; tvorenie, význam a používanie číslovky *obitri*, *obitaja* 255–256; Slovar slovenskega knjižnega jezika, recenzia 314–317; význam a používanie názvu *softbal* 383; význam a používanie názvu *western/vestern* 384–385
- Liška, J., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatky 183–184
- logopédia: logopedické zborníky, správa o nich 121–123
- Mistrík, J.: Retrográdny slovník slovenčiny, recenzia 242–244; Kapitolky zo štylistiky, recenzia 377–379
- morfológia: neurčitost zámen 42–44; skloňovanie názvu *Toruň* 62; skloňovanie talianskych osobných mien zakončených na *-e* 101–106; skloňovanie osobného mena *Takeshi So* 128; tvary trpného prítčastia v spis. slovenčine 129–136; skloňovanie osobného mena *Jules Barbey* 191; frekvencia deklináčnych typov neutier v spis. slovenčine 193–203; skloňovanie slova *pán* a *pani* 226–229; skloňovanie slov typu *sestercius*, *tribus*, *polis* 230–233; skloňovanie miestnych názvov typu *Jasenie* 234–237; skloňovanie slova *reďkev* 253–254; skloňovanie slova *kôň* 267–273; invariantný význam slovenskej predložky o 281–294; gen. pl. pri subst. typu *ka-zeta* 302–308; zástupné zámenné výrazy 343–345
- motokros*, pravopis, význam a používanie 60–61
- nárečie, nárečia, pozri dialektológia
- o, invariantný význam tejto predložky v slovenčine 281–294
- obitri*, *obitaja*, tvorenie, význam a používanie 255–256
- obyvateľské mená: od zemepisného názvu *Antiochia* 63–64; tvorenie a používanie názvov *Panamčan* a *Panamec* 125–126
- odporovacie súvetie, odporovacie súvetia: základné odporovacie súvetia 79–85; konfrontačné odporovacie súvetia 153–162
- onomastika: správa o VII. slovenskej onomastickej konferencii 117–119; slovná zásoba slovenských terénnych názvov 162–168; pôvod a výklad osobného mena *Eugen Pauliny* 337–343 seminár o heuristickom výskume vlastných mien, správa 376
- ortopia: o prízvukovaní jednoslabičných predložiek 14–22; slovenská ortoepická kodifikácia 214–219; spisovná výslovnosť niektorých zdvojených spoluhlások 219–226; zdvojené spoluhlásky v slovenčine 294–301; výslovnosť tvarov typu prosieb 308–312; metodologické otázky ortoepickej kodifikácie 346–350; výslovnosť slabík *ti*, *de*, *te*, *ni* v miestnych názvoch typu *Tibava*, *Tetriakovce*, *Dechtáre*, *Haniska* 365–374
- osobné meno, osobné mená: skloňovanie talianskych osobných mien na *-e* 101–106; skloňovanie osobného mena *Takeshi So* 128; skloňovanie osobného mena *Jules Barbey* 191; pôvod a výklad osobného mena *Eugen Pauliny* 337–343
- pán*, *pani*, skloňovanie 226–229
- Panamčan*, *Panamec*, tvorenie a používanie 125–126
- Pauliny*, pôvod a výklad mena 337–343
- Pauliny*, E., zhodnotenie práce pri príležitosti 65. narodenín 375–376
- Peciar, Š., zhodnotenie práce pri príležitosti 65. narodenín 313–314
- pelotón*, *peletón*, význam a používanie 61–62
- podbíjaná*, názvy tohto typu v spis. slovenčine 171–176
- podstatné meno, podstatné mená: skloňovanie názvu *Toruň* 62; skloňovanie talianskych osobných mien zakončených na *-e* 101–106; skloňovanie osobného mena *Takeshi So* 128; slovotvorné varianty pri názvoch mužských osôb 136–144; skloňovanie osobného mena *Jules Barbey* 191; frekvencia deklináčnych typov neutier v spis. slovenčine 193–203; názvy hnutí a postojov podľa vlastných mien 204–208; skloňovanie slov *pán* a *pani* 226–229; skloňovanie slov typu *sestercius*, *tribus*, *polis* 229–233; skloňovanie miestnych názvov typu *Jasenie* 234–237; skloňovanie slova *reďkev* 253–254; skloňovanie slova *kôň* 267–273; gen. pl. pri subst. typu *ka-zeta* 302–308
- polis*, skloňovanie názvu 232–233
- polovetné konštrukcie, ich klasifikácia 107–116
- pravopis: slov *motokros*, *cyklokros*, *autokros* 60–61; slova *jersey* 253–255; názvu *western/vestern* 384–385
- predložka, predložky: prízvukovanie jednoslabičných predložiek 14–22; invariantný význam slovenskej predložky o 281–294
- preklad: štylistika odborného prekladu 321–326
- pribuzenské názvy v slovenčine a češtine 356–365
- prídavné meno, prídavné mená: význam

- adjektív *skúpy* a *lakomý* 23–27; od názvu *Antiochia* 63–64; od názvu *Jericho* 126–127; od zemepisného názvu *Sri Lanka* 191–192; od podstatného mena *profesia* 320; živočíšne príd. meno od názvu *žirafa* 383–384
- prízvuk: prízvukovanie jednoslabičných predložiek 14–22
- profesia* – *profesiový*, *profesijný*, tvorenie, význam a používanie 320
- prošba* – *prošeb*, výslovnosť tvarov tohto typu 308–312
- reďkev*, význam a používanie 59–60; skloňovanie 253–254;
- reďkovka*, *reďkvička*, význam a používanie 59–60
- retrográdný slovník: J. Mistrík: Retrográdný slovník slovenčiny, recenzia 242–244
- sémantika: sémantický aspekt pri lexikálnom výskume nárečí 86–93
- sestercius*, skloňovanie 230–231
- skloňovanie, pozri morfológia
- skúpy*, význam tohto adjektíva 23–27
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, recenzia 314–317
- sloveso, slovesá: väzba slovies s významom *biť* v slovenčine a češtine 3–14
- slovinčina: Slovar slovenskega knjižnega jezika, recenzia 314–317
- sobáš*, poznámky k etymológii slova 180–182
- softbal*, význam a používanie 383
- Sri Lanka*, tvorenie adj. od tohto názvu 191–192
- stádo*, poznámky k etymológii slova 178–180
- Studia Academica Slovaca, správa o seminári 48–50
- súvetie, súvetia, pozri syntax
- svat*, poznámky k etymológii slova 177–178
- synonymum, synonymá: synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach typu *dať súhlas* 144–153
- syntax: väzba slovies s významom *biť* v slovenčine a češtine 3–14; zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov, správa 46–48; základné odporúčanie súvetia 79–85; klasifikácia polovetných konštrukcií 107–116; O. A. Lapteva: Russkij razgovornyj sintaksis, recenzia 123–124; konfrontačné odporúčanie súvetia 153–162; správa o sympóziu o aktualizačných zložkách výpovede 240–242
- Steller-Steljar, F., zhodnotenie práce pri príležitosti osemdesiatky 238–240
- štylistika: odborného prekladu 321–326;
- J. Mistrík: Kapitoly zo štylistiky, recenzia 377–379
- Takeshi So, skloňovanie tohto osobného mena 128
- terénne názvy, pozri onomastika
- Teriakovce*, výslovnosť 365–374
- terminológia: správa o zasadnutí Medzinárodnej komisie pre jazykovednú terminológiu 45–46; slovenská botanická terminológia v tzv. gemerskom receptári 208–213
- Tibava*, výslovnosť 365–374
- Toruň*, skloňovanie 62
- tribus*, skloňovanie 231–232
- trpné prídavné: jeho tvary v spis. slovenčine 129–136
- tvorenie slov: deriváty od názvu *Antiochia* 63–64; *Panamčan* a *Panamec* 125–126; príd. meno od názvu *Jericho* 126–127; slovotvorné varianty pri názvoch mužských osôb 136–144; názvy typu *podbíjaná* v spis. slovenčine 171–176; príd. meno od názvu *Sri Lanka* 191–192; názvy hnutí a postojov podľa vlastných mien 204–208; príd. meno od slova *profesia* 320; živočíšne príd. meno od názvu *žirafa* 383–384
- ustálené spojenie, ustálené spojenia: synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach typu *dať súhlas* 144–153
- vestern/western*, význam, používanie a pravopis 384–385
- vlastné meno, vlastné mená: spoločenské fungovanie vlastných mien, správa o konferencii 117–119; pozri aj onomastika
- všeobecná jazykoveda: B. J. Kosovskij: Všeobecná jazykoveda. Chrestomatia, správa o publikácii 188–190
- výslovnosť, pozri ortoepia
- zámeno, zámená: neurčitost zámen 42–44; zástupné zámené výrazy 343–345
- Zakrev's'ka*, J. V.: Narysy z dialektneho slovotvoru v areaľnomu aspekti, recenzia 249–252
- Zborník Filozofickej fakulty UK. Philologica XXIII–XXIV, recenzia 379–382
- zdvojené spoluhlásky: výslovnosť niektorých zdvojených spoluhlások 219–226; zdvojené spoluhlásky v slovenčine 294–301
- zemepisné názvy: skloňovanie názvu *Toruň* 62; deriváty od názvu *Antiochia* 63–64; príd. meno od názvu *Jericho* 126–127; príd. meno od názvu *Sri Lanka* 191–192; skloňovanie názvov typu *Jasenie* 234–237
- žirafa* – *žirafí*, *žirafia*, *žirafie*, tvorenie a používanie 383–384

M. Považaj